

Tartalomjegyzék
2000., 3. lapszám

Szerző

Domszky András

Cím

A gyermekvédelemben dolgozóknak
sorsformáló erejük van
Gáti Ferenc nyolcvan éves

Mikus Gyula

Emlékek a Bokréta utcai speciális
nevelőotthon 1988-as körülményeiről,
jellemzőiről I. rész

Vavró István

A gyermek és fiatalkorúak „bűnözésének”
néhány kérdése

Purda Zsuzsa

Az ideiglenes hatályú elhelyezés
gyakorlati problémái
a gyámhivatalok szemszögéből

Tóth Olga

Tizenévesek és szüleik

Oláh Anna

A cigánygyerekek továbbtanulásának
családi háttere I. rész

Víghné Károlyi Katalin

Út a jövőbe

Ferencziné Kun Beáta

Tájékoztató a Magyar Vöröskereszt
Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Szervezete által
működtetett Anya-Gyermek Segítőotthon
1998-1999. évi munkájáról, tapasztalatairól

Aáry-Tamás Lajos

Az oktatási ombudsman

Kovács Eszter

A gyermekeknek akkor is vannak jogaik,
ha rosszat tesznek

CSALÁD GYERMEK IFJÚSÁG

Főszerkesztő

Hercog Mária

Felelős szerkesztő

Magyar Gyöngyvér

Szerkesztők

Gáspár Károly,
Ihász Márta,
Molnár László
Tánczos Éva

Szerkesztőségi Titkár

Csiszár Krisztina
Tel./Fax: 06-1-465-6026

Előfizetések

Keresztes Klára

Szerkesztőség

1134 Budapest, Tüzér u.33-35
Postacím: 1300 Budapest, Pf. 214.
Tel/Fax: 06 1 465 6026
Megjelenik kéthavonta.
Előfizethető az utolsó oldalon talál-
ható megrendelőlap beküldésével.
Előfizetési díj egy évre: 1800 Ft

Korrektúra

Horváth Lili

Alapítók

Országos Orvostudományi Információs
Intézet és Könyvtár gyermek- és
Ifjúságvédelmi felügyeleti és
Továbbképzési önálló osztálya és
A Fővárosi Önkormányzat Gyermekek-
és Ifjúságvédelmi Ügyosztálya

Kiadó

Család, Gyermekek, Ifjúság
Kiemelten Közhasznú Egyesület
ISSN 1216-8416

Nyomdai előkészítés

Aranykezek Bt.

Nyomdai munkálatok

Sajgó és Társa Bt.

TARTALOMJEGYZÉK

REFLEXIÓ

Domszky András

A gyermekvédelemben dolgozóknak
sorsformáló erejük van

Gáti Ferenc nyolcvan éves.....2

FÓKUSZBAN

Mikus Gyula

Emlékek a Bokréta utcai speciális
nevelőotthon 1988-as körülményeiről,
jellemzőiről I. rész.....4

Vavró István

A gyermek és fiatalkorúak „bűnözésének”
néhány kérdése.....7

Purda Zsuzsa

Az ideiglenes hatályú elhelyezés
gyakorlati problémái
a gyámhivatalok szemszögéből.....11

TANULMÁNY

Tóth Olga

Oláh Anna

Tizenévesek és szüleik.....18

A cigánygyerekek továbbtanulásának
családi háttere I. rész27

BEMUTATJUK

Víghné Károlyi Katalin

Ferencziné Kun Beáta

Út a jövőbe.....33

Tájékoztató a Magyar Vöröskereszt
Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Szervezete által
működtetett Anya-Gyermek Segítőotthon
1998-1999. évi munkájáról, tapasztalatairól.....36

Aáry-Tamás Lajos

Az oktatási ombudsman.....43

KITEKINTÉS

Kovács Eszter

A gyermekeknek akkor is vannak jogaik,
ha rosszat tesznek.....44

Számunk az Oktatási Minisztérium támogatásával jelent meg.

A közölt írások nem feltétlenül a szerkesztőség véleményét tükrözik.

REFLEXIÓ

A GYERMEKVÉDELEMBEN DOLGOZÓKNAK SORSFORMÁLÓ EREJÜK VAN

GÁTI FERENC NYOLCVAN ÉVES

1986. június 23-a hétfőre esett. Reggel nyolckor felvételi bizottsági eligazításon kellett részt vennem a főiskolán. Késve érkeztem a gyermekvédelmi konferencia plenáris ülésére, amit az akkori Országos Pedagógiai Intézet (ma: Fasori Evangélikus Gimnázium) első emeleti dísztermében tartottak. Az épületben néma csönd és hatalmas tömeg fogadott, még a lépcsőfordulóban is álltak az emberek. A terembe természetesen lehetetlen volt bejutni. Nagy nehezen sikerült a nyitott ajtó közelébe kerülnöm, onnan hallgattam végig a szónokot.

Gáti Ferenc beszélt.

Korábban Járó Miklósné jóvoltából már olvashattam az OGYIT kiadásában megjelent beszédeit és előadásait, más írásait is ismertem, részem volt, hogy egy konferencián közösen vezettünk szekciót...
...Erről el kell mondanom, hogy egyrészt nagyon izgultam (meg akartam felelni neki), másrészt pedig, hogy az ilyen szekciók természete szerint – a meghirdetett témától függetlenül – egy órán keresztül mindenki arról beszélt, ami neki éppen akkor a legfontosabb volt. Kétségbeesetten jegyzeteltem és kerestem a rendezőelveket, kapaszkodókat az összefoglaláshoz. Gáti tanár úr a szünetben eltűnt. Hogy lesz ebből összefoglalás? A szünet végén aztán a Tanár úr visszajött és a témához kapcsolva, fejből, lendületes, rendszerezett beszédben foglalta össze az igencsak szerteágazó hozzászólásokat.

Kétségbeesettnek éreztem a tapasztalatlanságomat.

Tudtam, hogy dinamikus szónok, kitűnő előadó, hatalmas tapasztalattal bíró rendszerező elme, ez az előadása mégis meglepett. Pontosan azokról a kérdésekről beszélt, amelyek engem is foglalkoztattak, és azt fogalmazta meg, amire én – akkor még – nem voltam képes. Próbáltam jegyzetelni és megjegyezni a szavait. Igen, gondoltam, ez az, erre érdemes feltennem az életemet. Hatalmas, elindító szakmai élmény volt.

Nem tudom, hogy a ma olvasójának mit nyújt az az előadás? („A gyermekvédelem fejlesztésével kapcsolatos megközelítések és gondolkodási sémák” címen a *Gyermek- és Ifjúságvédelem*, 6. évf. 1987.3. száma közölte.) Most, újraolvasva azt tapasztalom, hogy összerendezte a gondolkodásomat, programot

adott, ma is alapvetően ebben a gondolati rendszerben értelmezem szakmánk kérdéseit. Sok olyan mondatát ismerem fel, amit később a sajátomnak tudtam. Amiért Gáti tanár úrtól ezúton is elnézést kérek. Óriási szakmai tapasztalatát személyes életélményei alapozták meg. Házasságon kívül született. Nevelőszülőkhöz került, akik származásuk miatt meghaltak a második világháború poklában. Nyomdászínasként került kapcsolatba a lélektannal, konkrétan Ranschburg Pál munkáival. Később – már a világháború alatt – üldözött gyermekeket segített, amíg Borba került munkaszolgálatosként. Majd György Júlia intézeteiben dolgozott. Volt gyermekotthoni nevelő, ifjúságvédelmi felügyelő, pedagógiai lapszerkesztő, az Oktatási Minisztérium Gyermekvédelmi Osztályának helyettes vezetője, az OGYIT munkatársa, általános iskolai igazgató, egyetemi oktató.

Idézett, híres előadásában mondta: *„a gyermekvédelemben dolgozók nem csupán hatással vannak: sorsformáló erejük van. Olyan gondolati, erkölcsi közösséget alkotnak, amely vállalja az együttérzés a segítségre rászorulókkal.”*

Ezt a gondolatot ő a saját sorsának tapasztalataival hitelesítette, és munkásságában magas szakmai színvonalra emelte.

Bár 1975-ben nyugdíjba vonult, gyakran felkereste az OPI 1981-ben alakult Gyermek- és Ifjúságvédelmi, Felügyeleti és Továbbképzési Önálló Osztályát, és tanácsaival, véleményével, naprakész felkészültségével segítette munkánkat. A gyermekvédelem presztízsét a Magyar Pszichológiai Társaságban is igyekezett növelni. Témafelelősként tagja volt a Társadalmi Beilleszkedési Zavarok (TBZ) tárcaközi komplex kutatási főirány kutatócsoportjának. Nagyszámú ismeretterjesztő és tudományos írást közölt.

„Gyermek- ifjúságvédelmi alapismeretek” című jegyzetét az ELTE három kiadásban jelentette meg. Az 1990-es évek elején elfogyott. Gondot jelentett, hogy miből tanítsak. A jegyzetellátásért felelős kollégánk megkereste a Tanár urat, adjon engedélyt az utánnyomásra. Tőle tudom a választát: a jegyzet elavult, és ő már idős az átdolgozáshoz. A gyermekvédelem problémáit befolyásoló társadalmi környezet változásai, az REFLEXIÓ

intézmények és a jogszabályok alakulása tényleg jelentős, de – innen üzenem: Tanár úr, a lényeg (sajnos) változatlan, és benne van a jegyzetben.

Mondják: élettapasztalatot nem lehet átadni. Talán igaz, hacsak nem az olyan hiteles személyiségek által, mint Gáti Ferenc.

Gáti Ferenc, a XX. Századi magyar gyermekvédelem köztünk élő nagyformátumú alakítója május 13-án volt nyolcvan éves.

Kedves Tanár úr! Bár már évek óta nem találkoztunk, higgye el, hogy gondolatai naponta velem vannak, és másfél évtizede igyekszem továbbadni a hallgatóimnak is!

Így, számtalan, a gyermekvédelemben dolgozó, Önt - talán - személyesen nem ismerő tanítványa is van, akiknek nevében köszönöm, hogy munkásságával, egész küzdelmes életével annyi gyermeket segített egy jobb, emberibb élethez, irányt és mértéket adott a munkánkhoz. Higgye el, a megváltozott körülmények között is segítségünkre van, és igyekszünk követni a tanítását.

Tisztelettel köszönti születésnapján,

Domszky András

Tájékoztató a Szülő-Suliról!

Egyesületünk, a Gordon Iskola azt a célt tűzte ki maga elé, hogy a következő generációk egészséges fejlődése érdekében szülőket, pedagógusokat megtanítsa azokra a dolgokra, amelyeket a mai életkörülmények között, a technika korában gyakran töredécszaládban felnövekedve nem tudnak természetes úton megtapasztalni, elsajátítani. Az elfelejtett, háttérbe szorult tudások egyike a fejlődő magzattal való készülés az ő életének is egyik meghatározó élményére, a szülésre. Feledésbe merült tudás a szülés, szülés természetes módja is. Ezek előhívására, felfrissítésére, megtanítására dolgoztunk ki egy programot várandós szülők számára.

A Franciaországban elindított vizuális és testélményen alapuló módszert Kelen professzor a várandósági helyzetre alkalmazza már több, mint egy évtizede Magyarországon is. A szülés élményét a párok egyre gyakrabban közösre tervezik, mert felismerik, hogy az mennyire meghatározó nemcsak az anya, hanem az apa és a baba életében is. A kurzus meglepő hatékonysága nagyrészt azzal magyarázható, hogy nem kerülünk olyan közel saját ösztönfejlődésük újra átéléséhez semmilyen más felnőtt korszakunkban, mint éppen a gyermekvárás élethelyzetben.

Mit nyer a szülő?

A születő család egymásra hangolódik
könnyebben átlátják a döntési helyzeteket
a családi együttműködés tudatosabb és hatékonyabb lesz

Tematika:

1. blokk:

- 9x3 óra
- filmek
- szerepjátékok
- beszélgetések
- relaxáció
- vendégünk, a gyerekorvos

2. blokk:

- 2x5 óra intimtorna: Gólyatréning
- a szülési izmok erősítése
- gátvédő vajúdatechnika
- gáti relaxáció
- egyénre szabott napi gyakorlási prog.

REFLEXIÓ

Főbb témák:

- emlékeink a méhen belüli életről
- az érintés
- a kötődés
- az elszakadás
- az egymásra figyelés
- a veszteség
- az újszülött fogadása
- fájdalom, félelem a fájdalomtól
- kommunikáció
- szülési élménybeszámolók

Hol találkozhat velünk?

Minden hónap utolsó keddjén délután
5 órától a Gordon Klubban (XI. ker.
Törökugrató utcai Játsszóház, a bölcsőde
mellett.)
Szívesen látunk minden érdeklődőt, a
gyereket tervezőket és a várandósokat is.
A játszóház ez idő alatt is működik.

Dr. Gondos Anna
pszichológus

Kriston Andrea
egészségtanár

Novák Julianna
dula

Dr. Boros Judit
szülész-nőgyógyász

Schanda Mónika
instruktor. G.I.

Bővebb információ: 331-5097, Üzenetreggizito: 303-2639, Jelentkezés a találkozókra minden hónap utolsó keddjén a Gordon Klubban

FÓKUSZBAN

EMLÉKEK A BOKRÉTA UTCAI SPECIÁLIS NEVELŐOTTHON 1988-AS KÖRÜLMÉNYEIRŐL, JELLEMZŐIRŐL I. RÉSZ

Mindenek előtt úgy vélem a speciális otthon fogalmát kell tisztáznunk, leírunk, vagy körülírunk. Számos utasítást, rendeletet áttanulmányoztam, de csupán egy forrásból tudok hiteles, az egykori „bokrétás időszakra”, és a jelenlegi körülményekre is érvényes kifejtésre utalni. Molnár László a „HÁLÓ” c. lapban (1999. június) a speciális gyermekvédelmi ellátásról az ombudsmani vizsgálat nyomán, tehát meglehetősen felelős közegben ír erről részletesen, a probléma lényegét bemutatva.

„A gyermekek védelméről szóló 1997. évi XXXI. tv. 58. §-a és a 15/1998. IV., 30. NM rendelet 126. § -a a speciális gyermekotthon, vagy gyermekotthon speciális csoportja létesítését írja elő. A tartósan beteg fogyatékos, beilleszkedési, magatartási vagy tanulási zavarokkal küzdő, szenvedélybeteg, illetve kora miatt különleges ellátást igénylő gyermekek számára kell (ene) gondoskodást, reszocializációt, valamint rehabilitációt és rehabilitációt nyújtani.”

„A súlyosság mértékének megítélése – a fogyatékosok egyes válfajai kivételével – esetleges és a tünetek „látványosságától”, a veszélyesnek ítéltetőségtől, a megítélők szakmai tapasztalatától függ, és nem utolsó sorban a gondozó helyek felkészültségétől és toleranciájától.”

A specialitásnak és a speciális intézeti megítélésnek ez az értelmezése számomra visszamenőlegesen és ma is megfelel, úgy a Bokréta utcai otthon akkori történeti körülményeire, mint más hasonló helyzetre. Nem meglepő, hogy az állampolgári jogok országgyűlési biztosának általános helyettese is a speciális igények azonnali biztosítását írta elő, és kérte ennek felügyeletére egy miniszteri biztos kijelölését. A végrehajtásra és felügyeletre vonatkozó ajánlásokat az ombudsman a családügyi miniszternek címezte, ezzel is hangsúlyozva ezek fontosságát.

FÓKUSZBAN

A Bokréta utcai nevelőotthon a 80-as évek végén minden szempontból speciális intézménynek számított. A teljes létszám 119 volt, amely telítettség esetén elérte a 75-80-as növendéklétszámot. „Dicsekvés” és minden túlzás nélkül elmondhatom, hogy ez válogatott „legénység” volt. Ide helyezték a visszaeső bűnelkövetőket, a különlegesen összeférhetetleneket és már a 80-as évek elejétől a ragasztósokat és a szerves oldószerekkel élőket /13-18 évesek/.

Jócskán küldtek alkoholistákat is, akiknek elszaporodását a Mester utca környékén tömegével előforduló kocsmák illetve italboltok csak fokozták. Minden rosszindulat nélkül kijelenthetem, hogy bizonyos társintézetek vezetői a mi rovásunkra igyekeztek megszabadulni nehezen kezelhető gyerekeiktől. Ez a fajta „profiltisztítás” a körülmények természetes velejárója volt.

Mindezt követte a többi természetesnek is vélhető körülmény. A gyermek és fiatalok bűnözők nagy száma és a várható további devianciaveszély miatt szinte állandó rendőrségi ellenőrzés, megfigyelés alatt álltunk. Az Ifjúságvédelmi Osztály (IVO) igyekezett az intézet vezetőit különféle szigorító eljárásokra: rácsok, fogdák, elkülönített szakaszok stb. rászorítani. Mindez nem volt kellemes ugyan, de némileg érthető volt. A vizsgáló, kihallgató rendőrtisztek többsége megértő és tisztességes volt; s ez nőtt is annak mértékében, ahogy emlékezetükben (az övékben és az enyémben is) távolodtak a különböző feszültséget okozó körülmények (kihallgatások, vizsgálatok, nyomozások stb.).

Jó tapasztalatom alakult ki azokról a tisztekről, akik valamilyen szinten sportemberek voltak. Ezek gyakran később is, „bokrétságokkal” találkoztam rendezvényeken, vagy egyéb helyen, megemlézték, hogy növendékeim esetleg utcán is megkeresték a szigorúságukról is közismert egykori elszámoltatókat, vizsgálókat, esetleg csak azért is, hogy beszéljenek velük életükről, családjukról, pozitív változásaikról. E tekintetben engem is a fentiekkel egybehangzó pozitív tapasztalatok értek. A „Drog-gondok” /1999. 06. 26./ konferencián kellemes hosszú beszélgetést folytattam B. Anikó nyugdíjas rendőr alezreddel, az egykori híres kajakversenyzővel, aki szívesen idézte fel a „bokrétság” gyerekekkel kapcsolatos élményeit. Elmondta, hogy egykori kollégája, a nehézatléta Vágóné (L. Laci vizsgálója) ma már szintén alezredes és csepeli kapitány, szintén őriz a véletlen találkozásokból kedvező benyomásokat. A férfi kihallgatók között volt magas- és rúdugró, aki egykori növendékeimnek nem véletlenül volt szimpatikus.

Ezekre a kihallgatásokra mindig küldtem a növendékekkel kísérő nevelőt. Soha nem tapasztaltam törvényteleniséget, vagy túlzottan ellenséges hangulatot. Azt hiszem, hogy ezeknek a tiszteknek a többsége sajnálta a gyermekeimet, nyomasztó családi körülményeik miatt, a devianciák súlya miatt. Meg kell azonban mondanom, hogy e tekintetben emlékezetem szerint magával az IVO vezetőjével élesebb eszmecsere, vitám maradt. Ő elmondta, hogy a pszichológus nem pap, ha akarja, könnyebben hozzáférhet a gyerekek gondolataihoz, szándékaihoz és lelki világához, könnyebben, mint a rendőrök, vagy kihallgatók. A célzást rögtön megértettem, és nem nagyon csodálkoztam. Türelmesen elmagyaráztam, hogy a pszichológusnak a házban speciális gyógyító és javító szerepe van, minden egyéb együttműködést elhárítottam.

Rosszabbak voltak a tapasztalataim a házban maradt és kiszorításomban reménykedő, sőt erre fogadásokat is kötő régi vezetőkkel (a volt igazgatóval és helyettesével). Ők nyíltan kezdeményezték a IX. kerületi helyi kapitányság altisztjének a (külsőre is riasztó megjelenésű „Katicának”) konkrét brutalitásokra és beavatkozásra irányuló szervezését, mozgatását. Ezeknek a volt vezetőknek kijelentéseiből nyilvánvalóvá vált, hogy szerették volna a rendőrséggel elvégeztetni a maguk munkáját. Ennek az alsóbb rendőrségi szintnek a szereplése a kultúrált vizsgálói, felügyelői állomány számára sem volt szimpatikus; élesen elhatárolódtak tőle, sőt voltak vizsgálók, akik megismerve a gyerekeket ért retorziókat, nyíltan elítélték ezt a rendőrségi viselkedést és magatartást. Ezt nyíltan is hangoztatták.

Lassan mindenki előtt világossá vált, hogy én a gyógyító pszichológiai munkáért és a gyerekek korrekciójáért vagyok a házban, onnan kiszorítani „kiutálni” nem lehet, és legfeljebb ideig-óráig tartó kellemetlenségeket okozhatnak nekem, súlyosabb gondokat nem. Ezt a meggyőződésemet nyíltan is közöltem, valamint azt is, hogy a túlkapaszkodásoknak, jogtalan beavatkozásoknak senkinek a részéről; adott esetben még a hatóság részéről sem engedek.

Nem egy esetben meg kellett küzdenem a szűklátókörűséggel, rossz beidegződéssel, amelyek majdnem annyit ártottak, mint a konkrét törvénytelen beavatkozások. Valaki kitalálta, hogy a házba bizonyos idő után (záróra) nem bocsátható be növendék, különösen, ha állapota is kifogásolható (részeg, szipus, tántorgó stb.). A kényelemhez szokott portások a maguk értelmezése szerint igyekeztek ezt a szabályzatot (a régi vezetők utasításából eredt) pontosan betartani és végrehajtani. Én nem értettem egyet ezzel a

rendelkezéssel és a hozzá kapcsolódó magatartással még kevésbé. Felfogásom az volt, hogy ez a rácsokkal elcsúfított, riasztó külsejű ház
FÓKUSZBAN

a gyerekek otthona. Itt vannak a legnagyobb biztonságban, ide éjjel és nappal be kell őket bocsátani. Az általam ilyen módon megváltoztatott szabályzat végrehajtását az éjszaka legváratlanabb időpontjában ellenőriztem. Volt úgy, hogy éjjel állítottam be, máskor éjfél előtt, vagy éjfélkor érkeztem. Lehetetlen volt kiszámítani érkezésem időpontjában. Ez a váratlanság és kiszámíthatatlanság a saját érdekeimnek és a ház érdekeinek is megfelelt. Mindenképpen meg akartam akadályozni az ellendrukkerek hatósági telefonjainak lehetőségét, a hozzám érkező levelek, hivatalos állásfoglalások, növendékanyagok, átolvasását, tanulmányozását. A késő esti beérkezésem lehetőséget nyújtott arra, hogy személyesen tanulmányozzam a gyerekek állapotát, az ún. rendellenes beérkezések tapasztalatait. Hamar meggyőződhettem arról, hogy a fele sem igaz a rendzavaró vagy a zárórszabályokat sértő híreszteléseknek. Különböző is, meggyőződésem az volt, hogy a gyermeknek, ha szípus is, ha részeg is, a házban a helye, mert ott van biztonságban, és a nevelője kötelessége az, hogy gondját viselje a kijózanodásáig, a szenvedélybeteg mámor elszállásáig.

Jó okom volt arra, hogy külön szabályozzam a detoxikálóra szállítással kapcsolatos szokásokat. Egy konkrét esetben, mikor a házban voltam, végignézhettem egy kijózanítóba szállítás előzményeit és későbbi bonyolalmait. A kijózanítóba szállított gyerekekkel, illetve velem, az igazgatójával tetemes kártérítést kívántak fizettetni. Azt állították, hogy a viszonylag cingár növendék összetörte az igénybe vett autó berendezéseit, műszereit, és ezzel jelentős kárt okozott. Ma is előttem áll ennek a növendéknek a képe. Ha valóban lettek volna az autóban műszerek és berendezések, tartani lehetett volna ilyen károkozástól. Ebben az esetben azonban nem. A beszállító autón a kívül látható vörös kereszten kívül semmi más nem volt, belül az egész berendezés egy labilis pad volt, amely bár ide-oda billegett, semmit össze nem törhetett. Magát a gyereket viszont jócskán összetörték. Kék zöld foltok és horzsolások bőven akadtak rajta. Hihetőnek tűnt az állítása, hogy a dühödt mentősök még meg is taposták. Ezt nem volt módomban ellenőrizni. A mentőautó valamennyi feliratát és a szállítás időpontját is feljegyeztem. Gazdaságvezetőm bejelentette, hogy ő nem fog fizetni. Közöltem, hogy én sem, de előbb körül akarom járni az egész problémát. Végül is megérzésem helyesnek bizonyult és egy nevelői megbeszélésen szaporodó létszámú új testülettel a detoxikálásból eredő kötelezettségeinket. Saját tapasztalataimat is hozzáfűztem ehhez a megbeszéléshez. Életem egyik legkellemetlenebb és legdegusztálóbb a kijózanítóba tett látogatás, ahova elkísértem az egyik szerencsétlen beutaltat. Nem szükséges úgy érzem részletezni a jelenetet. Gumicsizmában ügyködő detoxosok gázolnak a leírhatatlan váladékban. Elmondtam a többségében fiatal nevelőknek, hogy ha lehet, én nem akarok még egy ilyen látványban részesülni. Egyben közöltem ezt is, hogy a kijózanítóba szállítás ugyanúgy része a növendék életének, mint a kihallgatásán való részvétel és tanúságtétel, tehát ide is kíséreni kell a fiatal.

Ezek a fiatal nevelők, akiket a leendő kollektívámban folyamatosan beépítettem, a legkülönbözőbb területről kerültek hozzánk. Voltak közöttük iparoktatók, mérnökök, fiatal sportolók, a legkülönbözőbb okok miatt hozzánk kerültek. Sz. László például mérnök volt és üzemvezető. Ő valószínűleg vallási meggyőződése miatt jött hozzánk. El kell mondanom, hogy a Bokréta utcában a kapu alatt kettős arcképen látható volt 45-ös évben kivégzett és a Duna parton a habokba géppuskázott két mártír szociális munkás emlékporthéja. Az egyikük valamikor a Bokréta utcai leányotthon igazgatója, Salkaházi Sára, a másik Bernovics Vilma, egy híres feltaláló mérnök leánya, ugyanezen otthon hitoktatója volt. Mindkettőnek azért kellett elpusztulnia, mert a házban számos zsidó üldözöttet rejtettek és védelmeztek életük kockáztatásával. Emlékszem, hogy a velük együtt dolgozó Jolsvai Hedvig szociálistestvér kéttucatnyi nevelő előtt mesélte el a mártírság szívszorító történetét. Sz. László résztvevője volt ennek az elbeszélésnek. Őt már előtte is vonzották a vallási meggyőződések. Jolsvai Hedvig későbbi tevékenységével is minden tekintetben igyekezett erősíteni a házban a szociális szellemet és a mártírok

tiszteletét. Nem volt egyetlen karácsonyunk sem, melyen ne láthatták volna a növendékek vagy ezeknek szülei a szociális testvér gyönyörű saját készítésű betlehemi figuráit. Ezek az esteiken rendszerint Salkaházi novelláskötetéből olvasott fel Hedvig nővér részleteket. A szülők, akik már régtől nem részesültek vallásos befolyásban vagy ezt a családi körülményeik miatt elfeledték, meghatódottan hallgatták a szociális nővér szavait. Ők is természetesnek érezték a mártírok arcképének a jelenlétét az intézetben. Sőt. A kultúraltabb rendőrtisztek is felzárkóztak az általános tisztelethez. Jolsvai Hedvig más tekintetben is részt vett a karácsonyi ünnepség rendezésében. Volt olyan est, amikor ő osztotta a növendékek ajándékait (zoknikat, sálakat, kesztyűket stb.). Az ünnepség után az általános növendékvacsorán szívesen részt vett, velünk fogyasztotta a halászlét vagy a rántott halat. Ilyenkor a vacsorát gyertyafény mellett, általános asztali áldás kíséretében töltöttük el. A szakácsnőket hazaküldtük, és a szolgálatot, ugyanúgy, mint a nőnapokon is tisztára mosdatott, ez alkalomra külön megfürdetett növendékeim szolgálták fel.

FÓKUSZBAN

Közben be kellett volna fejeznünk detoxikálós történetünket, de ezzel adós maradtam. Közölhetem, hogy végül nem fizettünk kártérítést, mert a kijózanítószerek nem voltak abban a helyzetben, hogy bebizonyíthatták volna bármiféle berendezés létezését a leírásokban rögzített és pontos időpontra is behatárolt mentőautóban. Igaz, mi sem tudtuk bebizonyítani, hitelt érdemlően a gyerek megveretését. Pedagógusaim levonták azt a következtetést, hogy a detoxikálóra csak igen ritka esetben, akkor is a jelenlétükben küldhetnek gyereket. Elszaporodtak viszont a pedagógusok által lebonyolított kijózanítószerek, az esetek többségében sikeresen (tej, meleg víz stb. alkalmazásával). Volt olyan eset, amikor az éjszakai kolleganőm bizonyíthatóan életet mentett a helyesen lebonyolított sikeres akciójával. V. Évának osztályvezetői dicséretet kértem ez alkalommal. Ő a dicséretet nem kapta meg, az én pedagógiai eljárásomat /orvosi beavatkozás nélküli józanítás/ viszont határozottan megkérdőjelezték, nem először és nem ez egyszer.

Az intézet életét tovább elemezve megemlíthetem, hogy a Bokrétában is egyik legkedvesebb, a közösség és a pedagógusok által is szeretett időtöltésük és vállalkozásunk volt a hosszabb túrák, természetjárások alkalmazása akár viruló tavaszban, akár a havazott tájban, vagy éppen hóesésben. Néhányukkal még a barlangot is kipróbáltam (Hét lyuk - Zsomboly). Minden ilyen túra nagy élményt, bizalmat szinte jutalmat jelentett az ő részükre és az én számomra is. Készültünk rá, és az élmények feldolgozása is igen hasznos volt. További terveket és vágyakat ébresztett, javította a közhangulatot, elviselhetőbbé tette a kissé rideg körülményeket, a rácsos környezetet.

A legjelentősebb, az egész közösséget megmozgató vállalkozásunk volt a téli börtönös túra, melyre voltaképpen lámpa nélkül, télen, magas hóban indultunk el, néhány vállalkozó szellemű pedagógus kollégánkkal együtt. Egészen a hegy hóval borított csúcsáig, az 1000 m-es magasságban lévő kilátóig mentünk. A legutolsó szakaszon olyan magas volt a megüledett hó, hogy több előzetes hangulatos túránk résztvevője, a 198 cm-es kosárlabdázó, a gyerekek kedvence, K. Zsolt is hónaljáig süppedt benne. Itt volt elég panaszkodás és szemrehányás a „lelketlen” igazgató” rovására, akit szerintük (K. Péterék szerint) csak azért találta ki ezt a túrát, hogy egyeseket hagyja elpusztulni levegő nélkül. Ezek a növendékek a gyakori alkoholizálás és szipuzás nyomán tényleg elvesztették tüdőkapacitásuk, légzőképességük jelentős részét, és eleget rimázkodtak azon, hogy rakjunk tüzet és pihenjünk. Persze pihenésről szó sem lehetett. Zsolt segítségével egymást húzva, vonva végül is felvergődtünk a kilátóig, és a kilátótól, akinek volt ereje körülnézni, csodálatos messzeségben is látta az éjszaka fényeit, és természetesen a levegő is kristálytisza volt mindenütt. Ahogy most visszagondolok erre az éjszakára, olyan nehéz volt, hogy észre sem vettük, milyen szép. Nem tekintettem különös érdemnek, hogy senki nem veszett el. Az egész pálya olyan volt, hogy nem volt hová és hol elveszni – kimerülni, a fáradságtól összerogyni, többet nem bírni lehetett volna. Az út Kisinoctól Kisinócig tartott. A kilátótól lefelé vezető

úton a megolvadt hóból képződő vízesések zuhogtak a nyakunkba, és nem kapaszkodhattunk másba, csak a szűrős szederbokorba. A gyerekek észre sem vették, hogy egy csodálatos arborétum mohos tölgyfái között megyünk keresztül a kisinóci elmeógyógyintézetig. Itt parkoltunk saját és kölcsönkért autóinkkal. Hazafelé s a kocsikban természetesen mindenki úgy elaludt, hogy még a nevelőotthonnál is alig lehetett őket felébreszteni. Visszaemlékezve csodáltak, hogy mindezt kibírták, de ez csodálkozás nem párosult melldöngetéssel.

Az izgalmasnak tűnő (ha kínzó és gyötrő is) éjszakai túrákon kívül más olyan vállalkozásunk is volt, amely a környezet és a hangulatjavítás fontos eleme, létrehozója és fenntartója volt. Ezek közül az R. Attila-féle kondicionáló és testépítő közösséget, szobát és felszerelést kell említenünk elsősorban. Bár Attila nagyon változó életet mondhatott magáénak, amely egyformán hozott sikeres és leépülő szakaszokat, egy ideig a gyerekek többsége számára romantikus és izgalmas versenyszellemet, színvonaljavító légkört teremtett. Legtöbben, ha nem is mindenki, de elég sokan áldozatot is hajlandók voltak hozni azért, hogy

bekerülhessenek ebbe a közösségbe. Kétségtelen, hogy Attila kitűnő sportember volt nem csak súlyemelésben, de futásban is, amelyben Sz. László társaként Lengyelországban a „Mák elleni” – kábítószer ellenes futás magyar résztvevőjeként, mint maratoni futó hírnevet és a lengyelek jó barátjaként számos ismerőst szerzett magának. Később mindenki azt várta, hogy a felfelé ívelő szakasz további sikereket és hírnevet hoz számára. Én a lengyelországi sikerek elismeréseként, köszöneteként meghívtam őt gyermekfelügyelőnek, és komolyan gondoltam azt, hogy tisztességes lakást – ha nem másutt, a pedagógusszállóban – és életkezdési segítyt szerezhettek számára. Ezt sokan meg is ígérték, de az elgondolással magamra maradtam- Végül, mint gyermekfelügyelő túlterhelődött, és a kibontakozásához nem tudott elegendő pénzt gyűjteni. Elment – azt hiszem – munka és életkedve is. A testépítő szakkört is abbahagyta, melyben jelentős sikereket ért el és többet is elérhetett volna. A GYIVI egyik pártfogó felügyelője toplless bárt és éjszakai mulatót rendezett be,
FÓKUSZBAN

szervezett és (sajnos így van) néhány háznőre a Bokréta utcai nevelőotthontól. Ő csábította el a szorult helyzetben lévő R. Attilát éjszakai portásnak és kidobó embernek, M. Ferencnek ez az akciója nem egyedüli hatás, amely a jó esélyekkel induló R. Attilának megadta a kegyelemdöfést. De mindenesetre a hatások közül szorult helyzetében egyáltalán valamiféle megoldást, kiutat jelentett. Magamat azóta is felelősnek érzem a fiatalember elkallódásáért és lecsúszásáért. Sokat tett a közösségért, az intézeti életért, hírnevünkért – túl sokat azért, hogy ennyire magára hagyjuk. Sokan hagyták egyszerre magára, és elerőtlenedett. Ennyit R. Attila sorsáról és csődbejutásáról.

Mikus Gyula

A GYERMEK- ÉS FIATALKORÚAK „BŰNÖZÉSÉNEK” NÉHÁNY KÉRDÉSE

A deviáns magatartásformák iránt megnyilvánuló érdeklődés a magatartásformák gyakoribbá és súlyosabbá válásával egyre nagyobb méreteket ölt. A társadalmi normáktól eltérő viselkedés vizsgálatával

foglalkozó szervezetekben és intézményekben dolgozók körén túl is mind jelentősebb azoknak a száma, akik a deviancia különböző formái iránt érdeklődést mutatnak, aggódva figyelik ezek terjedését. Tisztában vagyunk természetesen azzal, hogy ilyen magatartásformák mindig léteztek és minden valószínűség szerint a jövőben is létezni fognak, gyakoriságuk változása és a társadalom e jelenségekre adott válasza azonban indokoltá teszi tudományos igényű megfigyelésüket.

A deviáns magatartásformák közül terjedelmét és veszélyességét illetően kétségkívül a bűnözés a legjelentősebb. A bűnözés mennyiségi változásait tükröző adatok azt bizonyítják, hogy az 1964 és 1980 közötti időszak mennyiségileg és területileg viszonylag kiegyenlített bűnözése dinamikájában megváltozott, és 1980 óta erőteljes mennyiségi növekedést mutat. A jelenleg rendelkezésünkre álló adatok szerint az 1964-1980 közötti időszak alig valamivel több, mint évi 100.000 bűncselekményével szemben a 90-es években a bűnözés mennyiségi mutatói az évi 500.000 bűncselekmény körüli szinten stabilizálódnak. Ezek az adatok természetesen mutatnak bizonyos ingadozást, de ez minden társadalmi tömegjelenségnél megfigyelhető, az ingadozás mértéke azonban – minden valószínűség szerint – a későbbiekben nem lesz túl jelentős.

Az ismertté vált közvádas bűncselekmények számának emelkedésénél kisebb mértékben emelkedett a bűnelkövetők és az elítéltek száma. Az eltérés alapvetően két okra vezethető vissza (a két ok egyébként egymással bizonyos mértékig összefügg). Az egyik a felderítési arány mérséklődése, a másik a bűnözés szerkezetének megváltozása, a vagyon elleni bűncselekmények számának és össz-bűnözésen belüli arányának emelkedése. A vagyon elleni bűnözésre jellemző a halmazati bűnelkövetés, és közismert, hogy a felderítési arány is éppen e bűncselekmények tekintetében mutatja a legkedvezőtlenebb értékeket. A már említett, 1964-1980 közötti időszakban az ismertté vált közvádas bűncselekményeknek mintegy 60%-a volt vagyon elleni bűncselekmény. Ez az arány 1989 után 70% fölé emelkedett, több esetben megközelítette, 1991-ben például túl is lépte a 80%-ot. A bűnözés mennyiségi növekedése tehát alapvetően a vagyon elleni bűnözés mennyiségi növekedésére vezethető vissza. Ennek igazolására elegendőnek látszik arra hivatkozni, hogy az ismertté vált vagyon elleni bűncselekmények száma 1979-ben valamivel kevesebb, mint 70.000 volt, 1985-ben 100.000 fölé emelkedett, 1990-ben 266.000, 1991-ben pedig több mint 356.000 volt. Jelenlegi adataink alapján joggal feltételezhetjük, hogy e bűncselekmények száma évi 350.000-400.000 között lesz a jövőben is. A vagyon elleni bűncselekmények mintegy 4/5-e egyébként lopás.

A bűnözés alakulását elemezve mindig kiemelt figyelem nyilvánult meg a gyermek- és fiatalkorúak által elkövetett jogsértések iránt. A gyermekkorúak büntetőjogilag nem vonhatók felelősségre, jogsértéseik alapján azonban valószínűsíthető a fiatalkori bűnözés várható alakulása. Ezzel kapcsolatban fel kell hívni a figyelmet egy nagyon lényeges körülményre, mely a magyarországi bűnözés alakulását jelentős mértékben

FÓKUSZBAN

befolyásolja. Ez pedig az a tény, hogy Magyarországon a születésszám történelmileg nagyon rövidnek számító időszakon belül is jelentősen ingadozott. Tekintettel arra, hogy a bűnözés korszpecifikus jelenség, nyilvánvaló, hogy a népesség korösszetétel, ezen belül is a kriminalitás szempontjából meghatározó jelentőségű korosztályok népességén belüli aránya önmagában is befolyásolja a bűnözés alakulását. Az 1990-es évek első felében megfigyelt fiatalkori bűnözés mennyiségi növekedése, magas szintje tehát két jelenség, a bűnözési intenzitás és a 70-es években született nagy létszámú korosztályok büntetőjogilag vétőképessé válásával, ezek együttes hatásaként alakult ki.

A fiatalkori bűnözés mennyiségi adatai mellett, legalább azzal egyenlő fontosságú szerkezetének, ha úgy tetszik (egy már hosszabb ideje nem alkalmazott kifejezéssel) társadalomra veszélyességének vizsgálata. A bűnözés szerkezetéről – mint az egyébként ismert – általában azt mondhatjuk, hogy a vagyon elleni bűnözés magas aránya jellemzi. Vonatkozik ez a fiatalkori bűnözésre is. A felnőttkori és a fiatalkori bűnözés szerkezeti különbségének egyik lényeges vonása ugyanakkor a közlekedési bűncselekmények

eltérő aránya. Az összбүнözésen belül – cselekményi oldalon – a közlekedési бүнцselekmények aránya az elmúlt két évtizedben mintegy 15%-ról 4%-ra csökkent. Ez természetesen nem a közlekedési бүнцselekmények abszolút számának csökkenéséből, hanem az egyéb, mindenekelőtt a vagyon elleni бүнцselekmények abszolút számának rendkívül nagy mértékű emelkedéséből következik. Megfigyelhető ugyan az utóbbi néhány évben a közlekedési бүнцselekmények számának csökkenő tendenciája is, ez azonban önmagában még nem vezetett volna az arányok ilyen mértékű mérséklődéséhez.

A fiatalkori és a felnőttkori бүнözés szerkezeti különbségeit vizsgálva azt állapíthatjuk meg, hogy azt elsősorban a közlekedési бүнцselekmények eltérő aránya jellemzi. Ez különösen szembeütő, ha az elítéltek elkövetett бүнцselekmények szerinti megoszlását vizsgáljuk. Ekkor ugyanis azt tapasztaljuk, hogy a közlekedési бүнцselekmények elkövetése miatt elítéltek aránya – több év átlagát figyelembe véve – a fiatal korúaknál 10% alatt, míg a felnőtt korúaknál 20% felett van. A különbségben természetesen szerepet játszik az a körülmény is, hogy a vagyon elleni бүнцselekmények körében pedig lényegesen magasabb, mint más бүнцselekmény kategóriáknál. Ezzel magyarázható, hogy a közlekedési бүнцselekmények miatt elítéltek aránya magasabb, a vagyon elleni бүнцselekmények miatt elítéltek aránya pedig alacsonyabb, mint a tárgyi oldalon megfigyelhető arányok. A közlekedési бүнцselekmények elkövetése miatt elítéltek számát levonva a felnőtt korú elítéltek száma nagyobb mértékben csökken, mint a fiatal korúaké. Ebből két következtetés vonható le. Az egyik, hogy a gyakorisági különbség ennek következtében nagyobb lesz, a másik, hogy a hagyományosnak tekintett бүнözés szerkezete, belső arányai már viszonylag fiatal korban kialakulnak.

A fiatalkori бүнözés alakulását vizsgálva megfigyelhető az erőszakos бүнцselekmények elkövetése miatt elítéltek számának emelkedése és ezzel együtt összбүнözésen belüli arányának kedvezőtlen alakulása is. Az erre vonatkozó adatok széles körben ismertek, és különböző jelentésekben, tanulmányokban azokat már több alkalommal publikálták. Itt ezért csupán utalásként hivatkozunk arra, hogy a rablás miatt elítéltek között a fiatal korúak aránya 30% körül volt több évben is, és ezzel összefüggésben megállapítható, hogy a rablás miatt elítéltek 3/4-e, 4/5-e, 30 éven aluli. Nagyon magas a fiatal korú elítéltek aránya az erőszakos közösülés miatt elítéltek körében is. Az erőszakos бүнözésen belül még viszonylag kedvezőnek mondható – a fiatalkori бүнözés szempontjából – az emberölés miatt elítéltek életkor szerinti összetétele. Ez a бүнцselekmény egyébként bizonyos mértékig eltér – legalábbis az elkövetők életkorét tekintve – az erőszakos бүнözés egyéb formáinak elkövetői körétől. A jelenség elemzésének okaira itt most nincs lehetőség, azonban arra feltétlenül utalni kell, hogy a kedvezőtlen változás bizonyos jelei már itt is felfedezhetők. Így például a közelmúltban volt olyan év, amikor 23 fiatal korút ítéltek el befejezett emberölés miatt. Úgy tűnik – szerencsére – ez kivételes év volt, a figyelmeztető jelet azonban tudomásul kell vennünk, és fel kell készülni az esetleges kedvezőtlen változásokra is.

Az elítéltek demográfiai-társadalmi jellemzőit vizsgálva különös figyelmet kell fordítanunk a korszpecifikus jellemzők mellett a családi állapot, az iskolai végzettség és az előélet adataira.

A fiatal korú elítéltek életkor szerinti megoszlását vizsgálva a lényeg abban foglalható össze, hogy a gyakoriság a бүнтетőjogilag vétőképes kor alsó határának átlépése után meredeken emelkedik.

Megjegyezendő, hogy az emelkedés az ún. fiatal felnőtt korban is folytatódik (maximumát általában a 20-24 éves korban éri el) majd előbb lassabban, a 30. életév után jelentősen csökken. A fiatal korúaknál megfigyelhető egyébként, hogy a leány elítéltek kormegoszlása kiegyenlítettebb, mint a fiúké. Hasonló jelenség a felnőtteknél is kimutatható. A korszpecifikus gyakorisági útmutató a nőknél – annak ellenére, hogy lényegesen alacsonyabb, mint a férfiaké – kevésbé meredeken csökken.

FÓKUSZBAN

A fiatal korú elítéltek családi környezet szerinti megoszlását vizsgálva azt állapíthatjuk meg, hogy közel 2/3-uk mindkét szülő közös háztartásában él, a szülői háztartáson kívül élők aránya 15% körül ingadozik. A viszonylag kis esetszám ellenére természetesen az ingadozás mértéke évenként és területenként elég

jelentős lehet. Ezzel kapcsolatban ismét fel kell hívnunk a figyelmet egy érdekes adatra. Mint ismeretes, a fiatalok elítélteknek mintegy 10%-a leány. Az adatok alapján azonban megállapítható, hogy családi háttér szerinti megoszlásuk kedvezőtlenebb a fiúkénál. Magasabb közöttük azoknak az aránya, akik nem élnek szülői háztartásban. A másik érdekes összefüggés a családi környezet és az elkövetett bűncselekmény között, hogy a szülői háztartáson kívül élő fiatalok elítéltek között magasabb a súlyos bűncselekményt elkövetők száma. Más megközelítésben azt is mondhatjuk, hogy a legsúlyosabb bűncselekményt elkövetők között magasabb azoknak az aránya, akik nem szülői háztartásban élnek. A családi háttérrel kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy a mindkét szülő közös háztartásában élők adatai önmagukban nem biztos, hogy minden vonatkozásban megnyugtatóak. Jogilag lehet ugyan teljes a család, de ha a szülők egyike vagy mindkettő büntetett előéletű, bűnöző életvitelű személy, akkor ez a család sajnos nem alkalmas a társadalmi normák elsajátításának megkönnyítésére. Ebben az esetben inkább a veszélyeztetett fiatalok számának emelkedését bizonyítják. Ez természetesen nem minden esetben kriminális veszélyeztetettség, de a tapasztalatok szerint azzá válhat. Ennek valószínűségét támasztja alá, hogy a bűncselekmények oldaláról vizsgálva a házasság, a család és az ifjúság elleni bűncselekmények körén belül a kiskorú veszélyeztetése megnevezésű bűncselekmények száma az utóbbi években csaknem megkétszereződött. Két ciklus figyelhető meg: 1979 és 1987 között 263-ról 1.060-ra nőtt. A rendszerváltást közvetlenül megelőző években, sőt a rendszerváltást követően is átmenetileg csökkent. A legkevesebb esetet (520) 1992-ben regisztrálta az egységes rendőrségi-ügyészségi statisztika. Ezt követően az ismert cselekmények száma emelkedni kezdett, 1997-ben már 1.036, 1998-ban 1.161 vált ismertté.

A családi környezet és az elkövetett bűncselekmények közötti kapcsolat összefüggésénél a legkedvezőtlenebb arányokat egyébként az erőszakos bűncselekményeket elkövető leányoknál figyelhetjük meg. Ahol az alacsony esetszám ellenére bizonyos években 35% körüli volt azoknak az aránya, akik nem éltek szülői háztartásban.

Az iskolai végzettség és kriminalitási gyakoriság közötti kapcsolat közismert. Ezt az összefüggést a fiatalok elítéltek adatai is megerősítik. Közöttük évenként változó számban fordul elő írástudatlan, jelentős továbbá az általános iskolai tanulmányaikat félbeszakító aránya. A nyolc általános alig több mint 2/3-uk végzi el (a hasonló korú teljes népességben ez az arány 90% feletti).

Az iskolai végzettséggel, az oktatással kapcsolatban azért kell különös figyelemmel kísérni az adatokat, mert az iskola az első közösség, amely a társadalmi normákat közvetíti az egyén felé, az első olyan közösség, ahol már nem a családi normák érvényesülnek, és a közösségben elfoglalt helyet sem a családi kapcsolatok határozzák meg. A beilleszkedésre alkalmasság ellenőrzésének első színtere tehát az iskolai közösség, ahol már számonkérés is folyik. Sajnálatos tényként kell megállapítani, hogy az iskola a tapasztalatok szerint nem minden esetben alkalmas a nevelő hatás elérésére. Nem hagyható figyelmen kívül, hogy a népességben belül elég jelentős a nem teljes családok aránya, és a teljes családokban is (abban a szerencsés esetben, ha mindkét szülő dolgozik) jelentősen csökken a gyermek nevelésére fordítható idő. Ha azonban a szülők egyike, különösen pedig ha mindkettő munkanélküli, akkor a családon belüli feszültség éleződhet. A modern társadalomban ezért a családi nevelés hatása, különböző okokból ugyan, de lényegesen kisebb annál, mint amit a hagyományos családfelfogás alapján a társadalom igényelne. Az iskolai oktatás és a családi nevelés összhangjának kialakítása elsődleges társadalmi érdek. Minden olyan intézkedés, amely a családi élet stabilitását szolgálja, amely az iskolai oktatás szerepét növeli, közvetve a bűnözés csökkentésének irányába hat. A bűnmegelőzés szempontjából ezért mindenképpen támogatandók azok az intézkedések, melyek célja a házasságok stabilitásának javítása, az iskolai oktatás és különösen a nevelés hatékonyságának fokozása. Erre azért is szükség van, mert a tapasztalatok szerint a rendezetlen körülmények között élő, vagy a nem megfelelő iskolai végzettséggel rendelkező bűnelkövetők gyakrabban kerülnek ismételt szembe a büntetőjogi normákkal. A felnőttkorúak adatai ezt egyértelműen bizonyítják. Az összefüggés két oldalról is vizsgálható. Megállapítható egyrészt, hogy a visszaesők, különösen a többszörös és különös visszaesők iskolai végzettség szerinti megoszlása nemcsak a népesség

hasznos jellemzők szerinti megoszlásánál, hanem a büntetlen előéletű elítéltek megosztásánál is kedvezőtlenebb. A másik oldalról vizsgálható összefüggés arra utal, hogy a legsúlyosabb bűncselekmények elkövetőinek iskolai végzettség szerinti megoszlása kedvezőtlenebb más csoportokénál, illetőleg a többszörös vagy különös visszaesők

FÓKUSZBAN

kriminalitási gyakorisága morfológiai oldalról rosszabb az átlagosnál. Tekintettel arra, hogy - mint erre már korábban utaltunk - a bűnözés szerkezete a hagyományos bűncselekményeket tekintve már viszonylag fiatal korban kialakul, elsődleges társadalmi érdek fűződik a kriminalitás alakulása szempontjából meghatározó tényezők társadalom érdekét szolgáló befolyásolására. Az is közismert, hogy az alacsonyabb iskolai végzettségű, kedvezőtlen társadalmi helyzetű, büntetett előéletű személyek beilleszkedése lényegesen nehezebb, ami bizonyos határokon túl a bűnözés újratermelődéséhez vezet. A prognózis készítésénél abból indulhatunk ki, hogy a születésszám a 70-es évek második fele óta - sajnálatosan és erőteljesen - csökken. Ez azzal a következménnyel jár - figyelembevéve a büntetőjogilag vétőképes kor alsó határát -, hogy a fiatalok népesség és ezzel a potenciális bűnelkövetők száma az elkövetkezendő másfél évtizedben csökkenni fog.

Sajnálatos, de nincs lehetőség annak valószínűsítésére, hogy a kriminalitási gyakoriság is csökken majd. Ezért a fiatalok bűnelkövetők számának várható csökkenése - változatlan kriminalitási gyakoriság esetén - mértékében elmarad a népességszám csökkenésének mértékétől. A bűnözési intenzitás növekedése esetén a különbség még jelentősebb lehet. A népesedési szempontból rendkívül kedvezőtlen jelenség azonban talán lehetőséget biztosít arra, hogy a bűnmegelőzés érdekében, az iskolai nevelés hatékonyságának javításával az eddiginél jobb eredményeket érjen el a társadalom. Még az inflációt figyelembevéve is feltételezhető, hogy a csökkenő népesség következtében relatíve kisebb költséggel oldhatók meg bizonyos problémák, alakíthatók ki olyan körülmények, melyek a bűnözés visszaszorításának irányába hatnak. Erre már csak azért is szükség van, mert sajnálatos tényként kell megállapítanunk, hogy a bűnözés egyik kedvezőtlen jellemzője, a halmazati bűnelkövetés gyakoribbá válása mellett emelkedést mutat a büntetett előéletűek, vagyis a büntetőjogi normákkal a korábbi elítélés ellenére ismételten szembehelyezkedők aránya is.

A fiatalok elítéltek között ugyanis a korábbi években 20% körül ingadozott a büntetett előéletűek aránya, míg az utóbbi időben emelkedést mutat, és 1998-ban már elérte a 25%-ot. Figyelembevéve, hogy a büntetőjogi értelemben vett fiatalok mindössze négy életévet fog át, ez túrhetetlenül magas arány, és arra utal, hogy egyrészt a családi, iskolai körülmények nem gyakorolnak elég kedvező hatást a felnövekvő népességre, másrészt sajnós arra, hogy a korábbi bírósági ítéleteknek nem volt meg a kellő visszatartó ereje.

A probléma az, hogy a fiatalok bűnözés kezelése túllép a büntetőjog keretein. A büntetőjog ugyanis csak a már ismert esetekre reagálhat, a megelőzés tekintetében legfeljebb közvetve, korábbi szóhasználatával a speciális és generális prevenció útján fejtheti ki hatását. Nem kerülhető meg ezért az a kérdés, hogy van-e lehetőség e káros jelenség visszaszorítására, és ha igen, milyen eszközök segítségével.

A családi élet, a rendezett családi körülmények, a társadalmi normákkal egybeeső családi értékrend előnyös hatásaira már utaltunk. Ezért, mint ezt már az előzőekben jeleztük, a bűnözés, ezen belül a fiatalok bűnözés csökkenését valószínűsíthetjük mindazok az intézkedések, amelyek a családok (természetesen a társadalmi normák szerint élő családok) helyzetét javítják. Nehezebb kérdés az iskolai oktatás helyzete. Ez egyrészt anyagi probléma, másrészt területi gond is. A csökkenő létszámú településeken ugyanis előbb-utóbb az iskolák összevonására vagy megszüntetésére kerül sor. Az e településen élő - bár csökkenő számú - gyermek- és fiatalok népesség ezért más területek hasonló korú fiataljaihoz képest hátrányos helyzetbe kerül, ilyen helyzetből indul. További problémát jelenthet néhány, az iskolai oktatás korszerűsítésével kapcsolatos nézet gyakorlatba történő átültetése is. Az ún. elit iskolák kialakítása, az iskolák színvonal szerinti differenciálódása azzal a veszéllyel járhat, hogy az anyagi és más

szempontokból egyaránt hátrányos helyzetű rétegek gyermekei járnak olyan iskolákba, amelyek a beilleszkedést kevésbé segítik elő, míg a legjobb nevelést és képzést biztosító iskolákba az egyébként is alacsony – vagy legalábbis jelenlegi ismereteink szerint feltételezhetően alacsony – kriminalitási gyakoriságú rétegek gyermekei járnak majd. Ez a társadalmi különbségek és ennek megfelelően a kriminalitási gyakorisági különbségek újratermelődésének, esetenként fokozódásának veszélyével jár. A közigazgatás feladata az ún. veszélyeztetett gyermekek nyilvántartása és sorsának figyelemmel kísérése. Az e téren elért eredmények minden valószínűség szerint ugyancsak csökkentik a fiatalkori kriminalitást. A legkényesebb problémának a büntetőjogi felelősség kérdése látszik. A jelenlegi szabályok szerint a büntetőjogi felelősség kérdése látszik. A jelenlegi szabályok szerint a büntetőjogilag vétőképes kor alsó határa a 14. életév. Ennek betöltése után kerülhet sor, amikor már érzékelhető volt, hogy a biológiai – és esetenként a szellemi – fejlődés felgyorsul. A jelenlegi helyzet azért problematikus, mert az évtizedekkel ezelőtti generációknál biológiailag korábban érő, a családról több vonatkozásban korábban leváló népesség önállóbbnak tűnő eljáratainak tagjait mentesíti a büntetőjog felelősségre vonása alól. Megfontolandó ezért a felelősségre vonás korábbi korhatárának visszaállítása, esetleg

FÓKUSZBAN

annál alacsonyabb életkorban történő meghatározása. (A 12. életév tehát nem leszállítás, hanem az eredeti állapot visszaállítása lenne, és csak ez alatt beszélhetnénk leszállításról.) A „leszállítás” ellen felhozott ellenérvek általában nem meggyőzőek és kizárólag a büntetőjogi felelősségre vonás feltételezett negatív hatásait bírálják. A valóság ezzel szemben az, hogy a jelenleginél alacsonyabb életkor megállapítása megnövelné a büntetőjogilag fiataloknak minősülő korcsoportok terjedelmét, lehetőséget biztosítana a differenciáltabb felelősségre vonás rendszerének kialakítására. Ezek hatékonyságát feltételezve az eredmény éppen a büntetőjogi szankciók későbbi alkalmazásának elmaradása lehetne. A megfelelő időben hozott, segítő szándékú, nevelő jellegű intézkedések ugyanis valószínűsíthetők, hogy útra terelődését, mentesítve mindazoktól a kellemetlen, esetenként valóban káros hatásoktól, melyek egy súlyosabb büntetőjogi következménnyel valóban együtt járhatnak. Ez a megoldás tehát nem a büntetőjogi eszközök eddiginél szélesebb körű alkalmazását, hanem éppen az ilyen eszközök alkalmazásának visszaszorítását eredményezhetné.

Ismét újra kell gondolni ezért a pártfogó felügyelet és az utógondozás rendszerét is, szem előtt tartva természetesen a személyi és tárgyi feltételeket, így különösen az anyagi lehetőségek területén fennálló korlátokat. A bűnözés, ezen belül a fiatalkori bűnözés elleni harc ugyanis csak akkor lehet eredményes, ha a büntetőjogi eszközök köre kiegészül igazgatási jellegű, nevelő hatású intézkedésekkel, a hatékony bűnmegelőzés, valamint a társadalomba való visszatérést segítő pártfogó felügyelet és utógondozás jelenleginél kiterjedtebb és korszerűbb rendszerével.

Dr. Vavró István

Könyvismertetés:

Alain Louyot: Gyermek fegyverben

„A gyerekekre a háború és a fegyverek felkavaróan, mágikusan hatnak, a pszichológusok pedig végeláthatatlan vitákat folytatnak” – írja megrázó könyvében Alain Louyot, akinek saját fia is igénylik a szokásos esti, tévés „acsarkodást, fegyverzajt”, mielőtt „fejüket nyugodtan álmra hajtánák..”. Gyermek és fegyver mitikus és legtöbbször tragikus kapcsolatát a szerző valóságos élethelyzetekben vizsgálja: újságíróként és földkerekség majdnem minden fegyveres konfliktusának helyszínén megfordult az elmúlt három-négy évtizedben. De azt is kutatja, mikor és miért fogtak fegyvert a gyerekek a történelem során. A

mind valóságosabb fegyverutánpótlásokkal hadonászó mai kisgyerekek játékával (annak lehetséges következményeivel) már a strasbourgi képviselők is foglalkoztak, és ajánlásokat tettek (játékfegyverügyben) az Európai Unió tagállamainak... Ez a felkavaró könyv mindenkire szól, aki gyereket nevel.

Pont Kiadó, Budapest. Ára: 1160,-Ft

AZ IDEIGLENES HATÁLYÚ ELHELYEZÉS GYAKORLATI PROBLÉMÁI A GYÁMHIVATALOK SZEMSZÖGÉBŐL

A gyermekeknek vészhelyzet esetén a családból való azonnali kiemelése olyan jogi lehetőség, amely régóta szabályozott és alkalmazott hatósági intézkedés a gyermekvédelemben.

Az új gyermekvédelmi szabályozás is él ezzel a lehetőséggel, de a korábbi szabályozáshoz képest nagyobb gondot okoz ennek a lehetőségnek az alkalmazása a gyámhivatalok gyakorlatában, mint a korábbi években bármikor. Az alapvető probléma a 30 napos intézkedési határidő betartásával kapcsolatos. Tény, hogy az ideiglenes intézkedés bizonytalan helyzetet teremt mind a gyermek, mind szülei számára, azonban a gyakorlatban alkalmazandó, az előző törvényi szabályozáshoz képest sokkal bonyolultabbá, hosszadalmasabbá, de egyúttal alaposabbá is váló eljárás az esetek többségében lehetetlenné teszi ennek a határidőnek betartását.

FÓKUSZBAN

Ahhoz, hogy a gyámhatóságok, gyámhivatalok jelenlegi problémáit megérthessük, az intézkedések alkalmazásának gyakoriságát megvizsgálhassuk, feltétlenül szükségesnek tartom a korábbi jogi szabályozások érintőleges ismertetését, mert meggyőződésem, hogy a mai kialakult gyakorlat gyökerei ide nyúlnak vissza. Az áttekintést azért is tartom fontosnak, mert bemutatja egy adott jogintézmény fejlődésén keresztül a gyermekvédelmi szemlélet alapvető változását is. Nem kívánok történeti jellegű tanulmányt írni, ezért csak a "belátható" időn belüli szabályozással foglalkozom, 1969-től ismertetném nagy vonalakban a jogintézményt. Ez magában foglalja a többszörösen módosított Családjogi törvényt, a Gyermekvédelmi törvényt, a 20/1969. (V.13.) Kormány sz. és az 51/1986. (XL26.) MT sz. rendeleteket a kiskorúakról való állami gondoskodásról, a gyámhatósági eljárásról szóló 6/1969. (VI11.30.) MM sz., az 1J1974. (VL27.) OM sz., a 121/1987. (VL29.) MM sz., és a 149/1997. (IX.10.) Kormány sz. rendeleteket. Ezekkel a jogszabályokkal a mai gyermekvédelmi szakemberek még dolgozhattak - ahogy magam is, mivel 1977-től rövid megszakítással első és másodfokon gyámügyes, illetve a gyermek- és ifjúságvédő intézet jogtanácsosa voltam.

A gyermek azonnali kiemelése a családból mindig is ahhoz a jogi feltételhez kötődött, hogy a gyermek súlyos veszélyhelyzetben legyen, amit más intézkedéssel megszüntetni nem lehet. Jellemző a gyermekvédelem kérdésének '69 és '86 közötti társadalmi fontosságára, hogy egy olyan súlyú, gyermekek és családok sorsát akár véglegesen is megváltoztató intézkedés, mint a gyermek azonnali kiemelése a családjából, csupán kormányrendelet szintjén került szabályozásra. Az 1969-es Kormányrendelet két feltételt szabott az alkalmazásra. Az egyik, hogy az állami gondozásba vétel elrendelése látszik indokoltnak, a másik, hogy a kiskorú elhelyezése érdekében azonnali intézkedés szükséges. Ez a megfogalmazás egyértelműen arra utal, hogy az ideiglenes hatályú beutalás mintegy előzménye a gyermek állami gondozásba vételének. 1969-től 1986-ig az ideiglenes hatályú beutalás során a gyermeket csak és kizárólag a legközelebbi gyermek- és ifjúságvédő intézetbe (három év alatt a csecsemőotthonba) lehetett beszállítani. Ez az elhelyezési mód is abból a feltételből vezethető le, hogy csak akkor kerülhetett sor az

ideiglenes hatályú beutalásra, ha az állami gondozásba vétel látszott indokoltnak. Az akkori szabályozás szerint a beutalt, illetve állami gondozott gyermek elhelyezése kizárólag az intézeti gyám feladata volt. Ezt tükrözte az elnevezés is, nem lehetett szó elhelyezésről, mert nem voltak alternatívák, csak beutalásról, - ami, mint az egészségügyi ellátás terén - egy intézménybe való bekerülést takar. Jellemző, hogy ekkor még nincs megszabva külön ügyintézési határidő a végleges állami gondozásba vételről való döntésre (csupán az általános eljárási szabályok szerinti 30 napos határidő), de erre igazán nem is volt szükség, hiszen a beutalás mintegy a beszállítás időpontját hozta előre, a döntés nem lehetett kétséges. Nem volt tehát lehetőség a gyermeket az intézményes gyermekvédelmen kívüli helyre "beutalni". Akkor is létezett családon belüli elhelyezési lehetőség, (gyermekelhelyezési per, családba fogadás) de ennek nem volt olyan kiemelt jelentősége, mint manapság - főként az állami gondozásba vétel megelőzését illetően nem. Természetesen nem minden állami gondozásba vételt előzte meg szükségszerűen az ideiglenes hatályú beutalás, a gyakorlat ennél differenciáltabb volt. Mondhatjuk azonban, hogy az állami gondozásba kerülő gyermekek mintegy fele - és ezt a statisztikai adatok is alátámasztják - úgy került állami gondozásba, hogy előzőleg a gyermeket ideiglenes hatállyal beutalták. A beutalásokat vizsgálva megállapíthatjuk, hogy a kétszintű igazgatás bevezetéséig eltérő volt a községi illetve városi gyakorlat a beutalásokat illetően. A községek esetében, ha a védő-óvintézkedések már nem vezettek eredményre, az állami gondozásba vételre tett javaslattal az iratokat megküldték a járási - később a városkörnyéki, városi - gyámhatósághoz, ahol lefolytatták az állami gondozásba vételi eljárást. Az átlagos esetben tehát a községi gyámügyes nem döntött a gyermek kiemeléséről a családból, az állami gondozásba vételi eljárással automatikusan együtt járó konfliktushelyzetet a vérszerinti szülővel tehát elkerülhette. Ezt azért tartom fontosnak kiemelni, mert ez a konfliktushelyzet egy községben, ahol napi kapcsolatban élnek az államigazgatásban dolgozók az ügyfelekkel, teljesen más jelentőségű, mint az ún. "személytelen" kapcsolatokra épülő városokban. Ebben az időben tehát a községek csak azokat a gyermekeket emelték ki azonnal a családból, akik valóban súlyos, életveszélyes helyzetben voltak, főként bántalmazás, elhagyás miatt. Ekkor is csak a beszállítás megszervezése, lebonyolítása volt megterhelő számukra, hiszen a többi eljárási cselekményt nem ők végezték, megnyugtathatták a szülőket, hogy a járási vagy városi gyámhatóság majd felülvizsgálja a döntésüket, ha szükséges. Mondhatjuk úgy is, hogy átháríthatták a felelősséget a gyermeknek és családjának végleges elszakításában a hatáskörrel rendelkező gyámhatóságra. A városokban más gyakorlat alakult ki, ha ún. "problematikus család" gyermekének állami gondozásba vétele vált esedékessé. (Ebből a szempontból problematikusnak azok a családok számítottak, akiknek az együttműködésére a gyámhatóság

FÓKUSZBAN

nem számíthatott, vagy éppen ellenállásuktól, agresszivitásuktól lehetett tartani). Amikor a gyámügyes eldöntötte, hogy a gyermeket állami gondozásba kell venni, ki kell emelni a családból, a beutaló határozat egyidejű meghozatalával beszállította gyermekeket az intézetbe. Hozzá kell tennem, hogy ez nem jelentette azt, hogy a beutalások alapvetően megalapozatlanok lettek volna, hiszen az ügyintézők jól ismerték az adott családot, és döntésük így az akkori viszonyoknak megfelelően indokolt is volt. Legtöbbször iskolából, óvodából, kórházból és egyéb intézményekből történtek a beszállítások, így a szülők csak akkor szereztek tudomást a gyermek elviteléről, amikor a beszállítással egy időben kézhez kapták a határozatot. A megoldás nagyon kényelmes helyzetet teremtett a gyámhatóságok számára, hiszen az állami gondozási eljárás lefolytatása alatt a gyermek már nem volt a szülőknél. Egyrészt nem kellett attól tartani, hogy esetleg a gyermek beszállítása előtt eltűnnek, másrészt egészen más viszony alakult ki a szülők meghallgatása alkalmával a gyermekétől megfosztott szülő, és a gyámügyi ügyintéző között, harmadrészt nem kellett a szülők ellenállásával megküzdeni a gyermek beszállításakor. Ezekben az esetekben tehát nyugodtan kimondhatjuk, nem volt mindig (élet) veszélyben a gyermek. Ennek a joggyakorlatnak a hatása sajnálatosan a mai napig él. Az eljárás Államigazgatási törvény (Áe) szerinti

határidőn belüli lezárása minden esetben megoldható volt. Az sem jelentett nagy akadályt, ha a szülők ismeretlen helyre távoztak - noha ez nem volt olyan általános jelenség, mint ma - hiszen lehetett hivatkozni a Gyer. azon szakaszára, miszerint mellőzni lehet a meghallgatást, ha az elháríthatatlan akadályba ütközi k. Az 1986. évi Családjogi törvény módosítása fordulatot hozott mind a gyermekvédelem egésze jelentőségének jogi és társadalmi elismerésében, mind a saját családból való kiemelés fontosságának felismerésében. Ez megnyilvánult abban, hogy a Családjogi törvényben kerültek szabályozásra az addig alsóbb szintű jogszabályokban szabályozott gyermekvédelmi kérdések, a kiskorúakról való állami gondoskodás címszó alatt. Változott a jogintézmény elnevezése és formái is. Az ideiglenes hatályú intézetbe utalás mellett alternatív intézkedésként lehetőség nyílt a kiskorú ideiglenes elhelyezésére a külön élő másik szülőnél vagy alkalmas más személynél, és egyúttal a gyermekelhelyezési (szülői felügyeleti jog megszüntetése iránti) per megindítására. A feltételeket az 51/1986. (XI. 26.) MT rendelet 10. §-a állapította meg, e szerint akkor volt alkalmazható az intézkedés, ha kiskorú súlyos veszélyeztetettsége miatt elhelyezése azonnali intézkedést igényel. A feltételek között nem szerepel, hogy indokoltnak látszik a gyermek intézeti/állami nevelésbe vétele (régóta kategória szerint állami gondozásba vétele), mint ahogy korábban. Ez összefügg a törvényben megfogalmazott alternatívákkal, azzal, hogy a jogalkotó szabályozta azt a gyakorlatban előforduló élethelyzetet, miszerint vannak gyermekek, akik megfelelő feltételekkel visszakerülhetnek családjukba - akár egy ideiglenes beutalást követően is. Így teret nyert az az elgondolás, szakmai irányzat, hogy ha nem szükséges, ne szakítsuk el a gyermeket a saját családjától, lehetőség szerint ne kerüljön minden esetben az intézményes gyermekvédelem keretei közé akkor sem, ha a kiemelése pillanatában saját vérszerinti családja súlyosan veszélyeztette. Mindezek az intézkedési lehetőségek a családi környezetben való nevelkedés fontosságának elismerésére utalnak. Szüksétni kívánta tehát a jogalkotó azoknak a gyermekeknek a körét, akik ideiglenes hatályú beutalással intézményekbe kerülnek, illetve beutalásukat követően feltétlenül ott is maradnak. A gyámhatóságokat határidő kifizetésével próbálta ösztönözni arra, hogy a gyermek és a szülő számára bizonytalan helyzetet teremtő beutalás ne tarthasson hosszú ideig, 60 napon belül kellett a gyermek végleges sorsáról dönteni. Szabályozta a Csjt., ha nem is mindenre kiterjedően, az ideiglenes hatállyal beutalt, és ideiglenesen elhelyezett gyermekek gyámságával kapcsolatos kérdéseket is. Nem változott viszont az, hogy az ideiglenes hatállyal intézetbe utalt gyermeket a legközelebbi gyermek- és ifjúságvédő intézetbe, illetve csecsemőotthonba kellett beszállítani. Azt hihetnénk, hogy az alternatív lehetőségekkel éltek a gyámhatóságok, és keresték azokat a megoldásokat, amelyek a gyermeknek családban való elhelyezését helyezték előtérbe az intézményes keretek között történő végleges elhelyezéssel szemben. Nem így történt. Ennek véleményem szerint két alapvető oka volt. Egyrészt az ún. kétszintű közigazgatás bevezetése, ami azzal jár, hogy mind a községek, mind a városok azonos hatáskörrel rendelkeztek. A községi gyámügyesek a korábban megszokott gyakorlatot folytatták, megfelelő képzettség és felkészültség hiányában óvakodtak bármilyen új, általuk ismeretlen megoldást alkalmazni. Különösen félték az olyan intézkedések meghozatalától, ami bírósági perképviselettel járt együtt; ez pedig a külön élő szülőnél vagy harmadik személynél történő ideiglenes elhelyezés esetében elkerülhetetlen lett volna. Így leggyakrabban azokat a gyermekeket is ideiglenes hatállyal utalták be, akiket rokonoknál is el lehetett volna helyezni. Az érdekesség kedvéért megjegyzem, hogy két, máig is ható "megoldást" találtak arra, hogy azért a gyermek se kerüljön intézetbe, de pert se kelljen indítani. Az egyik, hogy a gyermekvédő intézetnél szorgalmazták az ilyen gyermekek kihelyezését saját rokonaikhoz, mint nevelőszülőkhöz, a másik, hogy

FÓKUSZBAN

ideiglenesen elhelyezték a gyermeket harmadik személynél, de a pert nem indították meg. A községi iratoknak a városi gyámhivatalhoz történő áttételekor 1997 novemberében elég sok ilyen esettel találkoztunk, és az ügyfelek jóhiszeműen azzal a tudattal éltek, hogy a gyermek sorsa véglegesen rendeződött a korábbi döntéssel. Nem titkolható el az sem, hogy ezek az intézkedések miatt sem mentek

és mennek át nagy számban a gyakorlatba, mert az elhelyezéssel együtt nem oldódik meg a gyermek eltartásának kérdése. A gyermektartásdíj iránti pereket a gyermekelhelyezési perekkel együtt általában nem indították meg. Ennek jellemzője az az eset, ha nagyszülőnél történt a gyermek elhelyezése, mert a nagyszülő maga nem is kérte saját gyermekével szembeni peres eljárás megindítását. Amennyiben kiterjedt erre a kereseti kérelem, és a bíróság meg is ítélte a gyermektartásdíjat, ezek a szülők szinte soha nem fizettek. Segélyekből és családi pótlékból nem oldható meg megnyugtatóan a gyermek eltartása a befogadó családban, ahol a családtagok többnyire maguk is szegények. A gyakorlat tehát annak ellenére nem változott, hogy a jogalkotó szándéka az ideiglenes hatályú beutalások csökkentésére irányult. Sokkal egyszerűbb és konfliktusmentesebb megoldásnak ígérkezett a gyermekvédő intézetbe való beutalás, mint a gyermek másnál történő elhelyezése. Nem tisztázta, magyarázta a jogszabály a korábbtól eltérően a súlyos veszélyhelyzet fogalmát, ami eligazítást nyújthatott volna a családból való kiemelés megfelelő időben történő alkalmazását illetően. Nagy hiba volt az is, hogy a családba fogadás jogintézménye megszűnt, ami lényegesen egyszerűbb és humánusabb megoldást jelentett, mint a gyermekelhelyezési perek megindítása azokban az esetekben, amikor mind a vér szerinti, mind a családbefogadó szülők akarata megegyezett. Nem beszélve arról, hogy a bíróságoknak és a gyámhatóságoknak többletmunkát adott az ezekben a nem vitás ügyekben való eljárás. Ez akkoriban a bíróságok szerepének a családi jog területén való előtérbe kerülésével volt összefüggésben. A fentieket támasztja alá az 1990-98 közötti megyei statisztika is, miszerint átlag 28 gyermek került évente a megyében harmadik személynél, vagy másik szülőnél elhelyezésre, míg ideiglenes hatályú intézetbe utalásra 101 gyermek. Az intézeti nevelésbe vételi eljárás szabályai lényegileg változatlanok maradtak. A 60 napos határidőt a gyermek sorsának végleges rendezésére tehát tartani lehetett. Lényegesen megváltozott a helyet "A gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról" szóló 1997. évi XXXI. törvény (Gyvt.) hatálybalépésével. Folytatódott a folyamat a családon belüli nevelés elsődlegességének elismerése irányába. Ezt teljes mértékben tükrözi, hogy a jogintézmény neve is megváltozott ideiglenes hatályú elhelyezésre. A családból való azonnali kiemelés feltételei konkrétabban kerültek megfogalmazásra: a gyermek felügyelet nélkül maradt, vagy testi, értelmi, érzelmi és erkölcsi fejlődését a családi környezet súlyosan veszélyezteti, és emiatt azonnali elhelyezése szükséges. Évtizedes hiányt pótol, hogy a Gyvt. értelmező rendelkezései között szerepel a veszélyeztetettség fogalmának meghatározása, illetve a Gyer. 95. §-ban a súlyos veszélyeztetettség meghatározása. Így a gyermek családból való azonnali kiemelésének szükségességét a gyámhatóságok könnyebben értékelhetik. Eszerint tevőleges és mulasztásos formában is megvalósítható a szülői veszélyeztető magatartás, bántalmazás, illetve elhanyagolás formájában, amelynek következménye, hogy a gyermek életét közvetlen veszélynek teszi ki, vagy a gyermek fejlődésében jelentős és helyrehozhatatlan kárt okoz. Következésképpen nem tér vissza a jogalkotó ahhoz a feltételhez, hogy a gyermek átmeneti vagy tartós nevelésbe vétele várható, tehát ezt az intézkedési formát továbbra sem lehet az intézményben történő elhelyezés előzményének tekinteni. Alapvető változás van az elhelyezések sorrendjének meghatározásában is az 1986-os törvénymódosításhoz képest. Megfordítva a korábbi sorrendet, elsősorban külön élő szülőnél, más hozzátartozónál illetve személynél kell a gyermeket elhelyezni, és ha erre nincs lehetőség, akkor lép be az intézményes gyermekvédelem. Itt is sorrendiséget állapít meg, ami a családot pótló ellátások közül is a családias nevelés-gondozást preferálja, azaz: ideiglenes gondozási feladatokat is ellátó nevelőszülő, és csak ennek a lehetőségének a hiányában gyermekotthon, vagy más bentlakásos intézmény. Változott az is, hogy a gyermeket az ideiglenes helyezési feladatokat ellátó bármelyik gyermekotthonba, lakásotthonba vagy nevelőszülőhöz el lehet helyezni.

Rendezési - ha nem is mindenre kiterjedően - az ideiglenes hatályú elhelyezés ideje alatt a szülői felügyeleti jogokat, amikor megállapítja, hogy a gondozás-nevelés joga szünetel, a szülői felügyeleti, illetve a gyermekelhelyezési perek megindításával egyidejűleg - akárcsak a korábbi szabályozás szerint gyámság alá kerül a gyermek. Az ideiglenes hatályú elhelyezést követő 30 napon belül a gyámhivatalnak az alábbi intézkedéseket kell megtennie:

- megszünteti az ideiglenes hatályú elhelyezést, ha az elhelyezés feltételei nem álltak fenn, és a gyermek fejlődése korábbi környezetében - szükség esetén védelembe vétel mellett - biztosítható,
- pert indít szülői felügyeleti jog megszüntetése vagy gyermekelhelyezés céljából, és gyámot rendel (megállapítja a külön élő szülő szülői felügyeleti jogának feléledését),
- megváltoztatja az elhelyezést, ha az intézményes gyermekvédelemben elhelyezett gyermek számára hozzátartozói körében van lehetőség az elhelyezésére, és pert indít,
- átmeneti nevelésbe veszi a gyermeket.

A jogalkotói szándék egyértelmű, és konform azokkal a nemzetközi és hazai célkitűzésekkel, hogy minél rövidebb legyen az az idő, amikor gyermek és szülei egy átmeneti állapotban, bizonytalan helyzetben élve hatósági döntésre várnak. Nyilvánvaló, hogy az ideiglenes hatályú elhelyezés idejének elnyújtása azt eredményezi, hogy romlanak az újra együttélés reális esélyei. Megváltoznak a körülmények a családban, elesnek bizonyos juttatásoktól, felbomolhat a szülők együttélése. Az idő múlásával a gyermek egyre jobban beilleszkedik abba a családba, közösségbe, ahová helyezték, így ismételt kiemelés ebből a családból is, negatívan hathat fejlődésére. Elválasztják egymástól a testvéreket, kiesik az iskolai, baráti közösségből, ahová eddig tartozott. Meg kell azonban vizsgálnunk a gyámhivatalok szemszögéből azt a kérdést is, hogy a gyakorlatban hogyan alakul ennek az időnek a felhasználása, milyen hatósági eljárást kell lefolytatni ennek függvényében, hogyan alakul az ideiglenes hatályú elhelyezések mai gyakorlata.

Mivel Veszprém Megyei Jogú Város és környéke vonatkozásában rendelkezem majdnem két éves gyámhivatali tapasztalattal, természetesen erre a területre vonatkoznak megfigyeléseim, de konzultálva más gyámhivatalok vezetőivel is, elmondható, hogy a problémák az országban, a legtöbb gyámhivatalban hasonlóak. Nálunk a gyermek ideiglenes hatályú elhelyezése szinte kizárólag jegyzői hatáskörben történik. Igaz, hogy van a gyámhivatalnak is felhatalmazása erre az intézkedésre, de ellentétesnek tartom a törvény szellemével ezt, hiszen így a gyámhivatal saját intézkedését "bírálja felül" a végleges döntés meghozatalakor. Térjünk vissza arra, hogy mit vizsgál és milyen módon a gyámhivatal az ideiglenes hatályú elhelyezést követően:

- Az első lépésben a védelembe vétel melletti hazaadásról kell dönteni.

Amennyiben mód van a családgondozás és védelembe vétel elrendelése mellett hazaadni a gyermeket saját családjába, ez az alatt a 30 nap alatt kiderül, amely az intézkedés megtételére a gyámhivatalnak rendelkezésére áll. Ezekben az esetekben ugyanis a szülők, hozzátartozók szinte azonnal keresni kezdik a kapcsolatot a hatóságokkal, látogatják a gyermeket, minden eljárásnál együttműködnek, maguk is mindent megtesznek azért, hogy a gyermek mihamarabb visszakerülhessen. Így ennek a lehetőségnek a vizsgálata és az intézkedés határidőben történő megtétele nem jelenthet gondot a gyámhivatalnak. /Kérdés, hogy miért volt szükség az ideiglenes intézkedésre (a szerk.)/

- Gyámrendelés (vagy a szülői felügyeleti jog feléledésének kimondása) mellett pert indít szülői felügyeleti jog megszüntetése, vagy gyermekelhelyezés céljából.

Ha a gyermek nem az intézményes gyermekvédelemben került ideiglenesen elhelyezésre, hanem eleve a másik szülőnél, harmadik személynél, akkor lehet alapja ennek az intézkedésnek. Ritkább az előbbi megoldás, hiszen az esetek többségében az a szülő, aki rendszeres kapcsolatban áll a gyermekével, és

szembesül azzal, hogy a bíróság által a másik szülőnél elhelyezett gyermek veszélyeztető körülmények között él, maga is kezdeményezi a gyermekelhelyezés megváltoztatását, nem várja meg a súlyos veszélyhelyzet kialakulását. Egy-két esetben mégis előfordul ilyen helyzet. A harmadik személynél való ideiglenes elhelyezések nagy részében pert sem kell kezdeményeznie a gyámhivatalnak, mert családba fogadás útján is megoldható a gyermek sorsának rendezése. Ez az eljárás is megoldható általában 30 napon belül, itt csak a szülők meghallgatása miatt hosszabbodhat meg az eljárás. Ezekben az esetekben is alapvetően együttműködnek a felek a gyermek érdekében. Ha mégis pert kell indítani, a keresetlél benyújtásáig elegendő a 30 nap.

FÓKUSZBAN

- Megváltoztatja az elhelyezést, ha az intézményes gyermekvédelemben elhelyezett gyermek számára hozzátartozói körében van lehetőség az elhelyezésre, és pert indít.

Ezekben az esetekben is döntési helyzetbe kerül a gyámhivatal a kötelezően előírt 30 napos határidőn belül, hiszen az ügyfelek hozzáállása, együttműködése biztosítja ezt, éppen úgy, ahogy azt az előző intézkedések kapcsán leírtam. Ekkor ugyanazokat a körülményeket vizsgálja a gyámhivatal, mintha a gyermeket a saját, vérszerinti családjá körébe helyezné vissza, ahonnan kiemelte. A 30 napos határidő betartása a végleges döntést illetően azokban az esetekben válik lehetetlenné a gyámhivatalok számára, ha a gyermek az ún. intézményes gyermekvédelemben kerül elhelyezésre akár gyermekotthonban, akár nevelőszülőnél, és nincs lehetőség az előzőekben ismertetett családi-rokoni elhelyezésekre, azaz:

- átmeneti nevelésbe veszi a gyermeket.

Ez főként a gyermekek sorsával egyáltalán nem törődő, együttműködésre teljesen képtelen, sok esetben ismeretlen helyen tartózkodó szülők gyermekeinél fordul elő. Az átmeneti nevelésbe vételi eljárás ugyanis olyan bonyolulttá vált - éppen amiatt, hogy lehetőleg ezt a formáját, a családot helyettesítő megoldásnak elkerüljék a gyámhivatalok -, hogy nemhogy 30, de határidő meghosszabbítással 60 nap alatt sem lehet a gyermek sorsát érintő végleges - az esetek többségében egyértelműen átmeneti nevelésbe vételt elrendelő - döntést meghozni. (Vitatott az is, hogy ebben az esetben az Áe. szabályai szerint lehetséges-e a határidő meghosszabbítása még 30 nappal, de ebbe az eljárásjogi vitába nem kívánok belemélyedni.) Tény, hogy a veszprémi gyámhivatal az utóbbi időben különleges együttműködési feltételek megteremtésével, és nem különösebben bonyolult ügyekben, képes volt arra, hogy 60 napon belül döntést hozzon, de 30 napon belül nem. Abból kell kiindulnunk, hogy a jegyző beutaló határozata általában 5 nap alatt jut el a gyámhivatalhoz, ekkor már a gyermek beszállításáról a gyermekjóléti vagy gyermekvédelmi szakszolgálattól - a jó együttműködésnek köszönhetően - tudomást is szereztünk. A legideálisabb esetben annak köszönhetően, hogy az átmeneti otthon a városban van, a beszállítást követő napon kaphatjuk meg az iktatott határozatot, ha azt a gyermek bevitelével egyidejűleg személyesen hozza magával a községi gyámügyes. Sajnos előfordul olyan eset is, amikor elfelejtik beküldeni az ideiglenes elhelyezésről szóló határozatot, és a gyámhivatal reklamációjára több hetes késéssel kapjuk csak meg.

Vegyük azonban az átlagot. A gyámhivatal megkereséseket küld az oktatási intézményeknek, védőnőnek (a család magatartásáról, körülményeiről információ beszerzése végett), a jegyzőnek (a védelemben vételi eljárásra vonatkozó iratok megküldésére - ha vannak, illetve ha nem küldte be azokat a határozattal együtt), a gyermekjóléti szolgálatnak (az alapellátásra vonatkozó iratok és javaslatok megküldésére), a szakszolgálatnak (a szükséges vizsgálatok és intézkedések elvégzésére), a társhatóságnak (a más

illetékességi területen lakó érintettek meghallgatására), és szükség szerint más szervezetek, intézményeknek (pl. nevelési tanácsadó, anyakönyvvezető). A védelembe vétellel kapcsolatosan fel szeretném hívni egy gyakorlati problémára a figyelmet, ez pedig annak a kérdésnek a vizsgálata, hogy kötelezően meg kell-e előznie védelembe vételi eljárásnak az ideiglenes hatályú elhelyezést. A legtöbb esetben ugyanis nincs védelembe vétel, csak alapellátáson belül családgondozás. Kérdés, hogy ennek a lépcsőnek a kihagyása akadályozza-e az átmeneti nevelésbe vételt. Ha a törvény szellemében válaszolok, igent mondok (ezt támasztja alá a Gyer. is), ha a gyakorlatot veszem figyelembe, nemet. Az azonnali intézkedés fogalma valóságban is azonnalit jelent. Egyik pillanatról a másikra rendben funkcionáló, vagy segítséggel eredményesen működő családok gyermekeit kell elhelyezni, ahol eddig nem volt szükség védelembe vételre, hatósági beavatkozásra, viszont lehet, hogy a kialakult helyzet nem engedi meg, hogy pusztán ennek az eljárásnak a hiánya miatt visszakerüljön a gyermek abba a családba, ahonnan azonnal ki ellett emelni.

Szeretném egy példával megvilágítani, mire gondolok:

A 15 éves fiú maga kérte ideiglenes elhelyezését az átmeneti otthonba azzal, hogy nem kíván többet hazamenni, mert nevelőapja rendszeresen bántalmazza. A gyámhatóság a lehetőségeihez mérten a nap folyamán megkereste a családot, ahol feszülő, robbanásra kész indulatokkal találkozott, a bántalmazást a szülők elismerték. Még családgondozás sem volt korábban náluk, mert a konfliktusok családok belül

FÓKUSZBAN

maradtak, mindaddig, míg a gyermek tűrte, és az iskolában tanárához, illetve annak segítségével a gyámhatósághoz nem fordult. A bántalmazás egyértelmű ténye miatt nem dönthetett a gyámhivatal a gyermeknek a családba való visszahelyezéséről, és elrendelhetette el a védelembe vételi eljárás lefolytatását. Az elhelyezést követően sem sikerült a családi konfliktust feloldani, a gyermek hallani sem akart a hazakerülésről, a nevelőapa nem engedett nevelési stílusából, az anya nem foglalt állást a gyerek mellett. Tény, hogy pszichológus, családterapeuta korábban, a konfliktus elmérgesedése előtt segíthetett volna a gyermeknek és a családnak, de ennek a lépcsőnek a kimaradása miatt nem kényszeríthette vissza a gyámhivatal egy hatósági döntéssel a gyermeket a szülőkhöz. Ez végzetes lépésre ösztönözte volna a gyermeket, mint ahogy ezt kilátásba is helyezte. /Nem ez a tipikus eset, hanem az, amikor az alapellátás tevékenysége alapján nem került sor a megelőző gondozásra, védelembe vételre és a kiemelés a legegyszerűbb megoldás! Ld. pl. csecsemő! (a szerk.)/ Visszatérve az eljárás menetére, ideális esetben az elhelyező határozatot követő hatodik napon a megkeresések elküldése megtörténik. Az érintetteket 15 napos határidő betartására kérjük, de erre sok esetben képtelenek. A válaszok beérkezéséig elvégezzük a környezettanulmányt, meghallgatjuk az ügyfeleket. /És itt mit csinál a gyermekjóléti szolgálat? (a szerk.)/ Ha másik gyámhivalt kell megkeresnünk, akkor az idézések, illetve szükség szerinti másodszori idézések - amelyek rendkívül fontosak a határozat esetleges kézbesíthetlensége esetén - már nem férnek bele a 15 napos határidőbe. Külön ki kell emelnem a Központi Nyilvántartó és Választási Hivatal megkeresését, illetve eljárását. Államigazgatási szerv, ennek ellenére eljárása során nem tartja be a 15, illetve a 30 napos ügytézési határidőt, átlagban 2-6 hónap telik el válaszukig. Van olyan folyamatban lévő ügye a gyámhivatalnak, amelyikben pontos adatok megadása mellett egy éve nem kapott választ lakcímkutatási kérésre. Így úgy telt el az első 30 napunk, hogy az információkat sem tudtuk beszerezni.

A megyei területi gyermekvédelmi szakszolgálat igyekszik a lehető legrövidebb időn belül elvégezni az egészségügyi, pedagógiai, pszichológiai vizsgálatokat, de itt nem egy tárgy vagy termék, hanem egy vagy több gyermek vizsgálatáról, családi kapcsolatok feltárásáról van szó, így lehetséges, hogy több vizsgálatra is szükség van ahhoz, hogy a legmegfelelőbb gondozási helyre javaslatot tehessenek. Ezután következik

az elhelyezési értekezlet, amelynek sikere attól függ, hogy a meghívottak, főként a vérszerinti szülők megjelennek-e, a gyermeknek megfelelő-e a gondozási hely kapcsolatát tud-e teremteni vele a leendő gyámja, illetve egyáltalán léteznek-e alternatívák elhelyezésére. Több esetben is előfordult, hogy az ideiglenes hatályú elhelyezés ideje alatt a gondozási hely megváltoztatása is szükségessé vált. Erre a Gyvt. csak akkor ad lehetőséget, ha utóbb derül ki, hogy vérszerinti családjából, ismerősök köréből vállalná valaki további nevelését, a gyakorlat azonban más helyzeteket is teremtett, amelyeket éppen a gyermek mindenek felett álló érdekében nem hagyhatott figyelmen kívül a gyámhivatal. Megtörtént, hogy az átmeneti otthonban a többi gyermek magatartása miatt vált tarthatatlanná az újonnan bekerült gyermek helyzete, és egy családi házban felszabaduló hely jelentett megoldást számára. (Akkor is megoldást kell találni a gyermek helyzetére, ha joggal felmerülhet: ez az otthonban dolgozó pedagógusok feladata lenne.). A másik esetben az átmeneti otthonba kerülése után pár nappal ideiglenes elhelyezéssel kapcsolatos feladatokat is ellátó nevelőszülőhöz kerülhetett a gyermek, ami családi körülményeket biztosított számára, ráadásul abban a családban, ahol átmeneti nevelésbe vételt követően ott is maradhatott. Ilyen utóbbi változtatási igénnyel mindaddig számolnunk kell, ameddig a férőhely nyilvántartások nem jutnak el minden gyámhatóságához naprakészen, ezért fordul elő, hogy a gyermeket leggyakrabban az általuk ismert átmeneti otthonba szállítják.

Az elhelyezési értekezlet után a szakszolgálat javaslatot tesz a gyámhivatalnak - megyénkben praktikus okokból nem készít elhelyezési tervet, csak ha jogerőssé vált az átmeneti nevelésbe vételi határozat -, ahol tárgyalást tartanak. A tárgyalásra szinte kivétel nélkül azokat kell ismételt meghívni, akik az elhelyezési értekezleten megjelentek. A vérszerinti szülők emiatt elégedetlenkednek, távol maradnak, mondván felesleges ismét utazgatniuk, ők már mindent elmondtak, amit akartak, nem beszélve arról, milyen felháborodottak, hogyha az eljárás során már korábban is meghallgatta őket a gyámhivatal. Sok esetben így kudarcba fullad a tárgyaláson történő meghallgatásuk, ismételt meghívásuk, idézésük határidőcsúszást eredményez. /Hol a gyermekjóléti szolgálat tevékenysége e körben? (a szerk.)/ Ennek hiánya viszont egy esetleges fellebbezés esetén az új eljárás elrendelését vonja maga után, ami a gyermek helyzetét legalább fél évre teszi "ideiglenessé". A tárgyalást követően kell a gyámság vonatkozásában az eljárást lefolytatni, ami szintén 30 napos határidőt kívánna. A gyámok a legritkább esetben élnek a gyámhivatal székhelyén, meghallgatásuk

FÓKUSZBAN

megkeresés útján lehetséges. A gyermekotthon-vezetők esetében sem lehet automatikus döntést hozni, a gyermeknek az otthonon belüli elhelyezéséről, a nevelési, kapcsolattartási kérdésekről egyénre szabottan kell (ene) nyilatkozniuk, és ők sem nyilatkozhatnak írásban. A gyámhivatal ezután hozhat érdemi döntést, ami az esetek 99 %-ában átmeneti nevelésbe vétel lesz, ritka kivételtől eltekintve (véletlenül felbukkan egy addig képbé nem került rokon vagy ismerős) nem is lehet más, hiszen az eljárás első, aránylag rövid szakaszában már kizártuk a családon belüli elhelyezés, illetve a peres eljárások megindításának lehetőségét.

Az eljárásjogi szabályok betartása egyetlen dolgot eredményezhet biztosan, a gyámhivatalok jogszabálysértő módon nem döntenek 30 nap alatt az átmeneti nevelésbe vételről. Véleményem szerint ez a helyzet tarthatatlan, össze kellene egyeztetni a gyermek sorsának végleges rendezésére irányuló gyors döntés szükségességét, a döntéshez szükséges eljárási szabályok betarthatóságával, illetve az alaposág igényével. Létezik megoldás, több is, többféle variációban is, hogy a gyermekek és a szülők érdekei se csorbuljanak, és a gyámhivatalok se váljanak "bűnbakká" a határidők be nem tartása miatt. Ezek közül néhányat felvetek, azzal a megjegyzéssel, hogy nem eredményezik minden esetben a határidő betartását, de segíthetnek ennek elérésében. Az intézményes gyermekvédelemben ideiglenes hatállyal elhelyezett

gyermeket az elhelyező határozat meghozatalát követő 30 napon belül átmeneti nevelésbe venni, megalapozott, mindenre kiterjedő, törvényes határozatot hozni, az eljárási szabályok betartása mellett nem lehetséges. A 60 napot már elképzelhetőnek tartom, de csak az eljárási szabályok bizonyos módosításával. A probléma megoldására többféle megközelítés islehető. Elsősorban az eljárás idejének gyakorlati rövidítésére irányuló megoldások, másodsorban érdemi változtatások. A gyakorlati határidő csökkentésével kapcsolatban felmerült több konferencián is, hogy legyen lehetősége a gyámhivatalnak bizonyos feladatai és hatásköre gyakorlása során eljárási cselekményeket végezni nemcsak a saját, hanem más gyámhivatal illetékességi területén is. Az átmeneti nevelésbe vételi eljárásban segítene - kiküszöbölve egy minimum 15 napos megkeresési időt - a határidő betartásában is. Ez több okból - nem kizárólag az ügyintézési határidő betartása miatt - lenne fontos. Amikor a gyermek elhelyezésében való döntés kikerült az intézeti gyámok hatásköréből a gyámhivatalokéba, azt eredményezte, hogy ne a gyermek körülményeit közvetlenül ismerők hozzák meg a végleges döntést. A Gyvt. hatálybalépése előtt a beutalt és nevelőszülőnél elhelyezhető gyermek számára elsődlegesen a gyermekvédelmi tanácsadók, nevelőszülői felügyelők, (megyéenként más volt az elnevezés) kerestek megfelelő helyet. Az átmeneti otthonban találkoztak a gyermekekkel, kiválasztották a nevelőszülőt, megbeszéltek vele az elhelyezés lehetőségét, a gyermek problémáit, gondjait, és a kihelyezést követően családgondozás útján továbbra is tartották a kapcsolatot mindkettőjükkel. Az, hogy az elhelyezésről szóló dokumentumot az intézeti gyám írta alá, formális mozzanat volt.

Most a nevelőszülőhöz történő kihelyezés több lépésből tevődik össze. Az első lépések hasonlóak a korábbihoz, de természetesen nem kihelyezéssel, hanem javaslattal záródnak. Éppen az események meggyorsítása érdekében még az elhelyezési értekezlet előtt, illetve a tárgyalás megtartása előtt összeismertetik a gyermeket és a leendő nevelőszülőt egymással. A tárgyalás során már azt kell megvitatni, eldönteni, megfelel-e ez az elhelyezés a gyermeknek, illetve a szülőknek. A gyámhivatal ezt követően keresi meg az illetékes másik gyámhivalt a gyám meghallgatására és a környezettanulmány elkészítésére, ha szükséges. A gyámhivatali döntés tehát úgy születik meg, hogy a nevelőszülőről, körülményeiről, a nevelőszülő és a gyermek, valamint a vérszerinti szülő kapcsolatáról csak közvetetten más szervek által megvizsgált információk állnak annak rendelkezésére, aki a gyermek elhelyezéséről véglegesen dönt. Nagyon szerencsés lenne, hogy legyen lehetősége a gyámhivatali ügyintézőnek magának környezettanulmányt végezni a leendő gyám lakásán és közvetlenül meghallgatni őt, mert így saját tapasztalatokat szerezve, minden érdekeltet személyesen ismerve tudna olyan döntést hozni, amelyért teljes mértékben vállalhatja a felelősséget. /Akkor mi szükség van a TEGYESZ, gyermekjóléti szolgálat tevékenységére? Nem fogadható el az ő szakértelmük? (a szerk.)/ Ez nem bizalmatlanság a szakszolgálattal szemben, hanem egyrészt a felelősségvállalás alapja, illetve a több szem többet lát elve alapján még egy szűrő a lehető legjobb elhelyezés érdekében. Rendkívül fontos volna ez a felülvizsgálatok alkalmával, amikor arról kell meggyőződni, megfelel-e a gyermek gondozási helye. A személyes találkozók és benyomások ilyenkor elengedhetetlenek. Tapasztalatból tudom, rosszul érzik magukat valahol, vagy sérelmeik vannak, a gyermekek kötetlen, nem hivatali körülmények között megnyílnak, problémáikat el merik mondani. Ha a családgondozók, gyámok kérdezik őket, felismerve a panaszkodás esetleges következményeit, hallgatnak. Erre valóban jó

FÓKUSZBAN

megoldásokkal volt alkalom találkozni külföldön, ahol a felülvizsgálatot mindig semleges helyen a gyámügyes személyesen végezte, és mindent megtudott a gyermekről (gondnokoltól), amire kíváncsi volt. Nem lenne célszerű kötelezővé tenni az illetékességi területen kívüli eljárást, de a lehetőséget biztosítani ezekben az ügyekben nagyon fontos lenne. A veszprémi gyámhivatalnál kialakult gyakorlat, hogy az ügyintézők minden ügyben legalább egyszer személyesen végeznek környezettanulmányt a

családoknál (vér szerinti és nevelőcsaládnál is), mert véleményem szerint így ismeri meg igazán a család gondolkodásmódját, szokásait, körülményeit, és nem a másoktól kapott jóllehet teljesen korrekt - információk és környezattanulmányok alapján. Ilyenkor az eljárási szabályokat is figyelembe véve hivatalos feljegyzést készítünk. Tapasztalatunk szerint mind a nevelőszülők, mind a gyermekek szívesen veszik látogatásunkat. (Megjegyzem, az örökbefogadási ügyekben is hasonló lehetőséget szeretnénk kapni.). A másik felvetésem éppen azzal függ össze, hogy amennyiben a szülők, egyéb rokonok a gyermek érdekében együttműködésre hajlandók, a gyermek sorsát hazaadással, családba fogadással, gyermekelhelyezési perrel 30 napon belül rendezni lehet, ezért a fenti szigorú határidőt kötelezően ezeknek a lehetőségeknek a vizsgálatára kötném ki. Amennyiben az átmeneti nevelésbe vétel látszik indokoltnak az első 15 nap eltelte után, a határidőt minimum 60 napra terjeszteném ki, azzal, hogy a gyermek már ekkor kerüljön abba a családba, ahol végleges elhelyezése várható. Ehhez ki kellene terjeszteni a gondozási hely megváltoztatásának lehetőségeit is, az intézményes gyermekvédelmen belül is. Hangsúlyozni kívánom, hogy a gyermekek számára a személyes biztonság és állandóság megteremtése fontosabb, mint a végleges jogi döntés 30 vagy 60 napos határideje. Az ismeretlen helyen tartózkodó szülők esetében lehetőség van pl. a gyermeket 6 hónap után erre tekintettel örökbe adni, miért nincs lehetőség meghallgatásuk nélkül dönteni? Mindenképpen szükségesnek tartom kivenni a határidő számítása alól a lakcímkutatással kapcsolatos időtartamot, ami semmiképpen nem az eljáró gyámhivatal mulasztásával összefüggő határidőcsúszás, hanem egyrészt az ismeretlen helyre távozó, másrészt a Központi Nyilvántartó és Választási Hivatalé. A fentiekkel fel szerettem volna hívni a figyelmet arra, hogy a jogszabályban meghatározott 30 napos határidő betartását és a gyermek mindenek felett álló érdekét össze kellene hangolni. Azzal, hogy teljesíthetetlen határidőt szabnak a gyámhivatalnak - és a szakszolgálatoknak -, két célt érhetnek el:

- vagy törvénysértő, nem megalapozott és nem a gyermekérdekét minden szempontból jól körüljárt döntések fognak születni,

- vagy egy állandó bűnbakot állítanak a gyámhivatalok személyében, akik nem képesek a gyermekvédelmi törvény betartására.

A várható jogszabály-módosítások előtt mindenképpen kívánatos lenne, hogy a jogalkotók a gyakorlat oldaláról is vizsgálják a jogszabályok betarthatóságát. Ne csak az ombudsmani vizsgálat megállapításait vegyék figyelembe, ami arra hívja fel a figyelmet, hogy a jogilag bizonytalan helyzet miatt mennyire csorbulnak az egyébként együttműködésre nem hajlandó vér szerinti szülők jogai. Nem véletlenül nem említettem a gyermeket, mert hangsúlyozni kívánom, hogy a gyermek egy súlyos, esetleg életveszélyes helyzetet megszüntető döntés után már biztonságban van. Mivel a gyakorlatban éppen ott húzódik el az eljárás, ahol nincs is remény a hazakerülésre belátható időn belül, nem érvényesülhetnek azok a hátrányok, amelyeket az átmeneti időszak negatívumaként a gyermek oldaláról már megfogalmaztam. Éppen a súlyos, életveszélyben lévő gyermekek azonnali biztonságba helyezése, illetve helyzetük mélyreható kivizsgálásának követelménye nem teszi lehetővé, hogy a szakmai elmarasztalástól, a rossz statisztikától való bürokratikus félelem okából elkapkodott, nem megalapozott döntések születhessenek.

Dr. Purda Zsuzsanna

TANULMÁNY

TIZENÉVESEK ÉS SZÜLEIK

Az MTA Szociológiai Kutatóintézete 1998-ban indította a Kiemelt Népegészségügyi Kutatási Programját Veresegyházon és vonzáskörzetébe tartozó 12 településen. A kutatás sorozat első fázisában került sor egyebek mellett arra a részvizsgálatra is, melynek néhány eredményét mutatja be ez a tanulmány.¹ Ennek során olyan családokat kerestünk fel, akik 18 év alatti gyereket nevelnek. A kérdőív első részét a család valamelyik felnőtt tagjától kérdeztük meg. A kérdőív második része pedig a család (valamelyik) 12-18 éves gyerekétől került lekérdezésre, ha ilyen korú gyerek volt a családban. A felnőtt és a gyerek rész tartalmilag megegyezett, valamennyi kérdés a gyerek(ek)re vonatkozott. Így egyrészt megismerhettük a szülők véleményét, másrészt a minta egy részében két oldalról, a szülők és a gyerekek oldaláról is szerezhettünk egy időben információt, ami lehetővé tette az eredmények összehasonlítását.

A 13 településen összesen 342 18 év alatti gyereket nevelő családtól gyűjtöttünk információt. A felnőtt minta nagysága tehát 342 fő. A megkérdezett felnőttek 77,2%-a (264 fő) az anya; 11,1% (38 fő) az apa és 11,7% (40 fő) a család valamelyik másik felnőtt tagja, többnyire a nagyszülő. A 342 családból 130 olyan volt, ahol a 12 év feletti gyereket is meg tudtuk kérdezni. Az elemzés során - ahol csak lehetséges - összevetjük a felnőttek és a gyerekek véleményét. Egyes kérdéseknél - értelemszerűen - a felnőtt minta szűkített változatát használjuk, amikor elemzésünkben a megkérdezett gyerekek szüleiéről szeretnénk információkat használni. Más kérdéseknél azonban, ahol általában a felnőttek és általában a gyerekek véleménye hasonlítódik össze, a teljes felnőtt minta adatait használjuk.

JÖVŐKÉP – FOGLALKOZÁSI TERVEK

Kérdőívünk sokoldalúan tárta fel a tizenévesek testi-lelki egészségét, jövőre vonatkozó orientációját, családi kapcsolatait. Jelen cikk a jövőkép, illetve a családi viszonyok néhány vonatkozását mutatja be. A jövőképpel foglalkozó kérdések egy része a pályaválasztásra vonatkozott. A felnőtt kérdőívre válaszoló felnőtt családtagtól azt kérdeztük, hogy milyen pályára szánják a gyereket, a gyerektől magától pedig azt, hogy ő milyen pályát képzel el magának. Ebben a kérdésben a felnőtt és gyerek válaszok között tendenciájában elég nagy egybeesés figyelhető meg.

Azon a ponton jelentkezik csupán a különbség, hogy míg a gyerek válaszoló inkább konkrét foglalkozást nevezett meg (67,8%), a felnőtt válaszoló inkább körülírta (61,8%) a gyerek jövőbeli pályájának jellemzőit. A konkrét foglalkozások, foglalkozáscsoportok megnevezésében mind a felnőttek, mind a gyerekek esetében az értelmiségi pályák vezetnek. A konkrét foglalkozást megjelölő gyerekek 45,6%-a és a felnőttek 53,9%-a valamilyen értelmiségi, diplomás pályát képzel el magának, illetve a gyerekeknek. Az értelmiségi szakmák közül - korunk szellemének megfelelően - a jogi, közgazdasági/banki és a számítógépes szakmák a legnépszerűbbek. A gyerekek közül minden negyedik valamilyen szolgáltató jellegű szakmunkát képzel el magának, ami a felnőttek által ideálisnak tekintett szakmák között jóval alacsonyabb arányban jelenik meg.

¹A tanulmány az MTA Szociológiai Kutatóintézet „Kiemelt Népegészségügyi Kutatási Program” és az Open Society Support Foundation 428/1998. számú kutatási ösztöndíjának támogatásával jött létre.

TANULMÁNY

Amikor a körülírásra kerül a sor, a felnőttek legnagyobb arányban (48,5%) azt állították, hogy a gyerek kedvére bízzák a választást.

Egyéb ismereteink, más kutatások alapján azonban azt feltételezzük, hogy a szülők az itt jelzettnél lényegesen magasabb arányban beleszólnak a gyerekek iskola és pályaválasztásába. A második leggyakoribb körülírás a felnőtteknél - csakúgy, mint a gyerekek mintájában - az, hogy a szakma jól fizető (24,0%) és ne fizikai legyen (19,6%).

Ugyanezt a témakört kissé más módon közelítette meg az a kérdéscsoport, amelyben páronkénti összehasonlításban kellett eldönteni, hogy milyen jellegű munkát szeretne a gyerek végezni, illetve milyen képzel el neki a megkérdezett felnőtt. A táblázat adatai sokat megmutatnak abból a zavarból, ami a munkavállalással, a jövőben is biztos, "jó" állásokkal kapcsolatosan él a szülők generációjában.

Az adatok alapján az ideális állás a felnőttek szerint a hozzájuk legközelebb álló gyerekek számára az, ha vállalkozók lesznek, akik szellemi munkát végeznek, amiért fix fizetés jár, nem igényel túlzott felelősséget és kockázatot sem. Úgy tűnik az unalomig ismételt "vállalkozó" szó, mint valami varázslat jelenik meg a felnőttek ideálképében, amihez ők maguk már nem tudnak alkalmazkodni, de gyerekeiket erre nevelnék. Ugyanakkor a vállalkozó "öltönyében" egy, a késői Kádár-korszakban élő, nem túlzottan megerőltető munkát végző, de nem is nagyon honorált állami alkalmazott jelenik meg. Ehhez képest a gyerekek realisabb képet alkotnak maguknak az egyébként általuk is ideálisnak tartott vállalkozói szerepről. A felnőtteknél lényegesen magasabb arányban el tudják képzelni, hogy fizikai munkát végezzenek, mint vállalkozók, illetve számukra elfogadhatóbb a felelősségvállalás a munkában, illetve a kockázatosabb, ám nagyobb haszonnal kecsegtető állás.

1. táblázat

Milyen jellegű foglalkozást képzel el (a gyerekeknek)?
 (a kérdésekre válaszolók százalékában)

	gyerek válaszoló	felnőtt válaszoló
Vállalkozó vagy alkalmazott	71,4 28,6	73,0 27,0
Szemleli vagy fizikai	64,5 35,5	79,3 20,7
Magasabb kockázattal, de nagyobb haszonnal járó, vagy	47,0	28,7

kockázatmentes, de kisebb jövedelmet nyújtó	53,0	71,3
Nagy felelősséggel járó vagy kevésbé felelőségteljes	40,5 59,5	30,1 69,9
Teljesítménybéres vagy fix fizetéses	30,8 69,2	39,3 60,7

Egy ponton azonban hasonlóan vélekednek a felnőttekhez, amennyiben inkább a fix fizetést preferálják a teljesítménnyel arányos bérezéssel szemben. Felmerülhet persze, hogy mennyire ismerik a gyerekek (különösen a fiatalabbak) ezeket a fogalmakat, mennyire gondolkoznak ezekben a dimenziókban a jövő munkájuk kapcsán. Erre a kérdésre csak további vizsgálatok adhatnak választ. Egy összesített változó konstruálásával azt próbáltuk mérni, hogy a megkérdezett gyerekek és az őket nevelő felnőttek hány százaléka rendelkezik "igazi" vállalkozói mentalitással, azaz kapcsolja össze a vállalkozói foglalkozást, a kockázatvállalást, a felelősségvállalást és a teljesítménybérezést, illetve a négyből legalább hármat. Ilyen kritériumok szerint számítva a felnőttek 27,0%-a és a gyerekek 33,3%-a került ebbe a vállalkozói mentalitással rendelkező csoportba. A két változó között erős szignifikáns összefüggés van, másképpen szólva egy gyerek nagyobb eséllyel értékeli reálisan a vállalkozói létet, ha az őt nevelő felnőtt is így látja.

TANULMÁNY

Nemcsak abban van hasonlóság a megkérdezett gyerekek és az őket nevelő felnőttek között, hogy többségükben a vállalkozóvá válást tartanák ideálisnak. Abban is elég nagy az egyetértés, hogy leginkább felsőfokú végzettséget (a válaszolók közel fele), illetve középfokú végzettséget (a válaszolók egyharmada) látnak szükségesnek a cél eléréséhez. A gyerekek 25,4%-a, míg a felnőtteknek csak 18,9%-a gondolja úgy, hogy terveit megvalósítása inkább önmagától és nem a körülményektől függ. Ugyanakkor a felnőttek között fényesesen több (69,0% az 54,8 %-al szemben) azok aránya, akik szerint a terveik megvalósítása egyaránt függ önmaguktól és a körülményektől. A gyerekek nagy része, 83,8 %-a optimistának mutatkozik abban is, hogy úgy gondolja, gazdagabb lesz, mint szülei. A jövőre vonatkozó elképzelések kitértek a gyerek jövőendő családi életére is. A megkérdezett gyerekek szinte teljes számban (94,5%) úgy tervezik, hogy felnőtt korukban megházasodnak. Mindössze 2,7%-a gondolja, hogy nem lesznek gyerekei, háromnegyedük egynél több gyereket tervez. Sem az életkor, sem a nem nem differenciálja ennek a kérdésnek a megoszlását, a vélemények meglehetősen egységesek. Jobban megoszlik azonban a gyerekek véleménye, ha arról faggatjuk őket, hogy terveik szerint eljár-e a feleségük (ha fiúról van szó), illetve ők maguk (ha lányról van szó) dolgozni.

2. táblázat
Eljár-e majd a feleség dolgozni? (százalék)

	ú válaszolók	ány válaszolók
Jár a feleség dolgozni	65,9	92,9
Nem jár el	34,1	7,1

Az adatok meglepő módon ebben a fiatal korban is erősen tükrözik a társadalmukra egyébként is jellemző nemi sztereotípiákat. Míg a tizenéves lány válaszolók felnőtt koruk természetes részének érzik a fizetett munkát, erre készülnek, a hasonló korú fiúk egyharmada egy másféle családeidált állít fel maga elé. Mintánkban a fiúk körében 17-18 éves korban következik be egy olyan váltás, amikor már hajlamosak elfogadni, hogy majdani feleségük eljárjon dolgozni, addig az életkorig a megkérdezettek 41,2%-a szívesebben látná majdani feleségét otthon. A nemi szerepek tradícionálisát hivatott mérni a következő három attitűd-kérdés is. A kérdéseket mind a felnőttektől, mind a gyerekektől megkérdeztük. (lásd 3. táblázat).

A skála 1-4-ig tartott, ahol az 1-es az "egyáltalán nem ért egyet", a 4-es pedig a "teljesen egyetért" jelentést hordozta.

A táblázat adatai ismét azt támasztják alá, hogy a megkérdezett 12-18 évesek a felnőtteknél tradícionálisabb képpel rendelkeznek a nemi szerepekről. Ez azért meglepő, mert egyrészt egyéb vizsgálatokból tudjuk, hogy a magyar felnőtt lakosság nemzetközi összehasonlításban eleve igen tradícionálisnak számít, másrészt a fiatalok mindenütt a felnőtt népesség átlagánál modernebb elveket szoktak vallani. Azzal a kérdéssel mind a gyerekek, mind a felnőttek magas arányban egyetértettek, hogy "nem árt", ha egy lánynak is van szakmája, megfelelő iskolai végzettsége. Ugyanakkor a kérdés megfogalmazása magában hordozza azt a feltevést is,

3. táblázat
A nemi szerepekre vonatkozó kérdésekre adott válaszok átlagai

	Felnőttek átlaga	Gyerekek átlaga
Egy fiút főleg a munkára, egy lányt főleg a családi életre kell felkészíteni	2,36	2,51
Egy lánytól sokkal inkább elvárható, hogy segítsen otthon	2,60	2,87
Fontos, hogy egy lánynak is legyen olyan szakmája, iskolai végzettsége, amivel szükség esetén egyedül is megállja a helyét	3,79	3,73

hogy ennek mobilizálása „vészhelyzetben” válik szükségessé, azaz akkor, mikor a lány erre rászorul (pl. nem tudja a férje eltartani, vagy esetleg elválnak – hogy nem menne férjhez, az igen kevesekben merül fel). A másik két attitűd-kérdés azt a sztereotípiát tartalmazza, hogy a lány, nő helye otthon, a fiúé, férfié hogy ennek mobilizálása „vészhelyzetben” válik szükségessé, azaz akkor, mikor a lány erre rászorul (pl. nem tudja a férje eltartani, vagy esetleg elválnak – hogy nem menne férjhez, az igen kevesekben merül fel). A másik két attitűd-kérdés azt a sztereotípiát tartalmazza, hogy a lány, nő helye otthon, a fiúé pedig a világban van, és erre a kétféle szerepre már gyerekkorban fel kell készülni. Nem meglepő, hogy mindkét kérdéssel szignifikánsan magasabb arányban értettek egyet a fiúk, mint a lányok. Emellett erős életkori hatás is jelentkezik, különösen a lányok otthoni segítségre vonatkozó kérdésben. A legfiatalabb és a legidősebb életkori csoportok átlagai között 0,7 pont különbség van, azaz minél fiatalabb volt a megkérdezett, annál hajlamosabb volt tradícionális elveket vallani. Érdekes hatás jelentkezik ebben a kérdésben a megkérdezett felnőtt foglalkozása alapján, amennyiben leginkább a szak- és betanított munkások gyerekei értettek egyet a tradícionális elvekkel. Úgy tűnik, a szülők, a megkérdezett felnőttek kicsit finomítottak a megkérdezés során saját nemi szerep-ideáljaikon, gyerekeik azonban nyíltan felvállalták azokat, hiszen az ő korukban ilyen típusú elképzeléseik még leginkább saját családjuk életében gyökereznek. Ha hinni lehet az adatoknak, ez a generáció felnőve leképezi a mai szülők generációját,

amennyiben valóságos családi élete és ideáljai távol állnak egymástól, azaz nem tudnak majd úgy élni, ahogy szeretnék, illetve a férfi és női elképzelések e témáról sok párnál eltérnek egymástól. Talán nem kell különösebb jóstehetség ahhoz, hogy prognosztizáljuk a mai magyar családok egy jelentős részénél tapasztalható, a fentiekből fakadó feszültségek továbbélését.

CSALÁDI LÉGKÖR, NEVELÉS

A vizsgálat fókuszában lévő 12-18 éves korosztály éppen abban az életkorban van, amikor a szülőkről, a családról való leválás zajlik, amikor a barátok, a kortárs csoport véleménye, értékítélete egyre fontosabbá válik. A szülők és a gyerekek számára egyaránt nehéz időszak ez. A szülőnek tudomásul kell venni, hogy gyermeke számos konfliktus során lassan felnőtté válik. A gyerekek gyakran kihangsúlyozzák függetlenségüket, felnőttiségüket, ugyanakkor ebben az életkorban is elemi szükségletük a szülők türelmes szeretete, támogatása. Vizsgálatunkban természetesen nem tudtuk körüljárni ezt az igen szövevényes, összetett kérdést, csupán néhány, a családi légkörre, a nevelésre vonatkozó kérdést tettünk fel mind a felnőtteknek, mind a gyerekeknek.

4. táblázat
Menyire beszél meg a gyerekek a szülőkkel személyes problémáit?
 (százalékos megoszlás)

	Felnőtt válasza	Gyerekek válasza az anyáról	Gyerekek válasza az apáról
Legapróbb dolgokat is megbeszéljük	33,6	16,2	4,6
Minden lényegeset	48,0	57,7	37,7
Éveset, mert nem tartozik a szülőre	2,9	18,5	49,9
Nincs válasz	15,5	7,6	10,8

Az adatok élesen mutatják azt a különbséget, ahogy a gyerekek és a megkérdezett felnőttek értékelik a kettőjük közötti kommunikációt. A felnőttek (akiknek többsége éppen az anya) lényegesen tájékozottabbnak hiszik magukat gyermekeik mindennapjaiban, mint ahogy azt maguk a gyerekek

TANULMÁNY

értékelik. A felnőttek egyharmada gondolja úgy, hogy a legkisebb részletig ismeri gyermeke személyes problémáit, ugyanakkor a gyerekek az anya esetében ezt az arányt 16,2%-osra, az apa esetében ennél még lényegesen alacsonyabbra, 4,6%-osra értékelték. Még feltűnőbb a kérdés másik pólusán a válaszok eltérése. A szülők közül elenyésző számban voltak azok, akik szerint kevés dolgot beszélnek meg a gyerekekkel, mivel a gyerek személyes problémái csak rá tartoznak. A gyerekek értékelése alapján azonban egészen más kép tárul a szemünk elé. A gyerekek közül majd minden ötödik szerint személyes problémái nem tartoznak anyjára és majd minden második szerint nem tartoznak apjára. Viszonylag magas a kérdésre választ nem adók aránya is mind a gyerekek, mind a felnőttek körében, ami véleményünk szerint inkább a kapcsolat diszharmonikus jellegére utal. A családok igen tradicionálisak abban is, hogy az apák

és anyák fiú- és lánygyerekeikhez eltérően viszonyulnak. Az anyák általában ismerik gyerekeik gondjait, de fiaiknál lényegesen jobban lányaikét. A lányok negyede azt gondolja, hogy anyja a legapróbb részletekig ismeri magánéletét, és csak 14,1% gondolja úgy, hogy nem tartozik anyjára. A fiúk közül 7,1% szerint ismeri anyja az ő gondjait, ugyanakkor 26,8% szerint ez nem tartozik anyjára. Az apák ezzel szemben lányaiknál jobban ismerik fiaik gondjait, de a fiúk 47,4%-a és a lányok 57,6%-a szerint magánéletük kevésbé tartozik apjukra. A szülők maguk, különösen az anyák megpróbálják faggatni gyerekeiket, különösen fiaikat, de ez nem sok eredményre vezet. Ebben a kérdésben is tetten érhetjük a magyar társadalom furcsa tradicionalitását, amennyiben a család, a gyerek az értékrendben igen magas helyen áll, de a szülők és főleg az apák nem tudnak mit kezdeni gyerekeikkel, nem tanultak meg közel kerülni hozzájuk. Ez a feladat még mindig tradicionálisan az anyák dolga a családok többségében. Az apák, ha fizikailag jelen is vannak a családban, gyerekeikről keveset tudnak, velük keveset kommunikálnak. A családi légkör megismerését a jutalmazás-büntetés témakörével folytatjuk.

5. táblázat
Mi az, amiért meg szokták jutalmazni a gyereket?
 (Az említések százalékában)

	Felnőttek válasza	Gyerekek válasza
Senki sem ilyen	13,0	20,0
Jó tanulás, jó osztályzat	38,6	49,2
Segít otthon	37,8	46,9
Ha szót fogad, jól viselkedik	27,1	8,5
Ha egy problémát gyorsan, önállóan megold	9,7	5,4
Ha őszinte	8,3	2,3
Ha kedves környezetéhez	7,7	3,1
Egyéb	14,4	7,7

(több választ is adhattak)

A felnőttek és a gyerekek válaszaik sok tekintetben hasonló struktúrát mutatnak, amennyiben az említések sorrendje megegyezik. Az eltérés az említések különféle gyakoriságából adódik. A szülőknek 13%-a, a gyerekeknek lényegesen magasabb aránya, 20%-a gondolja úgy, hogy semmiért nem szokták a gyereket jutalmazni. A jutalmazásra okot adó viselkedések közül mind a szülők, mind a gyerekek a jó tanulást és az otthoni segítséget említették legnagyobb arányban. A felnőttek emellett magas arányban említették, mint jutalmazásra okot adó viselkedést a szófogadást. A következő táblázat azt mutatja, hogy milyen viselkedést büntetnek a szülők 12-18 éves gyerekeiknél.

TANULMÁNY

6. táblázat
Mi az, amiért meg szokták büntetni a gyereket?

(Az említések százalékában)

	Felnőttek válasza	Gyerekek válasza
Nincs ilyen	25,1	26,9
Ha nem fogad szót, rosszul viselkedik	41,8	33,1
Ha hazudik, elhallgat valamit	16,7	8,5
Rossz osztályzat, tanulás	14,2	19,2
Ha undok a testvéreivel, barátaival	13,1	6,9
Ha megbeszélte időpontra nem ér haza	10,3	16,2
Ha nem segít otthon	9,7	14,6
Egyéb	20,1	15,5

(több választ is adhattak)

A büntetendő viselkedés a felnőttek és a gyerekek megítélése szerint már nem esik olyan mértékben egybe, mint a jutalmazandóé. Mind a gyerekek, mind a felnőttek negyedrésze szerint nem szokták a gyereket a családban büntetni. A felnőttek elmondása szerint számukra a leginkább irritáló az, ha a gyerek nem fogad szót, felesel, rosszul viselkedik. A megkérdezettek több mint 40%-a ezt megbüntető viselkedésnek tartja. A gyerekek is ezt tették az első helyre, de csak egyharmaduk említette. A felnőttek sorrendjében második helyen áll, ha a gyerek őszintétlen, ha hazudik. A szülők válaszaiból tehát egy szófogadó, engedelmes, igazmondó gyerek ideálképe rajzolódik ki, amihez a büntetés alkalmazásával kell hozzáidomítani a gyereket. A gyerekek sokkal inkább úgy érzik, hogy rossz tanulásért, késői hazaérkezését és az otthoni kötelességek elhanyagolásáért büntetik őket, azaz az ő fejükben a büntetés és jutalmazás egymás kiegészítői.

Sajátos eltérések tapasztalhatók a jutalmazás és büntetés területén nemek és életkori csoportok szerint. Inkább a fiúk azok, akiket egyáltalán nem jutalmaznak, és inkább a lányok azok, akiket egyáltalán nem büntetnek a szülők. Ez egyrészt azt jelentheti, hogy a lányok jobban megfelelnek a szülők által elképzelt szófogadó, jó gyerek ideáljának, a normától eltérő viselkedésük kevésbé gyakori, tehát büntetésük is ritkább. Másrészt a fiúk jutalmazása azért lehet ritkább, mert a családok értékrendjében a kemény, fiús neveléssel a jutalmazás kevésbé fér össze. Életkorok szerint megállapítható, hogy mind a jutalmazás, mind a büntetés tekintetében valahol a 17. év körül van egy fordulópont. A családok ekkortól kezdik a gyereket felnőttnek tekinteni, akit már büntetéssel és jutalmazással nemigen lehet befolyásolni. Persze ebben az életkorban sokan társadalmi értelemben is átlépnek a felnőtt korba, hiszen abbahagyják iskoláikat, dolgozni kezdenek, vagy éppen munkát keresnek. Ugyanakkor a még iskolába járó fiatalok is más megítélés alá esnek a megkérdezett családokban, mint az akár egy évvel is fiatalabbak. Ahogy a családokban még a 15-16 éves korosztály esetében is komoly elvárás a jó tanulás, a szófogadó viselkedés, 17 éves kor után az ilyesfajta elvárások szintje hirtelen lecsökken. Ezt mutatják adataink, akár a felnőttek, akár a gyerekek véleményét elemezzük. A felnőttek véleményét elemezve szembetűnő még, hogy a nemi szerepek erősítése megjelenik a jutalmazás és büntetés területén is. Míg a fiúkat a lányoknál lényegesen magasabb arányban jutalmazzák azért, ha segítenek otthon, a lányokat épp fordítva: akkor büntetik, ha nem segítenek, vagy nem végzik el otthoni kötelességeiket. A kedvességet, barátságosságot inkább a lányoknál tartják a felnőttek jutalmazandó dolognak. Megjegyzendő még, hogy a gyerekek saját véleményében szembetűnően magas az eddigiekben be nem sorolt "egyéb" ok, ami miatt büntetést szoktak kapni. A lányok egyharmada és a 17-18 évesek 48%-a utalt erre. Eközben a felnőtt válaszolók jóval kevesebb ilyenre utaltak. Valószínűsíthetjük, hogy itt a párkapcsolat, szexualitás, barátkozás, szórakozás,

öltözködés témaköreiről van szó, a felnőtté válás olyan területeiről, amelyek a fiatalok érzése szerint a felnőttek, szüleik által kevésbé toleráltak, sok vitára alkalmat adó területek.

A jutalmazás és büntetés témakörében az is érdekes kérdés, hogy valójában mik a jutalmazás és büntetés eszközei.

TANULMÁNY

7. táblázat
Mivel jutalmazzák, illetve büntetik a gyereket?
 (Az említések százalékában)

Jutalmazás	Felnőttek válasza	Gyerekek válasza	Büntetés	Felnőttek válasza	Gyerekek válasza
Dicséret	53,1	44,6	Szidás, kiabálás	39,5	36,2
Megvesznek valamit, amire vágyott	23,0	23,8	Nem vesznek meg valamit, amire vágyott	2,9	0,8
Simogatás, puszi	21,8	7,7	Verés	14,7	5,4
Édesség, étel	20,1	9,2	Édesség, étel megvonása	2,1	-
Pénz	10,9	16,2	Zsebpénz megvonása	1,2	1,5
Elviszik valahová	8,6	2,3	Bezárják, szobafogság	5,9	8,5
Elengedik valahová, ahova készült	7,4	10,8	Nem engedik el valahová, ahova készült	18,0	21,5
Megnézhet valamit a tévén, videón	3,2	3,1	Tiltják a tévétől, videótól	19,5	12,3
Egyéb	8,3	3,8	Egyéb	9,1	3,1
Nincs ilyen	11,5	14,6	Nincs ilyen	25,4	26,9

(Több válasz is adható volt)

A táblázat alkalmat ad arra, hogy összevegyük a szülők és gyerekek vélekedését a szülők által alkalmazott jutalmazási és büntetési módszerek, eszközök gyakoriságáról. Általában megállapíthatjuk, hogy a felnőttek lényegesen több és differenciáltabb jutalmazási és büntetési eszközről számolnak be, mint a gyerekek. Úgy tűnik, a gyerekek nem feltétlenül érzékelik, hogy az adott szülői viselkedés jutalmazni, büntetni próbálja őket. Különösen így lehet ez például a simogatás, puszi, vagy éppen a kiabálás, szidás esetében, amelyekről a szülő azt gondolhatja, hogy éppen jutalmaz, büntet velük, ugyanakkor a gyerek ezt a szülő "normális" magatartásaként kezeli. Szerencsésnek tartjuk, hogy a gyerekeknek csak 5,4%-a állította, hogy verést kap büntetésként, ugyanakkor a szülők 14,7%-a beszélt

verésről. Egyéb kutatások azt mutatják, hogy a magyar családok gyereknevelési szokásai között sajnos a verés jelentős szerepet játszik, így feltételezhetjük, hogy a szülők által említett gyakoriság közelebb áll a valósághoz. A gyerekek szemében a dicséret után az anyagiak, a pénz játszanak legfőbb szerepet a jutalmazás eszközei között. Elképzelhető, hogy azt, ha megvesznek nekik valamit, illetve pénzt kapnak valamilyen "jó" viselkedésért, sokkal inkább valódi elismerésnek, jutalomnak tartják, mint az anyagiakban nem megtestesülő szülői figyelmet. Érdekes módon a büntetések között a zsebpénz megvonása, illetve az, hogy nem kap meg valami anyagi természetű dolgot a gyerek, nem szerepel jelentős arányban. Ebben a tényben megtestesülni látszik a szülőknek az a törekvése, hogy anyagiakban mindent megadjanak gyerekeiknek, amit csak helyzetükben képesek, függetlenül a gyerek viselkedésétől. A büntetések között a tévé- és videóműsoroktól való eltiltás játszik igen jelentős szerepet. Ez a gyerekek közül elsősorban a fiatalabbakat érinti igen érzékenyen. Az idősebbek, a 16 felettiéknél szemében azonban az látszik az egyik legjelentősebb, vagy az egyik leginkább érzékelt büntetésnek, ha nem engedik el őket valahová, ahová készültek.

Általában elmondható, hogy a szülők leginkább fiaikat és 12-14 éves gyerekeiket büntetik. Körükben szinte minden büntetésfajta alkalmazása magasabb arányú, mint az átlag. A lányok,

TANULMÁNY

illetve a 15-16 évesek egyedül abban a büntetésfajtaban tudtak az átlagnál magasabb értéket elérni, ha nem engedik el őket valahová, ahova készültek. A legidősebb korosztály már büntetést alig, jutalmat pedig az átlagnál alacsonyabb arányban kap. Ez ismét arra utal, hogy a vizsgált falvakban élő családok többsége 17-18 éves gyereket - legalábbis ebből a szempontból felnőttnek tekinti. A jutalmazás-büntetés témaköre után vegyük szemügyre azt, hogy a megkérdezett felnőttek mitől féltik 12-18 éves gyerekeiket, illetve a gyerekek maguk mitől félnek.

8. táblázat
Mitől féltik a gyereket? Mitől félnek a gyerekek?
 (Az említések százalékában)

	Felnőttek féltik		Gyerekek félnek
Erőszaktól, gyilkostól, szatírtól	40,1	Erőszaktól, gyilkostól, szatírtól	21,5
Rossz társaságba keveredik	33,3	Munkanélküliségtől, szegénységtől,	14,6
Betegségtől, balesettől, haláltól	31,0	Háborútól	13,1
Alkoholtól, kábítószerrel, dohányzástól	28,0	Iskolától, rossz jegytől	13,1
Mindentől, a világtól	24,8	Betegségtől, balesettől, haláltól	8,5
Munkanélküliségtől, szegénységtől	14,7	Egyéb	18,5
Kudarctól, boldogtalanságtól	13,7	Semmitől	34,6

Látható, hogy a felnőttek lényegesen többen és több dologtól féltik a gyerekeket, mint amennyire a gyerekek maguk félnek. Míg a fiatalok egyharmada úgy gondolja, hogy nem fél semmitől, a felnőttek alig néhány százaléka nem félti a gyereket semmitől. Mind a felnőttek, mind a gyerekek körében

legfélelmetesebb az erőszak, de míg a felnőttek 40%-a, a gyerekeknek csak 21 %-a említette azt. Persze bizonyos értelemben a 21% sem kevés, hiszen ez arra utal, hogy minden ötödik 12-18 éves fiatal számára az erőszak, a rabló, a szatír a mindennapi élet részeként, félelem formájában jelen van.

A szülői ház hatását itt különösen erősnek tartjuk, hiszen míg az erőszaktól féltő gyerekek szüleinek 61%-a maga is félti a gyereket, az erőszaktól nem féltő gyerekek szüleinek 70%-a nem félti maga sem a gyereket. Anélkül, hogy a gyerekekre leselkedő veszélyek valóságát kétségbe vonnánk, felmerül a kérdés, hogy vajon valóban ennyire áthatotta-e mindennapjainkat az erőszak, vagy pedig a gyerekek a felnőtt világ felfokozott szorongását veszik - ha tompítottan is - magukra? Figyelemre méltó, hogy a gyerek mintában második helyre került munkanélküliség, szegénység a felnőtt mintában csak a 6. leggyakrabban említett félelemforrás volt. Ugyanakkor itt is látható, hogy a családi ház milyen komoly hatást gyakorol a fiatalok szorongásaira, hiszen a munkanélküliségtől, szegénységtől féltő fiatalok szüleinek nagy többsége is félti ettől gyerekeit. A felnőttek második és harmadik leggyakrabban említett aggodalma, a gyerek rossz társaságba keveredése és káros szenvedélyre való rászokása a gyerekek válaszaiban nem jelent meg. Ezeket a veszélyeket a fiatalok valószínűleg nem is érzik, a felnőttek aggodalmát túlzottnak tartanak, illetve az alkohol, a kábítószer, a dohányzás esetében egy részük nem is igazán érzi bajnak a rászokást. A felnőttek és a gyerekek listáján is szerepel a betegség, baleset, halál, mint félelemre okot adó csoport. Míg azonban a felnőttek egyharmada, a gyerekeknek csupán 8,5%-a aggódik ezek miatt. Érdekes, hogy a felnőttek közül minden negyedik "mindentől", az egész világtól félti gyerekeit. Ez az aggodalom túlzottnak és kissé a média illetve a politika által fűtöttnek látszik. A megkérdezett szülők közül az átlagnál többen és többféle dologtól féltik gyerekeiket a vezetők és a vállalkozók. A gyerekek táblázatában magas arányban előforduló "egyéb ok" válasz arra utal, hogy amíg a felnőttek néhány, jól körülhatárolható tényezővel leírható dologtól féltik gyerekeiket, addig a gyerekek szorongásainak, félelmének tárgya (ha van ilyen) igen széles, szerteágazó. Általában elmondható,

TANULMÁNY

hogy amíg a legfiatalabbak inkább a közvetlen környezetükben rejlő veszélyektől félnek (iskola, tanulás, verés, szülők haragja, válása), a legidősebbek inkább a világtól (háború, munkanélküliség). A középső korosztály az, amelyik viszonylag a leginkább mentes a félelmektől. Ez alól az erőszak a kivétel, mivel ettől éppen a legfiatalabbak félnek a legmagasabb arányban.

ÉLETCÉLOK, ÉRTÉKEK

A következő kérdéscsoportban kilenc lehetséges életcél rangsoroltattunk a gyerekekkel aszerint, hogy mennyire tartják azokat a maguk számára fontosnak, illetve a felnőttekkel, hogy ők a gyerek életében mennyire ítélik fontosnak az adott cél megvalósulását.

A felnőttek és gyerekek sorrendje a célok tekintetében számos hasonlóságot mutat. A lista eleje teljesen megegyezik, hiszen mind a felnőttek, mind a gyerekek az életben a legfontosabbnak a kiegyensúlyozott családi életet, illetve a gyerek kedvére való munkát tartották. A következő négy életcél esetében azonban a sorrend és az elért átlagos helyezés is eléggé eltér a két mintában. A felnőttek által igen magasra értékelt tiszta, egészséges környezet a fiatalok számára - még egyáltalán nem látszik olyan nagy jelentőségűnek. Sokkal fontosabb, a munkával megegyező súlyú az önirányítás képessége.

Mivel gyerek mintánk 12-18 éveseket tartalmazott, érthető, ha a saját élet irányítása - ami a felnőtté válási folyamatban éppen az egyik legfontosabb lépés - az egész életre kivetítve ilyen kiemelkedő fontosságot kap. Elképzelhető és remélhető persze az is, hogy az itt megkérdezett gyerekek egy olyan nemzedéket képviselnek, akik számára - szüleikkel ellentétben - a személyes szabadság és önrendelkezés egész életükben fontos és a politika által mesterségesen nem korlátozott lesz.

9. táblázat

Az egyes életcélok helyezési sorrendjeinek átlaga a felnőttek és a gyerekek mintában

	Felnőttek válasza	Gyerekek válasza
Kiegyensúlyozott CSALÁD	3,1	3,5
MUNKA, amit szeret	3,4	3,8
TISZTA, egészséges KÖRNYEZET	4,2	4,5
NIRÁNYÍTÁS (önmaga irányíthatja életét)	4,4	3,8
Idős korban is EGÉSZSÉG	4,6	5,3
Legyenek BARÁTAI	4,9	4,0
ELIGAZODIK a világban	5,7	5,9
SIKER, ISMERTSÉG	7,1	7,4
GAZDAGSÁG	7,5	6,8

A felnőttek és gyerekek célsorrendjeiben az előzőhöz hasonló eltérést találunk az egészség és a barátság megítélésében is. A felnőttek - nyilván mozgósítva élettapasztalataikat - a fiataloknál magasabb arányban tartanák fontosnak

az egészséges életet még idős korban is. Bizonyos értelemben érthető, ha a 12-18 évesek számára az idős kor, az egészség megrendülése még igen távolinak tetszik, ugyanakkor arra is gondolnunk kell, hogy vizsgálatunk eredményei szerint a most felnövőök egészségtudatossága igen alacsony fokú. Nem igazán ismerik, vagy nem igazán ismerik fel az egészségkárosító szokások (alkohol, dohányzás stb.) hosszú távú negatív hatását, vagy éppenséggel nem törődnek ezekkel. Ezzel a kérdéssel ellentétesen működik a barátság megítélése. A felnőttek a fiataloknál lényegesen alacsonyabban értékelték a barátság fontosságát gyerekeik felnőtt életében. A fiatalok magasabb értékelése egyrészt érthető, hiszen éppen abban a korban vannak, amikor a kortársak, a barátok véleménye kiemelkedő fontosságú számukra. Nyilván azt gondolják, azt remélik, hogy barátaik felnőtt korukban is mellettük állnak. A felnőttek válasza viszont - valószínűleg ismét mozgósítva tapasztalataikat - azt a nem igazán pozitív tényről tükrözi, hogy a magyar felnőtt lakosság nagy része nem igazán barátkozik. Az

TANULMÁNY

emberek elsősorban a tizenéves és a korai huszonéves kor után bezárkóznak a családjukba. Bizonyos közösségekben haszontalan, felesleges "luxus" a barátkozás. Csak remélni lehet, hogy a következő nemzedék ezen tud változtatni. A két lista vége annyiban hasonló, hogy mindkettőben nyilvánvalóan az utolsó helyeken állnak, így a legkevésbé fontos életcélnak látszanak a gazdagság és az ismertség, sikeresség. Összehasonlító adatok hiányában csak felvetésünket fejezzük ki, hogy nyugat-európai, és különösen egyesült államokbeli tizenévesek (és szüleik) életcéljaik között lényegesen előkelőbb helyezést adtak volna a gazdagságnak és a sikernek, ismertségnek. Ha erre a jelenségre magyarázatot keresünk, arra gondolhatunk, hogy az általunk megkérdezettek értékrendjében valamiféle puritán ethoszt találunk, amikor

is a gazdagság és az ismertség, sikeresség valamiféle elitelendő, szégyellnivaló dolog. A szülők nemzedéke lényegében abban a mentalitásban nevelkedett, szocializálódott, hogy a lassú, folyamatos, de nem túl feltűnő gyarapodás volt a "rendes", tisztességes ember ismérve. Kicsit gyanús volt mindenki, aki az átlagnál gyorsabban vagy nagyobb ütemben gyarapodott. A legkülönbözőbb vizsgálatok arra utalnak, hogy nálunk az emberek jelentős része kisebb-nagyobb csalást sejt a gazdagság mögött, illetve a sikeres, ismert embereket csodálja, de inkább negatívan látja. Ugyanakkor mégis nehéz elhinni, hogy a szülők és tizen-

éves gyerekeik többsége valóban ennyire nem tartja fontosnak ezeket az életcélokat. Ezt látszik alátámasztani a következő kérdés eredménye is. Ebben a gyerekektől azt kérdeztük, hogy mennyire tartják lehetségesnek ugyanezen életcélok megvalósulását saját életükben. A gazdagságot és sikerességet, ismertséget leszámítva valamennyi életcél megvalósulását igen hasonlóan értékelték, a "biztosan teljesül" és a "valószínűleg teljesül" értékek közé került az átlag. A gazdagság és a sikeresség teljesülésének valószínűsége jóval alacsonyabb volt, és különösen a sikerességé a "nem teljesül" közelített. Ugyanakkor ez volt az a két életcél, ahol a legmagasabb volt a "nem tudom" választ adók aránya, mindkettőnél a megkérdezettek egyharmada került ide. Nem tudhatjuk tehát, hogy a gazdagság és a siker olyan dolgok-e, amik nem fontosak, és ezért megvalósulásuk lehetősége sem igazán izgalmas, vagy olyan elérhetetlenek, hogy a gyerekek többsége nem is tartja reális célnak. Esetleg, harmadik lehetőségként sokakat izgat ez a két életcél, de olyan a családi légkör (vagy épp a társadalmi közhangulat) ezekkel kapcsolatban, hogy ezekről álmodozni sem illik. Elemzésünk utolsó blokkjában azt mutatjuk be, hogy mennyire tartották fontosnak a felnőttek és a gyerekek azt az általunk felkínált 14 tulajdonságot, amire nevelni lehet a gyerekeket.

10. táblázat

Tulajdonságok fontossági sorrendje, amire nevelni lehet a gyerekeket
(átlagok, a legfontosabb kategóriába sorolás aránya)

Tulajdonság	Felnőttek válasza átlagérték	Felnőttek válasza legfontosabb	Gyerekek válasza átlagérték	Gyerekek válasza legfontosabb
Őszinteség	1,69	75,3	1,48	58,7
Felelősségérzet	1,52	61,4	1,24	47,4
Talpraesettség, életrevalóság	1,46	59,3	69,2	69,2
Önálló gondolkodás	1,38	53,7	49,2	49,2
Jószívűség, segítőkézség	1,33	48,8	59,2	59,2
Önbizalom, magabiztosság	1,23	43,3	48,7	48,7
Jókedv, derű	1,15	36,3	44,6	44,6
Önfegyelem	1,07	31,1	32,5	32,5
Türelem	0,82	22,0	33,9	33,9
Takarékosság	0,78	20,9	27,7	27,7
Engedelmesség	0,69	20,4	16,0	16,0
Magas műveltség	0,57	19,5	19,3	19,3
Kemény munka szeretete	0,51	14,7	5,7	5,7
Vallásos hit	0,48	14,1	10,7	10,7

A megkérdezettek a tulajdonságok listájából kiválasztották a számukra legfontosabb ötöt, aztán a számukra legkevésbé fontos ötöt. A legfontosabb csoportba kerültek 2 pontot, a legkevésbé fontosba kerültek 0 pontot, a nem kiválasztottak pedig 1 pontot kaptak. Az átlag kiszámításakor ezeket a pontszámokat használtuk. A táblázat az adott tulajdonság ily módon számított átlaga mellett még egy fontos

jellemzőt közöl, mégpedig azt, hogy a megkérdezettek hány %-a sorolta az adott tulajdonságot az 5 legfontosabb közé. A felnőttek és a gyerekek által adott fontossági sorrend alapvető hasonlóságot, de némely pontokon jellegzetes eltérést mutat. Ugyanazon tulajdonságok bizonyultak fontosnak és nem fontosnak az átlagok alapján, de a lista elején a sorrend és a súlyok is eltérőek. A szülők - konzekvensen a jutalmazás-büntetés témakörében elmondottakhoz - kimagaslóan az őszinteséget értékelik legmagasabbra a tulajdonságlistából, a megkérdezettek háromnegyede a legfontosabb 5 tulajdonság közé tette. A gyerekek számára ezzel szemben a talpraesettség, életrevalóság a legfontosabb tulajdonság. Mind a felnőttek, mind a gyerekek igen magasra értékelik még a jószívúséget, a felelősségérzetet, az önbizalmat és az önálló gondolkodást. Figyelemre méltó a lista alja, a többé-kevésbé elutasított tulajdonságok csoportja is. Ezek közül a vallásos hit, az engedelmisség és a türelem egy logikai csoportot alkotnak. Nyilván a társadalom szekularizálódásával ezek a tulajdonságok egyre kevésbé válnak fontossá a szülők és a gyerekek generációja számára is. Elgondolkodtató azonban, hogy ebbe az igen kevésbé fontosnak tartott csoportba került egyrészt a kemény munka szeretete, a fiatalok esetében kifejezetten elutasított érték és a magas műveltség, ami mind a gyerekek, mind a felnőttek egyötöde számára fontos érték, ugyanakkor a többség a kifejezetten nem fontos kategóriába tette. Ha mindezt összevetjük a pályaválasztási tervekhez vonatkozó elemzéssel, akkor elég jelentős bukkanunk. Láttuk, hogy a többség valami szellemi pályára szánja a gyermekét, ehhez képest a műveltség igencsak alulértékelt. Nyilván a pályaválasztásnál nem egy klasszikus értelmiségi, hanem sokkal inkább egy technikailag képzett "betanított értelmiségi" képe lebeg a szülők és gyerekek szeme előtt. Nem lehet véletlen, hogy a szülők csoportjában éppen az értelmiségi foglalkozásúak értékelték legmagasabbra a műveltséget (átlaguk 1.1), ugyanakkor figyelemre méltó, hogy legalacsonyabbra viszont a vállalkozók (átlag 4.8). A kemény munka általános alulértékelése érdekes ellentmondásban van azzal, hogy milyen sokan szánják vállalkozónak gyereküket. Úgy látszik, a vállalkozó ideálképében nemcsak a kockázatvállalás és a magas felelősség, de a kemény munka sem szerepel.

Tóth Olga

A CIGÁNYGYEREKEK TOVÁBBTANULÁSÁNAK CSALÁDI HÁTTERE I. RÉSZ

BEVEZETŐ

Egy hagyományos cigány családban nőttem fel hét testvéremmel együtt. Akkor gyerekként nem tudtam, hogy a családomban a szegénységi szubkultúrának minden eleme jelen volt. Édesapám zenéléssel, édesanyám pedig vályogvetéssel igyekezett eltartani bennünket. Azt sem értettem, miért lakunk a falun kívül. Nagyon vágytam arra, hogy bent a faluban lakjunk. Rám is jellemző volt, hogy a romagyerekek 14 évesen már felnőttek számát, ugyanis dolgoznom kellett a továbbtanulás helyett. Észrevétlenül egyik percről a másikra gyerekből felnőttként kellett helyt állnom. A családomnak szüksége volt a keresetemre. Jelenlegi munkahelyemen a titkárnői feladataim mellett mindig megtaláltam a lehetőségeket, hogy a cigánysággal, elsősorban a gyerekekkel foglalkozzam. Éveken keresztül táboroztattam őket Balatonszemesen ún. életmódtáborokban. Tagja voltam 4 évig a Kisebbség Érdekvédelmi Testületnek, jelenleg a Speciális Általános Iskolában, mint szociális munkás dolgozom.

TANULMÁNY

Azok az évek – míg eljutottam idáig – meghatározzák a további utamat, pályámat. Olyan gyerekekkel szeretnék foglalkozni – leendő szociális munkásként -, mint amilyenek közé egykor én is tartoztam. Nem ismerheti senki nálam jobban körülményeinket, gondjainkat. Én már tudom, hogy mi vár majd rájuk a falakon kívül. Megpróbálom tehát felkészíteni őket, hogy ne azokat a törvényeket várják a „kinti világtól”, mint amilyenek a családjukban működnek. Erőssé kell tenni őket ahhoz, hogy ne kallódjanak el, hogy meg tudják vívni a maguk harcát.

Ebben a munkában legfőbb feladatomban a példamutatást tartom. Példát mutassak arra, hogy igenis lehet minden romboló környezeti hatás ellenére is talpon maradni, és nem kell feltétlenül az „ördöggel cimborálni”. Számomra nagyon fontos, hogy alázattal és bölcsességgel segítsék azoknak, akik segítségre, támogatásra szorulnak.

ISKOLÁZOTTSÁG, KÉPZETTSÉG

Az 1992-93-as tanévben 74 241 cigány tanuló adatait gyűjtötték össze az MKM statisztikái, az összes általános iskolai tanuló, 7,12%-a volt cigány származású. A cigány tanulók 70%-a olyan iskolába jár, ahol az arányuk meghaladja a 10%-ot. 1992-ben 1061 ilyen iskola volt Magyarországon. Ezzel szemben a nem cigány gyermekek közel fele olyan iskolába jár, ahol a cigány tanulók aránya nem éri el a 2%-ot. Ez azt mutatja, hogy a cigány tanulók iskolarendszeren belüli szegregációja igen erős.

A cigánygyermeket nagyobb számban oktató iskolák eredményességi mutatói a többi iskolával összehasonlítva a kutatási eredmények szerint lényegesen gyengébbek: magas a bukásarány, gyakoribb az évisméltés, és jelentős a túlkorosság.

Az iskolai sikertelenség és az iskolából való korai kilépés elsődlegesen szocio-kulturális természetű okokra vezethető vissza. Az oktatás ingyenessége nem jelenti az óvodába járatás, a tankönyvek, a taneszközök, a ruházat vagy a gyermekétkeztetés ingyenességét. A létminimum alatt élő cigány családok alig képesek vállalni ezeket a terheket, sőt a gyermekek kereső tevékenységére is szükségük van.

A cigánygyermek hátrányos egészségügyi és szociális helyzete sok esetben késlelteti beiskolázásukat, ami azzal a következménnyel jár, hogy alapfokú iskoláztatásuk még jobban belenyúlik abba az életszakaszba, amikor a cigánygyermek már felnőtt magatartásmintákat követnek. Jelenleg a cigány tanulók többséghez képest hihetetlenül alacsony arányban tanulnak tovább, középfokú oktatási intézményekben. Még nehezebbé válik számukra, hogy döntő többségükben alap iskolai végzettséghez kötött szakképzésben vegyenek részt. Ez drámai hatással lehet a cigányság amúgy is katasztrofális iskolázottsági szintjére, s ezen ekeresztül munkaerőpiaci pozíciójára.

A cigánygyerekek szocializációs hátrányait jelenlegi iskolarendszer tovább erősíti. A cigánygyerekek iskolaérettségére irányuló segítség csak abban az esetben lehet eredményes, ha az iskola alkalmassá válik arra, hogy képes legyen kezelni a szegénység szubkulturájából és a kisebbségi csoportokhoz való tartozásból fakadó másságot.

Az oktatási rendszernek, továbbá a nemzeti kisebbségek esetében főként nyelvi és kulturális természetű nehézségekkel kell szembenéznie. A cigánysággal kapcsolatban azonban kiterjedt, a közoktatás világán messze túlmutató problémahalmaz kihívásaira kell választ adnia.

KULTÚRA

A cigányság nyelvi és kulturális szempontból igen erősen tagolt kisebbség, ezért több nyelv és kultúrkör megőrzéséről kell egyidejűleg gondoskodnia. A cigány kultúrának nincs írásbelisége, probléma továbbá, hogy a cigányság nem rendelkezik anyaországgal sem, amely kulturálisan és anyagilag támogatná. Nincs országos szerepkörű cigány közművelődési központ, múzeum, színház. A cigányság kisebbségi könyvtári szempontból is ellátatlan. A meglévő hagyományőrző közösségek lényegében az utolsó olyan csoportok a

magyar társadalomban, amelyekben a népi művészet a mindennapi élet szerves része. Ez kétségtelenül a cigány kultúra megőrzésének esélyét erősítő tényező.

A cigány kultúra értékei nincsenek eléggé jelen a társadalmi köztudatban, nem váltak a közműveltség részévé.

Ma a magyarországi cigányokat törzsi származásuk, hagyományos foglalkozásaik, valamint beszélt nyelve alapján a következő csoportokba lehet sorolni:

TANULMÁNY

- a) A **romungró** cigányok a cigánylakosság döntő többségét alkotják, csak magyar nyelven beszélnek, ők ún. magyar ill. zenész cigányok.
- b) Az **oláh** cigányok, ők beszélik a cigánynyelvet.
- c) A **beás** cigányok, ők a magyar nyelv mellett a román nyelv egy archaikus változatát beszélik, ez a csoport a legkisebb létszámú.

A CIGÁNYGYEREKEK ÜTKÖZÉSEI AZ ISKOLÁVAL

A cigány gyermekek iskolai éretlenségének okai rendkívül szerteágazóak. Nincs még végleges diagnózis és gyógymód. Az azonban már bizonyosnak tűnik, hogy a problémák egyfelől a beszédképesség bizonytalanságában, másfelől a családi és iskolai szocializáció eltérésében keresendők.

Az iskolával szemben kialakult ellenállást a cigány szülők korábbi iskolai sikertelensége táplálja.

A beszédképesség bizonytalan

Amikor Gárdonyi Géza Egri csillagok című regényében Török Bálint kiszabadításának kísérletéről írt, elmesélte, hogy Bornemisszáék találkoztak egy cigánykaravánnal, „Milyen nyelven beszélsz? – kérdezi Gergely törökül. A vajda felvonta a vállát: - Amilyen nyelven kérdeznek...”. Mára pedig magyarországi cigányság már se magyarul, se cigányul nem tud rendesen.

Valaha a cigány szülők cigány nyelven tanították meg beszélni a gyermekeiket. Mindenki cigányul beszélt a családban, s a kicsiket különösen óvták és védtek a vándorló kompániában. Kisgyermek- és ifjúkorában aztán a cigány megtanulta mindazon népek nyelvét, amelyek rövidebb-hosszabb időre befogadták.

Mindegyikük több idegen nyelvet is megtanult azután, hogy cigány anyanyelvét már birtokolta.

A Mária Teréziától datálható, majd a századunk második felében felerősített asszimilációs kényszer eredményeképpen napjainkban már többnyire családon belül is vegyes nyelven beszélnek: hol cigányul, hol magyarul, hol vegyítve cigány és magyar kifejezéseket. A szülők pedig általában kétféle módon tanítják meg beszélni gyermekeiket. Egy részük azt mondja, hogy ő cigány nyelven tanítja meg, a magyart úgyis felfedezi az utcán, az óvodában, az iskolában. Más részük azt mondja, hogy ő magyar nyelven tanítja meg, a cigány nyelvet úgyis felfedezi a családban. Mindkét mondás esetén a gyermek születésétől kezdve egyszerre két nyelvet tanul. Emiatt mindkettő és egyik sem az anyanyelve.

Közismert, hogy az anyanyelv általában hároméves korra szilárdul meg, s akkor kezdhető igazán eredményesen az idegen nyelv tanítása-tanulása. A cigány gyermek esetében azonban a születéstől fogva egyszerre tanult két nyelv közül egyik sem tud megszilárdulni általában három éves korra. Tehát nincs, amire építene. Ez az oka, hogy már az óvodába is – ha a cigány gyermek egyáltalán óvodássá válik, amikor a szülő a minimális térítési díjat is képtelen fizetni – tehetetlenül kínlódik a kommunikációs problémákkal.

A gyakorlás elégtelen

A közvélemény igen régóta azt tartja, hogy a cigányok énekzenében, táncban továbbá kézügyességben, sportban igen tehetségesek. Amiben rejtetten az is benne van, hogy másban – a kommunikációban és a logikus gondolkodással összefüggő képességekben, amiket az iskola a legjobban becsül, s amelyek segítségével mérik az intelligenciát – gyengék, ne adja Isten: „alacsony rendűek”, mint a gádzsók – nem cigányok.

Tömegével be is kényszerítik őket az ún. eltérő tantervű iskolákba. Hiába tiltakoznak több évtizedes tapasztalatok alapján ezen az iskolák pedagógusai, hogy a kisebb-nagyobb mértékben retardált gyermekekre alkalmazott tantervek és módszerek nem megfelelően a cigány gyermekek számára. Nem erre van szükségük. *Lénárd Ferenc* hasonlatával élve:

Ha a gyermek rendszeresen edz a focicsapatban, akkor nagy valószínűséggel vízbe fullad. A mi esetünkre lefordítva: azt mérik, amit nem gyakorolt, aztán megállapítják és általánosítják, hogy a cigánygyerekek „gyógyos”.

Amely adottságok és képességek rendszeres edzésben vannak, állandó és intenzív gyakorlással fejlődnek, azok előbb-utóbb átlagon felüli, sőt kimagasló teljesítményt szülnek.

TANULMÁNY

Az énekhez hangszálak kellene, amivel minden cigány rendelkezik, s ha már megvan neki, hát használja is. Sokat énekel, többet, mint a nem cigány, s mire iskolába kerül, már szebben dalol, mint gádzsó társai. A sikerélmény további intenzív gyakorlásra készíti.

Gondoljunk csak bele: a magyar és valamennyi más nép legősibb tehetsége az ének, zene tánc, a képzőművészetek és a ma sportnak nevezett erő-ügyesség. Minden egyéb, amivel ma az intelligenciát mérik, ezután következik. A cigányság nagy részére önhibáján kívül, több mint kétezer éves történelmi viszontagságai, hányatott élete, a kezdetektől átélt társadalmi kiközösítés miatt még várat az „ezután”. Az elmondottakból következik, hogy a cigány gyermek már két-három éves korában leülhetne otthon a számítógép elé, és játszhatna azzal különféle logikai játékokat, akkor iskolába kerülve akár matematikai „zseni” is lehetne belőle.

Ha a lakásban a polcok könyvektől roskadoznának, s azt látná, hogy szülei és nagy testvérei nap mint nap olvasnak és írnak, neki is lenne elegendő papírja és írószerszáma, akkor ő is sokat „írna” és „olvasna”, előbb képeket, majd szöveget is. Mindenről sokat kérdezne, beszélne is, majd iskolába lépve már betűismerettel rendelkezne, mint egyre több gádzsó. És így tovább.

Azért vannak tehát – a csecsemőkori beszédtanulási problémák mellett – kommunikáció és a formális logikában megjelölhető súlyos hátrányai, mert ebbéli adottságainak és képességeinek fejlesztéséhez családon belül a minimális eszközök (könyv, ceruza, papír) hiányoznak. Ha megjelenének, ezeket is használná ugyanúgy, mint minden egyebet, ami a rendelkezésre áll, s akkor nem lenne „féloldalas” a képességfejlődése, és nem lenne szellemi fogyatékosnak minősítve az átlagos polgári családok gyermekeire kidolgozott tesztek alapján.

Abban az esetben, ha az óvodában és az iskolában többszörös gyakorlási lehetőséget kap a cigány gyermek mindabban, amihez családon belül nincsenek meg a feltételek, viszonylag rövid idő alatt képes lenne ledolgozni hátrányait, felzárkózni társaihoz, akár túl is szárnyalhatná őket valamely számára új területen.

Biológiai órájuk másképpen ketyeg

Az indiai őshazában két fő étkezésük volt a romáknak, a fürdés – ima utáni és a késő esti.. Napközben a munka miatt nem szoktak enni, csak harapni valamit. A kétkezi munka és a vándorlás egyaránt fizikai igénybevételt jelentett. A nem cigányok körében végzett vizsgálatok is kimutatták már, hogy a fizikai dolgozók napi kalóriájuk is kimutatták már, hogy a fizikai dolgozók napi kalóriájuk felét a vacsorával veszik fel.

A romák napjainkban is főleg fizikai igénybevételnek vannak kitéve, s fő étkezésük a vacsora. Ha van mit és eleget enniük. Ez homlokegyenest ellentétes azzal a polgári követelménnyel, hogy a reggeli legyen a királyian bőséges, a vacsora pedig koldusszegény. Még akkor is, ha a gyakorlatban a nem cigányok az ebédet tekintik főétkezésnek.

A romák ősi étkezési szokásai napjainkra fellazultak – egyéb hagyományaik forgácsolódásával együtt, amelyekre most nem térek ki -, a változások nem lényegiek. Gyakorlatilag akkor esznek, amikor megéheznek, s annyit, amennyi éppen jól esik. Ez már a csecsemőkorban kialakul azzal, hogy a gyermek szükségleteit azonnal kielégítik, nemcsak az etetésben, hanem minden más vonatkozásban. Aztán esetleg óvodába, majd minden bizonnyal iskolába kerül a kis roma, ahol szigorúan megszabott rend szerint eheti meg a kiporciózott ennivalót. Nincs lehetősége sem azonnal, sem pillanatnyi igényének megfelelő mértékben csillapítani éhségét. Kielégületlenségében rendbontóvá válik, képes akár tanóra alatt is elcsenni és majszolni társa tízóraját, sőt az iskolából is kiszökik olykor, hogy vásároljon, vagy más módon szerezzen valami ehető-íthatót. Ha pedig a „hivatalos” étkezés alkalmával a felét sem tudja legyűrni annak, amit kapott, nincs módja félretenni, hogy valamivel később fogyassza el, s még meg is róják, amiért pocskókol.

A cigányok szeretik a húst. Ha lehet, a levesek is húst tartalmaznak. A húst kevésbé főzik puhára, mint a nem romák. Kevés főzeléket fogyasztanak, viszont a gyümölcsöket csak természetes állapotukban fogyasztják (nem turmixolnak). A konyha nem elég változatos: hús, káposzta, burgonya, zöldség, répa és gyümölcsök váltakoznak.

A pedagógusok gyakran panaszozzák, hogy a cigánygyerekek nagyon válogatnak a napköziben. Különböző ételeket nem esznek meg. Ennek az az oka, hogy másfajta ételeket alig ismernek, és nem minden íz váltja ki ugyanazt az élményt, mint a nem cigányoknál.

TANULMÁNY

Az indiánok, akiket a fehér ember étrendjére szoktattak, elkezdtek testileg sorvadni, izomzatuk kisebb lett, magasságuk is csökkent. Mikor újra azt ették, amit évezredek alatt megszoktak, az állapotuk javulni kezdett. Nagyobb türelemmel és rugalmasabban kellene a többségi társadalom étkezési – és egyéb szokásaira nevelni őket, hogy oktatásuk is eredményesebb lehessen.

A családban egyenrangú ember, az iskolában „hallgass”

A cigány családban mindenki, tehát a gyermek is mindenkor megy vagy feláll és elmegy. Ezért magától értetődő, hogy a gyermeknek bele szabad beszélni a felnőttek társalgásába.

Próbálja mindezt megtenni az iskolában!

Az óvoda – ha egyáltalán jár óvodába – még nem terem ez irányú feszültséget. A szervezett óvodai foglalkozások lényege ugyanis a kezdeményezés. Az óvodapedagógus csoportos foglalkozást kezdeményez, amire a gyerek nincs rákényszerítve. Tehát ha nincs kedve hozzá, akkor mással foglalkozik. A belebeszélést is megengedik, illetve tapintatosan „kezelik” az óvodapedagógusok. Nincsenek említésre méltó ütközések, konfliktushelyzetek. A gyermektársak is magától értetődő természetességgel az első pillanattól kezdve befogadják a roma rajkókat, hiszen a gyermekeknek eredendően minden gyermek a barátja. A felnőttek előítéletei, sőt gyűlölete öli ki belőlük fokozatosan a kölcsönös szeretetet.

Az iskolában már szaporodnak az ütközési pontok. Nem hagyhatja ott kedve szerint a tanórát, s pláne nem mehet haza az iskolából tanítási idő alatt. Azt sem érti, miért nem szólalhat meg (jelentkezés nélkül, magától értetődően, mint a családban), amikor neki fontos közlendője lenne. Miért szólnak rá állandóan, hogy hallgasson, fogja be a száját? A maga módján aztán előbb-utóbb le is vonja a következtetést, hogy neki semmi köze ahhoz, ami a tanórán történik, amit a többiek csinálnak.

De tovább folytatva a gondolatot: a cigánygyerekek keveset játszanak, s játékaik is eltérnek a nem roma gyerekek játékaiktól. A cigánygyerekek a felnőtteket utánozzák. A felnőttek dalait éneklük, a felnőttek szokásait veszik át, s így hamarabb következnek be náluk a felnőtté válás.

Az iskolai kudarcok sorozatosan érik őket, mivel a kisebbségi érzésüket sem levetkezni, az iskolakerülés menekülést jelent a megalázottságból. Nem tudnak beilleszkedni az iskolaközösségbe, s így csak az otthoni követelményrendszer fogadják el. Ebből egyenesen következik, hogy nem az iskolával azonosulnak, hanem az otthonnal.

A cigányok szeretik gyerekeiket, de ez a szeretet különbözik a nem cigányokétól. Egyik percben dédelgeti az anya gyermekét, a másik percben már szidalmazza. Mindez a cigány természetből fakad, más a beállítottságuk. Ez nem okoz törést a gyerekek életében, mert a szidás mögött az aggodalmat érzik. Verés helyett inkább szidást kapnak a gyerekek. A látszat az, hogy a cigányok nem szeretik a gyerekeiket, mert a kívülállók úgy értékelik, hogy nem gondoskodnak a gyerekekről. Pedig a cigányok szeretetből mindent megengednek a gyermekeiknek, s a legkisebbek vannak a legnagyobb becsben. Amíg a gyerekkel nincs baj, addig az a látszat, hogy nem törődik vele a szülő. De ha valami baj éri őket, nem számít semmi sem, mindenre képesek érte.

A cigányok a gyerekeiket nem következetesen nevelik. Szeretettel, csak más normák szerint. Nem alakul ki bennük az a benyomás, hogy a külvilág biztonságos, kellemes. Az abszolút következetlenség, a követelmények szeszélyes válogatása a nevelési módszerük. Így a gyerek figyelmetlen, bizonytalan, s ez az iskolában még növekszik, mert az otthoni követelményrendszer semmiben sem egyezik meg az iskolai követelményekkel.

A tanuló figyelmetlenségének egyik oka a zsúfolt lakás, ahol egymást gátolják a mozgásban, életmegtényilvánulásokban. Az indulatok hamar elszabadulnak. Otthon reggeltől estig mindig történik valami: látogatók érkeznek, érdekes beszélgetések, közös étkezések., ivások zajlanak, esetleg verekedéssel befejezve. A cigánygyerekek teljesen szabadok, azt csinálnak, amit akarnak, nincs az életükben olyan rendszer, mint más népeknél.

A cigányoknál az érzelmek dominálnak. Mivel az érzelmi kötődés igen erős a hagyományokhoz, szokásokhoz, ez meghatározza a szociális (adottságok, eszközök), kulturális (család, önkifejezés), mentális (módszer) másságot. A jövővel kapcsolatban nincsenek konkrét elképzeléseik, úgy akarnak élni, mint a szüleik.

A berögződött hagyományok, korlátok olyan erősek, hogy nem tudnak szabadulni azok hátráltató hatásaitól. A cigányok összetartása különösen a szegényebbek (s egyben ez a legnépesebb réteg) tekintetében a

TANULMÁNY

legszembevetőbb. Az együvé tartozás, az egymás megsegítése, az örömök és bánatok közös vállalása az összetartozás kiemelkedő példái.

A gyerek otthoni élete tele van izgalmas élményekkel. Nagyon sokszor a gyermek kialvatlanul jelenik meg az iskolában. Ennek fő oka a túlszűfolttság, az egészségtelen levegőjű lakás.

A cigány ember nappalt és éjszakát ismer (nem osztja részre a napot). Több évszázados szokásként a cigányok később fekszenek le aludni, mint az átlagember. Este kezd élni a család, összeülnek, mesélnek, énekelgetnek, és a gyerek is végig fenn van. Ebben az inergazdag életben az iskolának marginális szerepe van.

Mi a helyzet a cigány serdülőkkel?

A kérdés megválaszolását nehezíti, hogy

- alig ismerjük azokat a szociokulturális hagyományokat, amelyek befolyásolják ezekben a fiataloknak a szocializációját,

- kevés fiatal marad meg az általános iskola keretei között, 16 éven felüliekkel ténylegesen csak akkor találkozunk, ha az iskolában (szakmunkásképző, középiskola) maradtak, ezek azonban kevésbé problémásak, tanulni akarnak.

A közepesen fejlett társadalmak gyermekei az óvodáskor után belépnek a latencia korba, amely előkészíti a „nyugtalan” korát. A cigánygyermek elnyújtott gyermekkor után azonban nem a serdülőkor következik, hanem kb. a „nyugtalan” 10-13 év között hirtelen megjelenik általában a „kicsinyített felnőtt”. Öltözködésében, vágyaiban egy felnőttesen gondolkodó, felnőtt problémákkal szembenező gyerekemberrel találkozunk.

A váltás a gyermek számára nem igazán feltűnő, hiszen eddig is részt vett a család életében, előtte zajlott minden, gyermeknevelés, szexualitás, veszekedés, üzlet stb. Tudja, hogy nemsokára férjhez megy, megnősül (együtt él), gyerekei lesznek. Nincs tehát serdülőkor, nincs serdülőkori válság. Felnőtt problémák vannak: pálya- és párválasztás, családalapítás stb.

A cigánycsaládok gyermekei is hamarabb érnek ma már ahogy a többi gyermek. Náluk is hatnak a jobb életkörülmények, a szociális és egyéb ingerek megnövekedett száma is hasonlóan hat rájuk. A sajátos szocializációs közeg miatt a folyamat is gyorsabban, előbb mehet végbe: a cigánygyermek előbb érnek.

A neveltetésük nem teszi lehetővé, hogy az alakuló személyiségben összeütközzenek az ösztönök, az én, a lelkiismeret, a társadalmi kontroll. Nincsenek „hegyi beszédek” a társadalmi morál bemagoltatására.

Kialakul az identitás, de ez sajátosan cigány identitás. Bennfoglaltatik az én, a diszkrimináció másoktól és azonosságtudat a hasonlóakkal. Ez az identitás a cigány lét tudata, a saját nem saját, közösségben elfoglalt helyének tudata és valamiképp a jövő, ha sajátosan jelentkezik is.

A család nagyfokú összetartozása, a szoros együttlét meghatározó az identifikációban. A cigánygyermek azonosulása mintegy „végbemegy” a néma nevelés eredményeképpen.

Az empátiát is átveszi, annyira és olyan mértékben, amennyire az segíti a családban, később a társadalomban. Mivel azonban a fejlődése során szükségleteit, vágyait azonnal kielégítették, az általános értelmezés szerinti empátiás készségre nem szocializálódik.

A cigánykérdés pedagógiai kérdés?

Érdekes és feltétlenül szükséges megállapítani, hogy Magyarországon a cigánykérdés nem „elsősorban” nevelési, oktatási kérdés. Ugyanakkor valahányszor véleményt kell nyilvánítatunk, szinte rutinból mondjuk: „a cigánygyerekek mások”, ha általában kell meghatározunk a cigány gyerekek közötti különbségeket. Ezt mondjuk, ha magatartásukat, szorgalmukat, teljesítményüket kell minősítenünk. Minden gond nélkül visszaminősítik őket, amikor osztályzatukat kell megállapítani, illetve lelkiismeretfurdalás nélkül javasolják gyógypedagógiai intézménybe való áthelyezésüket, holott ez nemcsak pedagógiai zsákutca, de politikai, etnikai ítélet is. A kérdésnek az erkölcsi oldala az, hogy az etnikum is elfogadja ezt a helyzetet, hogy ő alacsonyabb rendű, értéktelenebb. A cigánykérdésnek ez a pedagógiai kezelése veszélyes hatású.

E megállapítások statisztikai adatokkal igazolhatók. Tény, hogy 1948 óta a cigány fiatalok mintegy 40 százaléka végzi el a „kötelező” általános iskolát. Az általános iskolát végzett cigány fiatalok 19 százaléka

TANULMÁNY

kisegítő és gyógypedagógiai intézményekben tanult. Annak ellenére, hogy a cigány fiatalok oktatásával, nevelésével foglalkozó szakemberek előtt világos a feladat: a cigány fiatalokat fel kell zárkóztatni az átlaghoz. E felzárkóztatást szolgáló mechanizmusoknak volt és van veszélye, ha az asszimiláció irányába mutat. Ez akkor következik be, ha azt az alapvető pedagógiai elvet figyelmen kívül hagyják,

hogy a pedagógusnak az adott közösségből kiindulva kell megterveznie a nevelési, oktatási módszerét. Ezzel szemben a mai pedagógiai gyakorlatban sokszor teljesen mindegy, hogy milyen környezetből, milyen háttérrel kerül az osztályba a gyermek, a módszer egy és ugyanaz.

Holott a cigány-magyar viszonylatban a két kultúra találkozásáról van szó. A többségi népcsoportnak 500 éves együttélés után sincs igénye, hogy legalább nagy vonalaiban ismerje meg a vele együtt élő etnikum kultúráját. Tudniillik nemcsak a cigányságnak kell megismernie a nem cigány kultúrát. A cigány családok szembenállása az intézményi oktatással, neveléssel ugyan spontán szembenállás, de szembenállás. Ez mentette, illetve menti meg a cigányságot a rejtett, de erőszakos asszimilációtól. A cigány fiatalok nagyon korán megtanulják, hogy hol a helyük a társadalmon belül. A cigány család minden megnyilvánulásában, minden tetteiben erre inspirálja a fiatalot. Gyakran elhangzik a cigány családban a szülői figyelmeztetés: „Sose felejtse fiam, hogy ki vagy!” De konkrét és tudatos nevelés is van a családokban, amely szerint egy cigány ember soha nem teheti azt, amit egy nem cigány. Tudja, merőben más a társadalmi perspektívája, mint egy nem cigánynak. Ez az oldal tudatos nevelés.

Azonban van egy sokkal hatásosabb módszere a kérdésnek. A spontán vagy indirekt nevelés. Nincs olyan cigányember, aki ne gádzsónak nevezné az idegeneket. Minden külső impulzus, amely az ő világukból jön, eleve a cigány ellen irányul. Ez abból fakad, hogy a cigányság európai története egyenlő volt az üldözöttség, a társadalomból való kirekesztettség történetével. A hosszú évszázadok során (1416 óta) minden okuk megvolt arra a cigányoknak, hogy féljenek. 500 év története a félelmet, a bizalmatlanságot erősítette.

Oláh Anna

BEMUTATJUK

ÚT A JÖVŐBE

Kisújszálláson, egy alföldi kisváros gyermekotthonában dolgozom 10 éve. Az otthon egy többszörösen összevont, többfunkciós intézmény része.

1. Eltérő tantervű általános iskola és egy hozzátartozó diákotthon, ahol együtt élnek a kollégista értelmi fogyatékos gyermekek és az állami gondozottak.
2. Egy gyermekotthon, ahol 16-18 év közötti nehezen nevelhető, többnyire több iskolai kudarc után magántanulónak lett fiatalok élnek.
3. És része az a gyermekotthon, amelyről most írok, teljesen függetlenül működik szakmailag a többi egységtől, csupán gazdasági fúzió kötötte őket össze.

A gyermekotthonunk egy nagy múltra visszatekintő, régi, közel 100 éves épületben működött, ahol korábban 90-100 6-18 év közötti gyerek élt. Idővel csökkent a létszám, korszerűsödött az otthon, de a nagy homogén csoportok, hatalmas hálószobák, a teljes kiszolgáló rendszer maradt. Ilyen állapotban került sor 1991-ben a szomszédos kiegészítő iskolával és gyermekotthonnal való összevonásra. Ekkor 60 gyermek élt itt, életkoruk 4-20 év közötti. Kezdetben csak lányok kerültek beutalásra, azért is volt sokáig Teleki Blanka Leánynevelő Otthon a neve. 1992-től a társadalmi változások, az összevonás, de az otthonba beutalt gyerekek kora, neme miatt is a koedukáció kialakítása volt az első lépésünk. Eközben a fogyatékos testvérpárok integrációját is igyekeztünk megoldani. A további heterogén összetételt színesítette az is, hogy egyre több idősebb, serdülőkorú fiatal érkezett hozzánk. Közülük sok nevelőszülőktől került be. A gyerekek állapota is egyre rosszabbnak tűnt, gyakran sérült, személyiségzavaros, pszichés tüneteket mutató fiatalnak kellett megfelelő elhelyezést, nevelést, oktatást, teljes körű ellátást biztosítani. Ezeknek a gyermekeknek a mindennapi felkészítése is komoly pedagógiai munkának bizonyult, melyet még tovább nehezített a kialakult, esetenként rögzült tanulási kudarc. Így a részfunkciós zavarok, koncentrációs problémák, hiányos alapismeretek, alacsony logikai készség, gyenge megtartó emlékezet, és sorolhatnám még. Mindezek komoly szakmai kihívást jelentettek számunkra.

Ezeket a feladatokat kis közösségre épülő, kis létszámú lakásotthon hálózat kialakításával akartuk megvalósítani. Itt a családot használtuk modellként. Olyan szoros köteléket szerettünk volna gyermekeink között kialakítani, amely a lehető legjobban hasonlít egy családéhoz.

A kitűzött célt csak közösen, az ezzel a feladattal járó pluszmunkát vállaló fiatal, ambiciózus nevelőkkel lehetett megvalósítani. A tapasztalt, nagy tudású nyugdíjas pedagógusok helyére fiatal, továbbtanulást vállaló gyermekcentrikus nevelőket alkalmazhattunk. Az ő személyiségük garancia volt arra, hogy céljaink megvalósulhassanak. Egy együttműködni tudó, fáradhatatlan kis közösség indította el a változást.

A lelkesedésen kívül a szakmai tudás továbbfejlesztése érdekében a hét pedagógus közül öt a második diploma megszerzését kezdte el, egy pedig az alapidiplomát.

A cél kivitelezéséhez támpontokat fogalmaztunk meg:

- A gyermeket lehetőleg ne vándoroltassuk a csoportok között. A prognosztizálható gondozási idő alatt az állandóságot kell megtervezni a gyermek életében, különösen az őt gondozó személy tekintetében.
- A gyermeket közvetlenül érintő ügyben a gyermek életkora és képességei figyelembe vételével be kell vonni, a véleményét meg kell hallgatni.

- A testvéreket, ha csak speciális érdekük nem szól ellene, kizárólag együtt lehet elhelyezni, ehhez az igényhez kell igazítani, megtalálni a megfelelő elhelyezési formát.

- Ép és értelmi fogyatékos gyermekekből álló testvérek esetén az integrált elhelyezési lehetőséget fel kell kutatni.

BEMUTATJUK

A fenti gondolatokon kívül meghatároztuk önmagunknak az alábbiak kiemelt fontosságát:

A gyermekek életében a környezetváltozás traumatikus élmény. A korábbi tárgyvesztések, frusztrációk komoly nehézséget okozhatnak ideérkezés után a beilleszkedés során.

A vérszerinti családdal a kapcsolattartásra fokozottan figyelni kell. Ez az első szocializációs közeg a gyerekek életében, és továbbra is meghatározó marad. Ha ez a közeg büntetésnek élte meg a gyermek elhelyezését, akkor a család és a gyermek is ellenségesen fog viselkedni velünk. Ennek feloldásával kell kezdeni a beérkezett gyerekekkel való foglalkozást, és az ellenségességet segítő kapcsolattá kell alakítani.

Az elsődleges prevenció csődje után a szekunder prevenció a további sérülések megakadályozására irányul. A biztonság megtartása mellett a gyereket biztosítani kell arról, hogy az előrejutás, hazajutás esélye megvan.

A kikerülő gyerekek hazasegítésére fokozottabban kell összpontosítani. Ez intenzív előkészítést igényel. Ha erre nincs mód az önálló életkezdésbe, akkor a napi segítség adása a mi feladatunk marad. Itt alkalmazni kell a már említett intenzív utógondozást és az eseti utógondozást. Ez volt a feladata a speciálisan szociálpedagógusunknak.

ÚJ SZEMPONTOK A HÉTKÖZNAPOKBAN

Az előző évek tapasztalatai alapján rájöttünk, hogy megadhatunk gyermekeinknek mindent, jó ellátást, szép ruhát (ami mostanában igaz), szórakozást, mégis elégedetlenek, valami hiányzik az életükből. Felületesen bírálva hálátlanoknak tekinthetjük őket, pedig ez nem igaz. Csupán pótolnunk kellene a melegséget, meghittséget. Ha ezt nem tesszük, képtelenek lesznek a társadalom számára hasznos, önmaguknak fontos családi életre.

Az uniformizált élet nem alkalmas az egészséges gyermekek személyiség szükségleteinek kielégítésére. Mindezek miatt gyermekközpontúbban kell gondolkodnunk. Semmi nem lehet az új rendszerben, ami nem a gyermekekért van. Rengeteg régi, öncélú kövületet kellett megszüntetnünk.

A minta, a modell csakis a család lehet, a család, az elsődleges szocializáció közege.

Tehát lakásotthonokat, családi házakat kellett kialakítani vagy vásárolni, ahol a gyermekek nevelését szerettük volna családszerű formában megoldani.

1995-ben a Népjóléti Minisztériumba adtunk be pályázatot a régi épület átalakítására, de nem nyertünk. Elkeseredésünkön túltéve magunkat újból nekirugaszkodtunk, de már családi házak vásárlására adtuk be újabb pályázatunkat.

- A megyénkben volt már pozitív példa a családi házas rendszer működésére, gyakorlatára. A szolnoki intézmény igazgatói és munkatársaik segítségével, többszöri tapasztalatcsere lehetősége, melyet még az idén is igénybe vettünk, sok tévúttól szabadított meg bennünket.

- Másik nagy segítségünk a Megyei Önkormányzat volt. Anyagi segítséget adott a pályázat önrészához. Jó volt, hogy mindig számíthattunk rájuk, hogy velünk együtt ők is akarják a rendszer átalakítását, és így a gyermekek életének könnyebbé tételét.

- Harmadik nagy segítség a Népjóléti Minisztérium, később a Szociális és Családügyi Minisztérium Gyermekvédelmi Főosztálya, annak is a vezetője, Gáspár Károly úr volt. Ő személyesen is megtisztelt bennünket és szakmai tanácsokkal látott el.

A felsoroltak segítségével két lépcsőben sikerült megvalósítani a programunkat. 1997-ben nyertünk 2 családi házra pénzt a Népjóléti Minisztérium pályázata, és 1998-ban a másik 3 családi házra.

Közben 1997. évi XXXI. gyermekvédelemről és a gyámi igazgatásról megjelent az új törvény, amely irányítónkké vált az utolsó két évben.

Szakmailag az utolsó 2 évben az alábbi újításokat vezettük be a régi épületben élve:

- Testvéreket együtt tartva 4 fős, vegyes, maximum 12 fős csoportokat alakítottunk ki.

BEMUTATJUK

- Megalakítottuk a csoportokban dolgozó 5 fős teameket, melynek irányítója a lakásotthon vezetője. A tagok egymást választották, a csoportban lévő gyermekek meghívása alapján.

- Kidolgoztuk a lakásotthonban dolgozók új munkaköri leírását.

- Bevezettük az önálló gazdálkodást, amely alapján vacsorájukat önállóan főzték a gyerekek, maguk gazdálkodtak mindenben, a ház rezsiköltségét kivéve.

- Alkalmas családi házakat kutattunk fel városunkban.

- Esetmegbeszélő teamegbeszéléseken igyekeztünk a csoportokat segíteni.

- Tapasztalatcserékre jártunk az említett Szolnokon kívül Felsőpetényben, Tiszakürtön, Pécsen.

- Kiegészítő tréninget, szupervíziót vettünk igénybe.

- Pályázatokat írtunk a gyerekek önálló életre való felkészítő programjához, közös búcsútáborozáshoz Magyarhertelendre, ahová személyiségfejlesztést is beloptunk. Szakkönyvekre, szépirodalmi könyvekre írtunk pályázatot. Így házanként 60.000,- Ft értékű könyvet tudtunk vásárolni.

- Nagy cégekkel vettük fel a kapcsolatot, segítséget keresve, amit kaptunk is. Így a Szerencsejáték Rt-től, az ELEKTROLUX-tól és a Polgári Banktól.

- A gyerekek sem voltak tétlenek. Országos balesetmegelőzési versenyen II. helyezettek lettek, így megnyerték év eleji írószöveget és 200.000,- Ft-ot.

- Németországi patronálónk segítségével gyermekeink rajzaiból a bonni magyar külképviseleten kiállítást rendezett a német-magyar baráti társaság. A képek eladásából jelentős összeghez jutottunk, amelyből automata mosógépet vásároltunk a házakba.

- A mezőtúri TÜR-TRANS nemzetközi szállítócég alapítványt hozott tétre számunkra 100.000,- Ft-os kezdőtőkével, amit ők adományoztak. Ezen kívül minden ünnepen gazdag élelmiszer adománnyal segítettek szebbé tenni az ünnepeket. Kiköltözéskor bútorzattal, textíliával leptek meg bennünket.

- Kollégáinkkal két alkalommal rendeztünk nagyszabású, 400 fős kerti partit az intézet udvarán. Tettük ezt azért, hogy városunk lakóit becsalogassuk hozzánk, akartuk, hogy ismerjenek meg bennünket, érezzék jól velünk magukat. Minket is meglepett a nagy érdeklődés, a rengeteg segítség, amit a helyi és környékbeli vállalkozóktól, intézményektől, magánemberektől kaptunk.

- A parti bevételével gyarapítottuk alapítványunkat, melynek teljes bevételét a házak berendezésére költöttük el.
 - Jó volt látni, hogy Kisújszállás város vezetői, lakosai elfogadták gyermekeinket, ezzel esélyt adva számukra az integrációra és az esélyegyenlőségre.
 - Olyan kollégákkal valósulhatott meg a kiköltözés, akik vállalták a közös munkát.
- A program bevezetésétől, kipróbálásától az alábbi változásokat vártuk és várjuk a jövőben is:
- A tömegeből, a túlszűfoltyságból adódó konfliktusok csökkenését. A gyerekek nyugodtabbá, kiegyensúlyozottabbá válását.
 - Kölcsönös, egyénre szabott bensőséges bizalomra épülő értékközvetítést. Mind több praktikus ismeret átadását.
 - Önálló életre való felkészítést, vagy fokozottabb és eredményesebb családi viszonyok rendezését.
 - A nevelőknél a partneri, kollegális munkatársi viszony kialakulását a piramishierarchia helyett.
-
- Nevelői szabadságot és önállóságot a közösen kidolgozott koncepcióval összhangban.
 - A lakáson abszolút önállóságát. A családmódelhez legjobban hasonlító mindennapok biztosítását a gyermekeknek.
- A kiköltözés 1999. szeptember 5-én volt. Egyszerre költöztek ki a csoportok. A házakat a felnőtt- és gyermekcsapat együttesen beadott pályázata alapján osztottuk el. A csoportok önmaguk rendezték be a

BEMUTATJUK

lakóházakat a gyerekekkel, saját ízlésük szerint részben önkormányzati, részben alapítványi pénzből és adományokból.

Rendkívüli jelentőséget tulajdonítok annak, hogy a gyermek szép otthonban nevelkedhet.

„A belső berendezés derűs, harmonikus, esztétikus hatása is megnyugtatóan és fejlesztően hat a gyerekekre, és világos, hogy jobban szeret otthon lenni ilyen helyen, mint sivár, nem esztétikus, hiányosan felszerelt börtön- vagy kaszárnyajellegű intézetben” – írta György Júlia.

Ezt szem előtt tartva sikerült a családi házakat igazi otthonná varázsolnunk. Így a beköltözött gyermekek élhetik kiegyensúlyozott gyermeki életüket, a környezet egyben kötelezi is őket. Elvárja a más, megbecsülő, értékelő hozzáállást. Ennek az első jelzéseit már észleljük is:

„Teremtsünk egy olyan világot, ahol jó és érdemes élni, ahol tudunk együtt élni kicsik és nagyok, zsidók és cigányok, magyarok és románok, azok is, akiknek másképp áll a szemük, vagy netán másképp gondolkodnak.

Egy olyan világot, ahol el lehet vonulni, és ahol együtt lehet lenni, ahol senki sem idegen, de mindenki lehet más.

Teremtsünk. Együtt, mi, mindnyájan.”

Vighné Károlyi Katalin

BEMUTATJUK

TÁJÉKOZTATÓ A MAGYAR VÖRÖSKERESZT SZABOLCS-SZATMÁR-BEREG MEGYEI SZERVEZETE ÁLTAL MŰKÖDTETETT ANYA-GYERMEK SEGÍTŐOTTHON 1998-1999. ÉVI MUNKÁJÁRÓL, TAPASZTALATAIRÓL

A Magyar Vöröskereszt Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Szervezetének Anya-Gyermek Segítőotthona 1998. 07. hónapban nyitotta meg kapuit a rászoruló családok előtt.

Az intézmény bentlakásos, 30 fő befogadására alkalmas, szolgáltató funkciója az egész megyére kiterjed. Az intézmény létrehozásához több nyertes pályázatunk eredményeként kaptunk támogatást a Népjóléti Minisztériumtól, a DEM-NET-től, és a PHARE Tacis LIEN programtól. A megvásárolt családi ház átalakítási munkálatait és az intézmény beindításához szükséges engedélyek beszerzését követően nagy lelkesedéssel láttunk neki egy 6 fős csoporttal a rászoruló családok-gyermekek segítésének.

1999. évben bajor partnerszervezetünk támogatása révén az Anyaotthon kapott egy mentő mikrobuszt, amely nagy segítséget jelent a számunkra a családoknak nyújtott szélesebb körű szolgáltatások megszervezésében. Ehhez a munkatársak létszáma bővült 1 sofőrrel, illetve 2 polgári szolgálatos katonával, akik szintén sokat segítenek a ház körüli karbantartó, kertművelő, épületfejlesztő munkálatokban.

Az elmúlt 1,5 év alatt szerzett tapasztalataink alapján sok tanulságot és információt tudunk megfogalmazni az eddigi működésünkkel kapcsolatban és a jövőre vonatkozóan is, amelyhez készítettünk egy felmérést. A táblázatokban az 1998. júliustól terjedő időszak értendő. 1,5 éves működésünk alatt összesen 51 család (105 gyermek) kért és kapott tőlünk segítséget a krízishelyzet megoldásában és a továbblépés elősegítésében.

Az Anya-Gyermek Segítőotthon a megnyitást követően 1 hónapon belül már telt házzal működött, és azóta is folyamatosan jelentkeznek nálunk az újabb ellátást igénylő rászoruló családok.

1999. december 31-ig összesen 144 család kérte felvételét az intézményünkbe.

BEMUTATJUK

1. sz. táblázat

Az érkezett anyák életkor szerinti megoszlása az 1998-1999. évben.

	1998.	1999.
18-14 év	6	7
24-30 év	8	10
30-40 év	5	10
40 felett	3	2
Összesen:	22	29
Átlagéletkor:	29 év	29 év

A táblázatból látszik, hogy az anyák 24-40 éves koruk között kerülnek legnagyobb számban ilyen helyzetbe, ami elég széles intervallum, tehát elmondható, hogy a hátrányos, veszélyeztetett helyzet kialakulása nem kötődik egy meghatározott életkorhoz. Mégis azt gondolom, hogy a 18-24 év közötti anyák száma igen magas, 1999. évben 24%, ami azt mutatja, hogy az anyák csaknem negyedének már igen fiatalon meg kell élnie a legnehezebb élethelyzeteket. Akkor, amikor még maga is csak tanulja az anyaságot.

2. sz. táblázat

A beérkezett családok megoszlása gyerekszám szerint AZ 1998-1999. évben.

Gyermekek száma	1998.		1999.	
	Családok száma	%-os megoszlás	Családok száma	%-os megoszlás
1	9	41 %	10	34%
2	7	32%	12	41
3	4	19%	4	15%
4	1	4%	2	7%
5	-	-	1	3
6	-	-	-	-
7	1	4%	-	-
Összesen:	22	100%	29	100%

Fontosnak tartom hangsúlyozni a gyermekek helyzetét az Anyaotthonon belül. Az intézményekben a lakók között többséget alkotnak. Másrészt a gyermekek a hajléktalansághoz vezető élethelyzetet ugyanúgy átélik, mint a felnőttek, azonban sokszor nem értik, mi miért történik velük.

A hajléktalanság, az állandó lakhelyváltás és környezetváltás, a családi kapcsolatok megszakítása komoly veszélyeztető tényező minden gyermek számára.

Fontos, hogy koruknak, fejlettségüknek, érzelmi és fizikai állapotuknak megfelelő gondoskodást kapjanak ezekben az intézményekben. Az ő érdekükben alapvető fontosságú mielőbb kijutni a hajléktalansághelyzetből.

BEMUTATJUK

3. sz. táblázat

A gyermekek kor szerinti megoszlása az 1998-1999. évben.

<i>Kor megoszlás:</i>	1998.		1999.	
	<i>Gyermekek száma</i>	<i>%-os megoszlás</i>	<i>Gyermekek száma</i>	<i>%-os megoszlás</i>
<i>secsemő korú: 0 - 1,5 év</i>	9	19%	13	22%
<i>ölcseődés korú: 1,5 - 3 év</i>	11	24%	11	19%
<i>Óvodás korú: 3 - 6 év</i>	8	18%	16	27%
<i>lt. iskolás korú: 6 - 14 év</i>	18	39%	19	32%
Összesen:	46	100%	59	100%

A táblázatból látszik, hogy a gyermekek szinte minden korosztályát érinti ez a fajta veszélyeztetettség. Legnagyobb számban az iskoláskorú gyermekek vannak, akik között legtöbbször tanulási zavarokban, fejlődési visszaesésben, dyslexia, zárközöttség, magatartási problémák formájában jelentkeznek tünetként a feldolgozatlan krízishelyzet.

4. sz. táblázat

A családok megyék szerinti megoszlása érkezés és távozás alapján az 1998-1999. évben.

Megyék:	Érkezett családok száma		Távozott családok száma	
	1998.	1999.	1998.	1999.
Szabolcs-Szatmár-Bereg	11	19	9	24
Jász-Nagykun-Szolnok	2	1	1	1
Csongrád	1	-	1	-
Tolna	1	-	-	-
Bács-Kiskun	1	-	-	-
Heves	1	-	1	-
Borsod-Abaúj-Zemplén	3	1	-	-
Pest	1	3	-	2
Hajdú-Bihar	-	4	-	2
Somogy	1	-	1	1
Fejér	-	1	-	-
Nógrád	-	-	1	1
Összesen:	22	29	13	31

Intézményünk elsősorban Szabolcs-Szatmár-Bereg megyéből vesz fel családokat, ezért elsősorban ebből a megyéből kerültek be hozzánk. Az ország minden részéből fogadunk családokat. A megyén kívülről

érkezett családok és gyermekek valamennyien bántalmazottak voltak. Ezért menekültek korábbi környezetükből minél messzebb.

BEMUTATJUK

A táblázatból az is látszik, hogy míg 1998-ban a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyéből érkezett családok egy része megyén kívül keresett és talált megoldást helyzetére, 1999-ben már a megyén kívülről érkezett családok is itt próbáltak új életet kezdeni.

A Pro Domo 1996-ban készített egy felmérést az anya-gyermek otthonok és családos szállók működéséről.*

A felmérés eredményei alátámasztották, hogy az ilyen intézményeknél segítséget kérő családok sorsuk látszólagos hasonlósága ellenére különböző élethelyzetekből kerülnek ki.

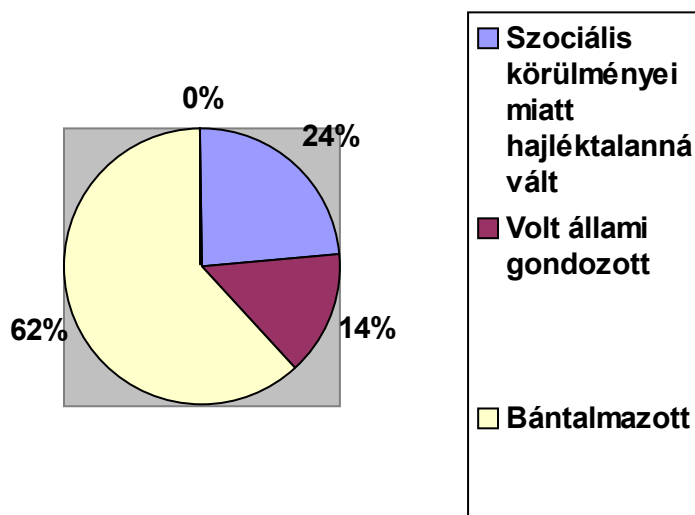
Ezek a következők:

1. Fiatal (volt állami gondozott) anyák és gyermekeik.
2. Bántalmazott nők és gyermekeik.
3. Szociális okok miatt otthontalanná vált családok és gyermekeik.

Megvizsgáltuk, hogy a hozzánk beérkezett családok hogyan oszlanak meg e három kategóriában.

*Forrás: Szilvási Léna – Radoszav Miklós: Problémakezelés vagy problémamegoldás? Hajsolt Hírlap, 1997. október.

1. sz. ábra
1999. évben bekerült családok megoszlása

Az Anya-Gyermek Segítőotthonban a bántalmazás okán bekerült családok vannak a legtöbben. (1. sz. ábra). Többségük az Anyaotthonba való menekülést megelőzően már hosszú éveig éltek erőszakos kapcsolatban, mely tönkretette önértékelésüket. Az Anyaotthonba kerülve megnyugodhatnak, biztonságos körülmények között gondolhatják végig, hogy mi is a számukra megfelelő következő lépés.

BAMUTATJUK

5. sz. táblázat

Összehasonlító táblázat:

A családok megoszlása a bekerülés okai szerint – Bántalmazás előfordulása – Apákkal való kapcsolatfelvétel – Az anya állami gondozásban nevelkedett-e – Az anya tartózkodási helyének titkosítását kérte

Bekerülés okai	1998.					1999.				
	Összesen	Ebből ántat-razott	Titkosí-ást kért	Apával felvette a apcs.-ot	Állami gondozott volt	Összesen	Ebből bntalmazott	Titkosí-tást kért	Apával felvette a kapcs.-ot	Állami gondozott volt
Alkoholizmus	12	12		7	3	11	11	9	6	4
Gyermekkel együtt nem fogadták be	3	1	-	2	1	4	-	1	1	2
Nem megfelelő lakás és eü. körülmények	2	1	-	1	1	1	-	-	1	-
Kilakoltatás, rezsitartozás	1	-	-	1	-	-	-	-	-	-
Rossz anyagi körülmények	1	-	-	1	-	5	3	-	4	2
Más anyaotthonból való átkerülés	1	-	-	-	-	4	4	3	1	-
Elkirathamisítás miatt hajléktalan lett	1	-	-	-	1	-	-	-	-	-
Családi kapcsolatok felbomlottak	1	-	1	-	1		3	2	3	-

Kilakoltatás zükséglakásból	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1
Összesen	22	14	6	12	7	29	21	15	16	9

Az Összehasonlító táblázat mutatja, hogy milyen okok miatt kerülnek be hozzánk a családok.

- Az alkoholizmus előfordulása a családban rendszerint magában hordozza a bántalmazást is. Érdekes, hogy a bántalmazott családok amikor menekülnek, nem minden esetben kérik a tartózkodásuk titkosítását. Ennek valószínű oka, hogy a bántalmazott nők gyakran az élettársra-férjre való ráijesztés, a változás elérése céljából jönnek el otthonról. Átmenetileg úgy érzik, hogy nem bírják tovább az addigi életvitelt, azonban miután megnyugodnak, és a bántalmazó fél újra felveszi velük a kapcsolatot, gyakran visszatérnek otthonukba. Ezért fordul elő, hogy 1-1 bántalmazott nő és gyermekei többször is megfordulnak az anyaotthonokban.

- 1999.-ben a bekerült családok között 30%-ban voltak az állami gondozott anyák, akik 45%-ban bántalmazottak, 23%-ban nem fogadták be őket sehol, 23%-ban pedig anyagilag veszélyeztetettek voltak. Ezek az anyák családi kapcsolataikra nem számíthatnak, a

- gyermekkorából hozott anyagilag is hátrányos helyzet felnőtt korokban is jellemző, és a szeretettség következtében gyakran kiszolgáltatott, bántalmazott élethelyzeteket is elviselnek.

BEMUTATJUK

- Rossz anyagi körülmények miatt összesen a családok 17%-a került be az Anyaotthonba. Ez magában foglalja a gyermekek anyagi veszélyeztetettségét, ami gyakran jelent halmozottan hátrányos helyzetet is. Ezeknek a családoknak a legnehezebb az Anyaotthonból való továbblépést elősegítő megoldást megtalálni.

6. sz. táblázat

A családok Anyaotthonban töltött időtartama az 1999. évben.

A bentlakás időtartama	1999. év / család
1 hónap alatt	7
1 - 2 hónap	3
2 - 3 hónap	1
3 - 5 hónap	10
A benttartózkodás átlagos időtartama	2,95 hónap

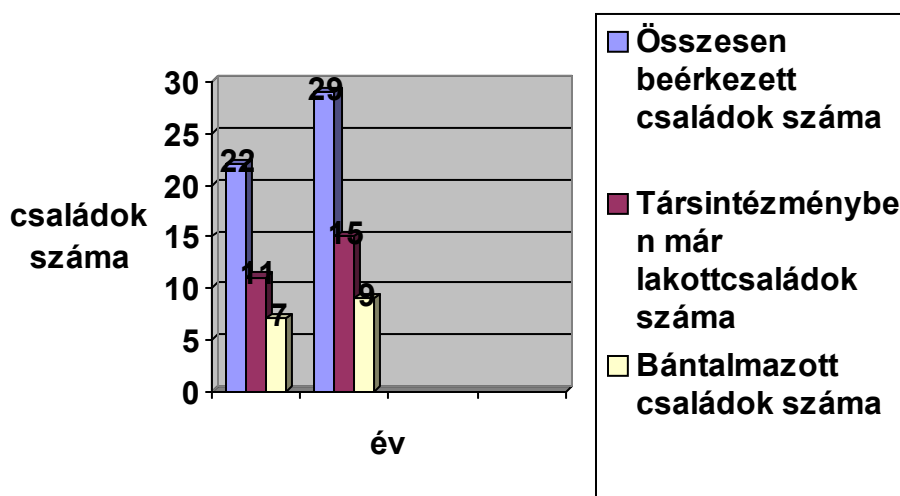
Az elmúlt évek tapasztalatai azt mutatják, hogy az anyaotthoni ellátást igénybevevő családok egy meghatározott része csak nagyon nehezen tud kilépni az intézményi ellátó rendszerből. Több család van, akik egyik intézetből a másikba költöznek. Előfordul, hogy átmenetileg találnak is külső megoldást, pl.:

albérlet, de azt szűkös anyagi körülmények között nehezen tudják megtartani, ezért hamar visszakerülnek valamelyik anyaoththonba.

2. sz. ábra

1998-1999. évben az Anyaoththonba érkezett családok száma, ezen belül a már társintézményben lakott és a bántalmazott családok megoszlása.

Anyaoththonba érkezett családok száma

BEMUTATJUK

A hozzánk bekerült családok 51%-a már korábban megfordult hasonló társintézményben. A társintézményben már lakott családok 60%-a bántalmazott volt. Ennek oka egyrészt az, hogy a bántalmazott családok mentálisan olyan állapotban vannak, hogy az anyaoththonok által biztosított átmeneti ellátás nem elég idő az önértékelésük helyreállításához és az újrakezdéshez képessé válásához. Másrészt a bántalmazott családok gyakran több 100 km-re menekülnek a bántalmazó férj elől, ahol minden családi és egyéb támogató kapcsolat nélkül, teljesen idegen környezetben kell az életet újra kezdeni, amihez megint kevés az átmeneti időtartam. Harmadrészt a bántalmazott családok esetében gyakran előfordul, hogy az otthonról való elköltözés nem végleges döntés az anya részéről, így egy idő után ő is mindent megtesz azért, hogy a bántalmazó fél megtalálja, és hazaköltözhessen. Azonban a bántalmazás a kibékülést követően egy idő után rendszerint újra visszatér, ezért a család ismét menekülésre kényszerül.

6. sz. táblázat

A családok megoszlása távozásuk okai szerint az 1998-1999. évben.

Távozás okai	1998.		1999.	
	Összesen:	Ebből bántalmazott	Összesen:	Ebből bántalmazott
Társintézménybe átkerült	3	1	12	9
Otthonába visszament	6	6	6	6
Munkát talált és albérletbe költözött	2	2	6	2
Rokonhoz költözött	1	1	3	2
Ismeretlen helyre távozott	1	-	1	1
Szükséglakást kapott	-	-	1	-
Rezsiköltség fizetése mellett családhoz költözött	-	-	1	-
Munkája ellenében szállást kapott	-	-	1	-
Összesen:	<i>13</i>	<i>10</i>	<i>31</i>	<i>20</i>

A táblázatból látható, hogy a családoknak eddigi működésük során milyen megoldási módokat sikerült találniuk a kilépéshez. Külön kiemeltük, hogy a bántalmazott családok milyen formában távoznak tőlünk. A bántalmazott családok 20%-a tudott önálló életet kezdeni. 30%-a visszament az otthonába, 45%-a pedig intézményi keretek között maradt.

8. sz. táblázat

A megélhetés biztosítása érdekében segítséget kapott családok száma az 1998-1999. évben.

	Kríziscsomag / alkalom	Szociális kölcsön / alkalom
1998.	30	48
1999.	27	42
Összesen:	<i>57</i>	<i>90</i>

BEMUTATJUK

Megélhetési gondok gyakran előfordulnak intézményünkben. Legtöbbször váratlan kiadás, (betegség, iskolakezdéssel változtatással járó anyagi kiadás), illetve az otthonba beérkezést követő hónapokban, amíg a család jövedelmei nincsenek átirányítva. Bántalmazott családok esetében pedig legtöbbször jövedelem nélkül történő menekülés és költözés fordul elő. Ezért van szüksége a családoknak időnként természetbeni (kríziscsomag - élelmiszer) és pénzbeli segítségre.

9. sz. táblázat

A családok számára nyújtott külső szakértői segítségnyújtás.

	pszichológiai / család	Jogi / család	Bírósági tárgyalás / család
1998.	8	3	-
1999.	27	14	2
Összesen:	35	17	2

Az Anyaotthonba rendszerint olyan

bekerült családok mentális

állapotban vannak a kialakult krízishelyzet és az azt megelőző élethelyzet következtében, hogy szükség van pszichológus segítségére.

1999-ben a családok 93%-ának segített pszichológus. Jogi segítségre a családok 48%-ának volt szüksége. 2 bírósági tárgyaláson képviseltük 2 család érdekeit. Mindkét esetben pozitív döntés született, ami a két család helyzetének végleges megoldását eredményezte.

10. sz. táblázat

Az Anyaotthonba bekerült családok

iskolai végzettség szerinti megoszlása.

<i>Iskolai végzettség</i>	<i>1998.</i>	<i>1999.</i>
8. ált. alatt	3	2
8. ált.	9	13
8. ált. + tanfolyam	2	1
Szakmunkás	6	9
Szakközépiskola	1	3
Gimnázium	1	-
Főiskola	-	1
Összesen:	22	29

Az anyák legnagyobb arányban (44%-ban) 1999-ben 8. általános iskolai végzettséggel érkeznek hozzánk, ami gyakran megnehezíti számukra a munkahely keresését.

A másik (31%) előforduló kategória a szakmunkás végzettség, ami legtöbbször varrónői, pék, kötő végzettséget akar.

11. sz. táblázat

1998-1999. évben az Anyaotthonba érkezett családok jövedelmi viszonyai.

Jövedelem/hó/fő	1998./család	1999./család
3.000-5.000 Ft	-	2
5.000-7.000 Ft	-	1
7.000-9.000 Ft	7	6
9.000-11.000 Ft	10	15
11.000-13.000 Ft	4	4
13.000 Ft.felett	1	1
Átlagjövedelem	10.077 Ft/fő/hó	9.637 Ft/fő/hó
Létminimum*	21.709 Ft/fő/hó	23.880 Ft/fő/hó

A hozzánk bekerült családok a létminimum alatt élnek. 1999-ben a családok 81 %-ában az egy főre jutó jövedelem a létminimum 50%-át sem érte el. Ezek a családok azok, akiket igazán anyagilag veszélyeztetettnek kell tekintenünk, illetve elgondolkodtató, hogy az így felnevelkedett gyermekeknek lesz esélyük a jobb anyagi körülmények között való életre.

Eddigi tapasztalataink szerint az alábbi ügyintézési formákra van szükség az Anyaotthon keretein belül:

- jövedelem-átirányítás
- személyi iratok (személyi igazolvány, betegkártya, születési anyakönyvi kivonat, adókártya, hatósági bizonyítvány stb.) újraigénylése
- jövedelem (újra) igénylése, gyes, családi pótlék, gyermekvédelmi támogatás, jövedelempótló, munkanélküli járadék, özvegyi -, árvasági-, rokkantnyugdíj
- állami gondozás megszüntetése
- albérlet, munkahely keresésében segítségnyújtás
- kapcsolattartás: iskola, óvoda, bölcsőde, társintézmények, kórház, szociális intézmények, védőnő, gyermekorvos, gyermekjóléti szolgálat, családvédelmi szolgálat
- valóperi kereset megírása, elindítása
- tulajdoni lapok beszerzése (földhivatal)
- iskolaérettségi vizsgálat elvégzésére javaslatétel
- érkezéskor: lakcímbejelentés, változtatás, orvosi igazolások beszerzése, segítségnyújtás
- távozáskor: lakcím-kijelentés, gyermekjóléti szolgálat értesítése
- gyermek – betegszállítás
- adományszerzés, forrásteremtés
- gyermekek-apák láthatások megszervezése - pénzbeli segítségnyújtás szociális kölcsön
- természetbeni segítségnyújtás: használt ruha, cumisüveg, pelenka
- főzési ismeretek, háztartásvezetés - bírósági tárgyalásokon képviselő - tankönyv kölcsönzés
- hivatalos papírok beszerzése esetén kérelmek, intézményi szakvélemény, javaslatok írása
- igazolások készítése
- munkahelykeresésben segítségnyújtás - adminisztratív teendők
- adminisztratív teendők

ÖSSZEGZÉS

Az új Gyermekvédelmi törvény hatálybalépéséig a hazai gyermekvédelmi rendszer és a szociális ellátó rendszer is a családanya-gyermek veszélyeztetettség, hajléktalanság problémáit nem komplexitásukban ragadta meg, hanem az egyes szereplőkhöz kapcsolódó konfliktusokat külön-külön próbálta megoldani. Ennek érdekében az egyes feladatokra specializálódott ellátórendszereket hozott létre és működtetett. Az így létrehozott ellátórendszerek alapvetően bemenet-orientáltak voltak.

A törvény hatálybalépésével számos új kezdeményezés, lehetőség nyílt meg az ellátórendszerben. A gyermekjóléti szolgáltatások bevezetése lehetővé tette a rendszer rugalmasabb átjárhatóságát. A gyermekjóléti szolgálatok prevenciós és utógondozói munkája eredményeként - elméletileg - nem kerülhet idő előtt állami gondozásba egy gyermek sem.

A családok átmeneti otthona, mint intézménytípus lehetővé teszi, hogy a hajléktalanná vált szülő a gyermekével együtt kerüljön elhelyezésre (amely eredményeként a gyermek nem veszíti el az elsődleges támogató rendszerét), és próbálja helyzetét segítséggel megoldani.

Mivel az anyaoththonok lehetséges szinterei a gyermekbántalmazások felismerésének, ezért az ott dolgozó szakembereknek mindent meg kell tenni ennek megelőzése és kezelése céljából. Fontos a társadalom és a szakemberek figyelmét felhívni arra, hogy a gyermekbántalmazás társadalmi probléma a gyermekekkel és családokkal foglalkozó szakembereknek, de minden állampolgárnak is felelőssége a bántalmazás megelőzése és észlelés esetén annak jelzése. Világosan tisztázni kell az egyes intézmények és szakemberek felelősségét és feladatait a gyermekbántalmazás megelőzésének, jelzésének és kezelésének a területén.

A szakemberek összefogásával módszereket, együttműködési alternatívákat kell kidolgozni a bántalmazó családok kezelésében.

A Szociális és Családügyi Minisztérium, (korábban Népjóléti Minisztérium), a civil szervezetek és az önkormányzatok elmúlt évekbeli törekvései anyaoththonok és családos szállók létrehozására igen eredményesnek és szakszerűnek mondhatók. Mára egy az országot többé-kevésbé kielégítően lefedő intézményrendszer alakult ki.

Azonban amennyiben ezekből az otthonokból a továbblépés nem biztosítható, akkor egy a feladatát ellátni nem képes, újabb és újabb otthonok belépését igénylő diszfunkcionális rendszer jön létre.

Kivezető rendszer hiányában ezek az intézmények céljukat és értelmüket veszítik, az ott dolgozók munkája látszatomunkává válik.

Ezért nagyon fontos ezen intézmények esetén a továbblépés feltételeinek megteremtése, az alternatívák kidolgozása, szakmai együttműködés, szakmai team segítségével. Lényegesek azok a Szakmai Fórumok is, ahol közösen gondolkozva megoldást kereshetünk a felmerülő problémákra.

Ferencziné Kun Beáta (otthonvezető)
Adatokat gyűjtötte: Ménesi Tünde (szociálpedagógus)

BEMUTATJUK

AZ OKTATÁSI OMBUDSMAN

MIVEL FOGLALKOZIK AZ OKTATÁSI JOGOK MINISZTERI BIZTOSA?

Elősegíti az oktatás résztvevőit (tanárokat, diákokat, szülőket, oktatókat, hallgatókat, kutatókat) illetve azok közösségeit megillető, oktatással kapcsolatos állampolgári jogok érvényesülését. Az oktatási jogok biztosa működése során kizárólag az oktatási miniszternek tartozik felelősséggel.

KI EMELHET PANASZT?

Az oktatás bármely résztvevője, gyermek, tanuló, szülő, pedagógus, hallgató, oktató, kutató, valamint ezek közösségei, amennyiben úgy vélik, hogy jogaikat sérelem érte, illetve jogsérelem veszélye áll fenn.

MIKOR FORDULHATUNK HOZZÁ?

Ha a rendelkezésre álló jogorvoslati lehetőségeket - a bírósági eljárás kivételével - már kimerítettük.

Ha a sérelmezett határozat vagy intézkedés egy éven belül keletkezett.

MILYEN ÜGYEKEL FORDULHATUNK HOZZÁ?

Ha egy határozat, intézkedés, illetve ezek hiánya oktatási jogokat sért, illetve a jogsérelem közvetlen veszélyét idézi elő. Az oktatásban résztvevők közösségeinek (pl. diákönkormányzat, iskolaszék, nevelőtestület) jogai az egyéni jogsérelmekkel azonos védelemben részesülnek.

HOGYAN FORDULHATUNK HOZZÁ?

Írásbeli illetve szóbeli, telefonos kérelemmel fordulhatunk az oktatási jogok miniszteri biztosához.

Címünk: 1055 Budapest, Szalay utca 10-14. *Telefon:* (06-1) 302-0060, *E-mail:*

Egyeztetett időpontban az oktatási jogok biztosa illetve munkatársa személyesen is fogadja a panaszost.

A kérelemben foglaljuk össze röviden panaszunk lényegét, ~s csatoljunk minden, az ügygel kapcsolatos dokumentum másolatát.

Kérhetjük nevünk bizalmas kezelését (elhallgatását).

HOGYAN JÁR EL AZ OKTATÁSI JOGOK BIZTOSA?

Köteles minden beadványt megvizsgálni.

Elutasítja a beadványt, ha:

- azt nem az arra jogosult nyújtja be,
- az egyéves határidő lejárt után nyújtjuk be,
- a kérelmező nem merítette ki a rendelkezésére álló jogorvoslati lehetőségeket,
- az ügyben bírósági eljárás indult vagy jogerős bírósági határozat született,
- az adott ügyben az oktatási jogok biztosa már eljárta, és a beadvány nem tartalmaz új tényeket,
- az név nélkül érkezik,
- az ügy nem tartozik az oktatási biztos hatáskörébe. Ez utóbbi eseté értesíti a kérelmezőt, hogy mely más szervhez fordulhat.

Egyeztetést kezdeményez alaposnak ítélt kérelem esetén. Az egyeztetés első lépéseként az oktatási biztos a beadványban foglaltakat nyilatkozattételre elküldi a sérelmezett intézménynek vagy magánszemélynek.

A kérelmezőt és az intézményt írásban felkéri álláspontjaik közelítésére és a kérdés rendezésére.

Indokolt esetben személyes egyeztetésre hívja a kérelmezőt és az intézményt.

Amennyiben az intézmény a jogsértést vagy annak veszélyét saját hatáskörében nem szünteti meg, az oktatási biztos kezdeményezi annak megszüntetését. A kezdeményezés rövid úton (telefonon, faxon, e-mailen) is történhet.

Amennyiben az oktatási jogok biztosa úgy véli, hogy a kezdeményezés nem vezetett eredményre, ajánlást fogalmaz meg az intézmény felügyeleti szervének.

HIVATALBÓL INDÍTOTT ELJÁRÁS:

Az oktatási jogok biztosa hivatalból is vizsgálatot indíthat, ha egy jogszabály, intézkedés vagy annak elmulasztása súlyos, vagy az állampolgárok nagy csoportját érintő jogsérelmet okoz.

Aáry-Tamás Lajos

KITEKINTÉS

CHRIS GODDARD* A GYERMEKEKNEK AKKOR IS VANNAK JOGAIK, HA ROSSZAT TESZNEK

(még akkor is, ha patkány-fiúnak vagy bumeráng-fiúnak nevezik őket)

A gyermekek által elkövetett bűncselekményeknek jobbra kicsi a jelentősége. Így aztán ritkán kerülnek az újságok címlapjaira, a súlyosabb bűncselekmények azonban azonnal a figyelem központjába kerülnek. A kétéves James Bulger szörnyű halála, akit két tízéves gyilkolt meg, a jelek szerint nagyszerű alkalmat szolgáltat az Egyesült Királyság igazságszolgáltatási rendszerének arra, hogy szigorúbban lépjen fel a fiatalok elkövetőkkel szemben, s megváltoztassa a bírói gyakorlatot. A rendőrséggel vagy a szociális munkásokkal kapcsolatba került gyermekek többsége maga is előbb áldozat, mint elkövető. Az a tény, hogy szükség van a büntetésre, nem fedheti el azt a fontos körülményt, hogy a gyermekeket korábban érzelmileg és/vagy fizikailag elhanyagolták szüleik, és arra sem ad felhatalmazást, hogy gyerekeket, mint felnőtteket, vagy még annál is szigorúbban ítéljenek el.

A rendőrséggel vagy a szociális munkásokkal kapcsolatba került gyermekek többsége maga is előbb áldozat, mint elkövető. Az a tény, hogy szükség van a büntetésre, nem fedheti el azt a fontos körülményt, hogy a gyermekeket korábban érzelmileg és/vagy fizikailag elhanyagolták szüleik, és arra sem ad felhatalmazást, hogy gyerekeket, mint felnőtteket, vagy még annál is szigorúbban ítéljenek el.

Meggyőződésem, hogy hamarosan Ausztráliának is komoly önvizsgálatot kell tartania a fiatalok elkövetőkkel kapcsolatban. Ilyen önvizsgálatra rendszerint nagyobb bűnözési hullám vagy egy fiatalok által elkövetett különösen súlyos bűncselekmény nyomán kerül sor. Természetesen vannak e szabályszerűség alól kivételek is. Ilyenek például a kifejezetten civil szervezetek által felvetett kezdeményezések. Ezek közé tartozik a Nemzetközi Gyermekvédelemi Szervezeté is, mely a fiatalok számára újonnan

létesített börtönök magánkézbe adását szorgalmazza. A gazdasági sikeresség eddig ismeretlen magaslatai kerülnek belátható közelségbe akkor, ha képesek vagyunk - a (valószínűleg külföldi) vállaltok bevételeit gyarapító - profittá változtatni a fiatalkorúak által elkövetett bűncselekményeket. Mikor legutóbb Angliában voltam, az Emberi Jogok Európai Bizottsága éppen annak a két tizenéves fiúnak az ügyével foglalkozott, akik megölték a kis Jamest.

Az ügy közben átkerült az Emberi Jogok Európai Bíróságához, és - Levy tanulmánya (1999) szerint - valószínűleg módosítani fogja a fiatalkorú elkövetőkkel szemben alkalmazott bírói gyakorlatot. Őszintén szólva nem értem, hogy miért vándorolt az ügy bíróságról bíróságra, de úgy tűnik, hogy az Unió döntés egyértelmű volt abban a tekintetben, hogy a brit eljárás nem volt igazságos a két tízéves gyerekkel szemben. Ez a határozat nyilvánvalóan egy előzetes megállapítás, melyet nem feltétlen támogat az Emberi Jogok Európai Bírósága. Itt röviden összefoglalom James Bulger megölésének történetét. A kétéves kisfiút a merseyside-i bevásárló központból rabolták el, majd téglákkal és egy acélrúddal verték halálra a vasúti töltésnél. A fiúk, akik megölték a gyermeket, tízévesek voltak a cselekmény elkövetésekor, mégis a felnőtt korúak bíróságára idézték be, majd lecsukták őket. Őfelsége legnagyobb meglepedésére (Johnston, 1999). Az ítélet meghozatalakor, 11 évesen, ők voltak Anglia legfiatalabb gyilkosságért elítélt fiatalkorú. A helyszínen üzemelő biztonsági videokamerán látható, amint a két fiú elvezeti a kétéves gyereket. Ezt a felvételt számos alkalommal láthattuk a televízió képernyőjén (Freeman, 1997). Újságok hasábjain olvashattuk a gyermekek drámaian megírt élettörténetét: Két fiú. 1982 augusztusában születtek Liverpoolban. Tíz nap van közöttük. Törvénysértésből kovácsoltak barátságot. Iskolakerülők, tolvajok, öreg hölgyek zaklatói. Aztán, egy februári pénteken új törvényt találtak maguknak, mit megszeghetnek. Meggyilkoltak egy kétéves gyermeket (Sharrock, O'Kane and Pilkington, 1993:10). Az ehhez hasonló írások sikeresen vezetnek át az az ártatlan gyermekkorból a szörnyű bűncselekményhez. A stílus maga - ironikus módon - nagyon hasonlít ahhoz a televíziós bulvár-újságírói stílushoz, melynek olyan nagy szerepet tulajdonítanak a gyilkosságban. A Herald Sun például három oldalon keresztül tárgyalja a történetet "A video ölte-e meg James Bulgert?" címmel (November 27, 1993: 13-15).

KITEKINTÉS

Az ilyen gyilkossági esetekben általában két kérdés merül fel a médiában. Az első mindig az okokat firtatja: miért történt? A bíró ítéletében "ördögi és barbár" cselekedetnek nevezte a gyilkosságot Pilkington, 1993). Az újságok szerkesztői is hasonló gondolatmenetet követtek világszerte: E három hét leckét adott egyre szekularizálódó világunknak a gonosz örök hatalmáról.

Hogy honnan jön e bűn és miért: a lélek és psziché bűvárainak való kérdések ezek.

A gyermekeknek a család szeretetére és fegyelmeire van szükségük.

Figyelni kell őket, tanítani, kijavítani, ha kell büntetni.

(UK Mail "comment"; 5 december, 1993:22)

A cikkek "szétesettként", "diszfunkcionálisnak" írták le a gyerekek családját, és nem voltak elégedettek a válaszokkal: *Féktelen lesz a bűn, ha csínyre nevel az utca. Még súlyosabb a bűn, ha video neveli az élményre éhes elmét. Ezek mind felbukkannak valahol a fiúk múltjában, életében...De van még valami, még ennél is sötétebb és mélyebb a fiúk lényében*

és abban, ami összeköti őket. (UK Mail "Comment", 5 December, 1993:22)

Egy rendőr a nyomozás során "gonosz szörny"-nek nevezte az egyik fiút. A helyi szóbeszéd nyomán az újságírók is Damien-ként kezdték el emlegetni a fiút - egy filmben hívták így a gyermek antikrisztust (Holland, 1993).

A gyilkosságot követő napon a "Comment" "az arca" szalagcímmel egy egész címlapot áldozott az esetnek, a két fiú fényképe az oldal felét töltötte ki. Idézet egy másik rendőrtől:
Hiszek benne, hogy az emberi természet kiveti magából a szörnyeket. Ezek a fiúk is szörnyek, akik egymásra találtak. Nem szabad őket a többiekhez hasonlítani. Ők maguk az ördög megtestesítői. (Herald Sun, 26 November, 1993:1) A Guardian Weekly szerkesztője némileg visszafogottabb hangot ütött meg. *Évente átlagosan egy öt éven aluli gyermeket gyilkolnak meg. Ez pontosan egy gyermekkel több a kelletténél, de még mindig nem nevezhető járványnak. 1950 óta sem ők az első gyermekek, akiket gyilkossággal vádolnak. Az elmúlt 25 évből hatban gyilkolt gyermek gyermeket. Öt alkalommal nem indult eljárás, mert a gyilkos nem volt még tízéves. (Guardian Weekly "Comment", 5 December, 1993: 12)* A Guardian Weekly szerkesztője - szerintem dicséretesen nem nevezte meg az elkövetőket. A bírósági eljárás során a bíró úgy látta jónak, hogy nyilvánosságra hozza a gyermekek személyazonosságát. Bár megengedte, hogy a nevek nyilvánosságra kerüljenek, az eljárás alatt a gyerekek mégis A és B gyermekként szerepeltek. A Guardian Weekly a gyerekek nevét nem közölte, viszont leköszölte egy korábbi ügy- ma már felnőtt-szereplőjének nevét, akit gyermekként gyilkosságért ítélték el. Ebben az esetben az újság szerkesztője arra hivatkozott, hogy lám, ilyen esetekben is van esély a társadalomba való visszailleszkedésre. A szerkesztő a gyilkosságot megelőző körülményekre is rákérdez. Ez a téma számos formában, de szinte minden esetben felmerül, a kérdés pedig a következő: "miért nem előzte meg ezt a gyilkosságot valaki?" Az egyik bűnösnek talált fiúról kiderült, hogy szokása volt élő galambok fejét lecsavarni, a másik fiút pedig eltanácsolták iskolájából, mert egy társát megtámadta egy vonalzóval, és a tanárnak kellett szétválasztania a verekedőket. A fiú másik iskolába kerülésével a régi iskola nem értesítette a történetéről az újat. A kisfiú elrablásával kapcsolatban a média számos alkalmat jelölt meg a lehetséges beavatkozásra, ami azonban nem történt meg. A fiúk vagy hat órán keresztül a bevásárlóközpontban múltatták az időt, járókelőket idegesítve. Összesen 38-an látták, amint a két fiú a két éves kisgyerekekkel a környéket járja, de senki nem lépett közbe. (Guardian Weekly, 1993) Helen Verlander a Sunday Ageben ezt írta: Egy nő látta, ahogy a két fiú durván rángatta a gyereket a buszon. Egy férfi is látta őt egy sikátorban sírni, de a fiúk azt mondták, hogy a kis James elveszett, de majd ők segítenek neki, hogy megtalálja a szüleit. Egy 15 éves lány volt az utolsó, aki látta a három gyereket, amint felmásznak a vasúti töltésre. (Verlander, 1993:14)
Természetesen mindig voltak és lesznek is gyerekek, akik bűncselekményt követnek el, mint ahogy mindig is létezett gyermek-bántalmazás. Az a viselkedés, amit csínynek ismerünk:
Egyszerre egyidős az emberiséggel, és új, mint a legújabb divat. (Short, 1990:27) *Russel és Rigby (1906) körülbelül 40 kilométernyire lakott a Bulger-gyilkosság helyszínétől, száz évvel ezelőtt. Ők a következőképpen írták le, hogy miként bántak a 18. század közepén "neveletlen" gyerekekkel, és milyen kísérletek történtek a megreformálásukra:*
A fiatalkori bűnözés ijesztő növekedésének ellenére a kormány sokáig egyáltalán nem foglalkozott a problémával. Pitt 1793-as törvényjavaslatát megpróbálkozott egyfajta ipari iskola felállításával, de a javaslatot nem fogadták el. A fiatal törvénytörőkkel való bánásmód, az egy évszázaddal előtti körülmények mai fejjel elképzelhetetlenek, ahogy az sem lehetetlen,

KITEKINTÉS

hogy ugyanilyen érthetetlen lesz a mai gyakorlat száz év múlva. A gyerekek, ahogy az várható volt, sokszorosan megbosszulták a társadalmon a velük esett sérelmeket. (Russel és Rigby, 1906: 204-205) Hat-hét éves fiúkat ítélték börtönre, s nem csupán akkor, ha bebizonyosodott bűnösségük, de ártatlanul is, a tárgyalásra várva. Ha ilyen idős korban bűnözőkkel zárják össze a gyermeket, akkor az elkerülhetetlenül visszakerül közéjük. Az 1811ben és 1819-ben tartott parlamenti vizsgálatok elítélték a fiatalkorúak bebörtönzését, de céljukat nem érték el... 1833-ban egy kilenc éves fiút ítélték halálra - bár nem végezték

ki - mert filléres festéket lopott... Két tizenöt éves fiú, miután 51 napot töltöttek a tárgyalás előtt börtönben, hét évet kapott egy pár csizma eltulajdonításáért. (1906: 205-206) *Fishman (1978)* és *Hall, Critcher, Jefferson és Roberts (1978)* munkáikban megmutatták, hogy napjaink bűnözési hullámai valójában médiahullámok. Mivel a médiáknak gyakran nincs közvetlen kapcsolatuk a bűnözéssel és az elkövetőkkel, így hajfamosak csupán a hivatalos forrásokra - politikusok, rendőrségi szóvivők, szociálpolitikusok véleményére - támaszkodni. Tudósításaik így leginkább a "hivatalos" verziót tükrözik. (West, 1984:4) *Úgy tűnik, nem tulajdonítunk túl sok figyelmet annak, amit Sampson és Laub (1993: 6) a "bűnözéstől való elpártolás"-nak hív, mikor "felnőttkorra a bűnözői magatartással szemben a törvénytisztelet válik". Erős a gyanúm (melyet leginkább személyes tapasztalataimra alapozok), hogy a legtöbb gyermek és fiatal életének ebben a szakaszában elkövet kisebb bűncselekményeket. Pár elcsent pénzdarab itt, némi ellopott élelem ott, kisebb károkozás s birtokháborítás, gyakoriak az ilyen kisebb bűnök. Mégis, az egész megelőző mechanizmusunk arra az elkerülhetetlennek tűnő feltételezésre alapszik, hogy a fiatal szabálysértőből később mindenképpen bűnöző válik. Bernard (1992: 21-41) szerint a fiatalkori igazságszolgáltatás legalább 5 aspektusában is változatlan maradt az elmúlt kétszáz évben. A fiatalkorúak, különösen a fiatal felnőttek körében minden más csoportnál gyakoribb a bűnözés. Léteznek csak a fiatalkorúakra vonatkozó speciális törvények. Ugyanazért a bűncselekményért a fiatalkorúak enyhébb büntetést kapnak, mint a felnőttek. A legtöbb ember szerint fiatalkori bűnözési hullámnak vagyunk tanúi. A legtöbb ember szerint e fiatalkori bűnözési hullámnak a túl engedékeny, vagy éppen a túl szigorú fiatalkori igazságszolgáltatási gyakorlat az oka. (Bernard 1992:21) *utolsó észrevétel Sprott 1998-as kanadai munkája is alátámasztja. A média - legalábbis Nagy-Britanniában - imádja dicsőíteni a fiatal szabálysértőket. Külön nevet kapnak azok, akik túlszárnyalják társaikat a bűnözésben. Gillan (1999) összegyűjtötte a legismertebb ilyen eseteket. A "patkányfiú" azért kapta ezt a nevet, mert a jelentések szerint egy lakóház közmuálagútjában lakott. Harminchat alkalommal szökött meg a helyi gyermekgondozó szervezettől. A "zavarfiú"; egy tizenegy éves elkövető annyi bűncselekményért volt felelős, hogy egyedül neki volt betudható lakóhelye bűnözési statisztikájának drasztikus romlása. Tizenhét lapot töltött meg a bűncselekmények listája. Ugyanígy létezik a "pókfiú" és az "éneklő detektív" is. Ez az összegzés Gillan "bumerángfiú"-ról szóló történetének részeként jelent meg. "Nyolcvanszor tartóztatták le, több mint ezer bűncselekmény elkövetésével vádolják. Meg tudja-e őt bárki is menteni?" Szólt az újságok szalagcíme. Az ilyen fiatal elkövetők szülei gyakran a hatóságokat, vagy általában a társadalmat okolják, ha megkérdézik őket. A "bumerángfiú" mamája (Gillan szerint nincs apa a képen) sem kivétel. Azt mondja, hogy a fiának "valamiféle tanácsadásra" van szüksége, és az, hogy újra és újra elkövetővé válik, csak azt jelenti, hogy nem kapja meg odabent azt, amire szüksége van. (Gillan, 1999:6). *Ahogy a fiatalkorú bűnözés is velünk volt mindig, úgy sajnós a gyilkosság sem új jelenség. David Smith James Bulger meggyilkolásáról szóló könyvében, a "The sleep of reason"-ben azt próbálja bebizonyítani, hogy e bűncselekmény miért nem volt egyedülálló. Smith módszere az volt, hogy összegyűjtötte az összes olyan gyilkossági esetet melyben gyermekek vagy fiatalkorúak voltak a főszereplők. Az elmúlt kétszáz év több mint harminc esetét írja le röviden. A Bulger-esethez hasonló gyilkosságra egy vagy két esetben volt példa. Ausztráliában nemsokára tanúi lehetünk annak, amikor egy gyermeket állítanak bíróság elé egy másik gyermek megölése miatt. Ezt észben tartva hasznos lehet felidézni Levy (1999) a fiatalkorú bűnözőknek nyújtott igazságszolgáltatással kapcsolatos aggályait. Megfigyelése szerint zavarba ejtően növekszik azon gyermekek száma, akiket felnőttként kezel az igazságszolgáltatás. Utal arra, hogy az Egyesült Királyságban eltörölték a tíz és tizennégy év közötti gyermekek doli incapax védelmét. Ezen elv alapján az ügyésznek nemcsak a vádat kellett bizonyítania, de azt is, hogy a gyermek megértette, hogy rosszat tesz. Levy (1999) munkájában az 1996-os "gyermekek és emberölés" című igazságügyi jelentés javaslatait is idézi. Ennek alapján a tizennégy évesnél fiatalabb, gyilkossággal vádolt gyermekek tárgyalását személyiségi jogaik védelmében titokban kellene lefolytatni. Csupán a tényeket és az ítéletet kellene nyilvánosságra hozni. Az ilyen eseteket különlegesen képzett***

bíróságoknak kellene lefolytatni, e témában külön is felkészített bírók vezetésével. A bíróságoknak szabad kezet kellene kapniuk a büntetés kiszabásában. A

KITEKINTÉS

gyakorlat sajnos az ellenkező irányba tart, nemcsak az Egyesült Királyságban és Ausztráliában, de az US.4ban is (lásd pl. Schiraldi és Soler (1998) munkáját amely a felnőttkorúak börtönében elhelyezett fiatalok elkövetők számának növekedéséről számol be). Levy (1999) tanulmányában rögzíti, hogy a James Bulger meggyilkolásával vádolt két fiú ügyének bírósági tárgyalását tisztességtelennek nyilvánította az Emberi Jogok Európai Bizottsága, mert a hihetetlen nyilvánosságot kapott tárgyalás következtében a gyerekek "súlyosan megfélemlítő eljárás" mentek keresztül. Ezek a tényezők komoly hatással voltak a tárgyalás alatti helyzetükre. A súlyos büntetés kiszabásáért a belügyminisztert is kritika érte. (Levy, 1999:39) A James Bulger gyilkosságáról írt könyvét Smith (1995: VII) a megszokott köszönetnyilvánítással kezdi. A rendőrökből, támogatókból, szerkesztőkből és a többiekből álló szokásos lista végén a következő szöveg szerepel: Mélységesen megértem James Bulger családjának és szüleinek fájdalmát és elkeseredettségét. Remélem, hogy megértik e könyv szellemét és megbocsátják nekem, hogy a gyilkosságért felelős két fiú és családjuk szenvedésével is együtt érzek. (1995: VII.) Hasonló szándékkal írom én is a bekezdést. Nem célolok, hogy csökkentsem a Bulger család gyászát, ahogy az sem, hogy kisebbitsem e bűn szörnyőségét. Az a két fiú, aki brutálisan meggyilkolta James Bulgert, nyilvánvalóan teljesen zavart volt. Freeman (1997) megerősíti azt a gyanúkat, hogy bár nagyon keveset tudunk a támadókról (ami önmagában is meglepő), annyi tudható, hogy mindkettőjüket szörnyű sérülések érték, és legalább egyikőjük szexuális abúzus áldozata is volt. Bár egyértelmű bizonyíték nincsen rá, a két gyerek jelzéseiből az szűrhető le, hogy nem értették meg teljesen tettük súlyosságát és következményeit. Egyikük abban bízott, hogy James Bulger "megjavítható"; a másik azt hitte, hogy vissza lehet őt még hozni az életbe. (Freeman 1997: 120) Freeman rámutat egy ezzel ellentétes, Norvégiában történt nem túl régi esetre, ahol egy ötéves kislány halála, amely "az egyik nap még címlapon volt"; másnapra eltűnt. (1997: 129). Pár szóban felvázolja azt az - először Serény Gitta által leírt - 1861-es esetet mely nagyon hasonlatos a Bulger gyilkossághoz. Akkor két nyolcéves gyermeket ítélték el egy két éves gyermek meggyilkolásáért. A vád emberölés volt, és a bíró úgy tűnik, komolyan törődött a két fiú sorsával, Hendrich (1994:8) arra emlékeztet minket, hogyha meg akarjuk érteni, hogy a szociálpolitika milyen hatással van gyerekekre és fiatalokra, fel kell ismernünk, hogy a bírói gyakorlat fenyegetésként és nem áldozatként kezeli a gyereket. Ezzel összhangban az USA "bekeményítési" politikájáról Hatchett a következőket írja: Hagytuk, hogy reakciós politikai erők vegyék kézbe országunk sorsának alakítását. Az egyes államok, hogy biztonságban tudják magukat a születésüktől fogva elhagyott és elhanyagolt gyerekek dühétől, egyre növekvő számban kezelik e gyermekeket felnőttként (Hatchett 1998: 85). Számos szerző kutatása támasztja alá azt a hipotézist, hogy az ilyen gyakorlat nem működőképes (például: Bishop et al. 1996). Nyilvánvaló, hogy a Bulger gyilkosság fordulópontot jelentett az Egyesült Királyság igazságszolgáltatásában, ahogy erre több szerző is rámutat (lásd pl.: Hunter 1999). Nagy a veszélye annak, hogy a jövőben Ausztráliában is hasonló folyamatnak lehetünk tanúi. Ha a börtönök, fiatalok számára létesített javítóintézetek magánkézben lévő profitorientált vállalkozások lesznek, akkor a sikeresség fokmérője csak és kizárólag ezen intézmények száma és kihasználtságuk foka lesz. Történjék bármi, soha nem szabad elfelejtenünk azt az alapvető szabályt, hogy a gyermeknek akkor is vannak jogai, ha valami szörnyű rosszat tesz.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Bernard, T.J. 1992, The Cycle of juvenile justice, New York: Oxford University Press

- Bishop**, D.M., Fraizer, C.E., Lanza-Kaduce, L. and Winter, L. 1996, The transfer of juveniles to criminal court: Does it make any difference? *Crime and Delinquency* 42 (2): 171-191.
- Fishman**, M. 1978, Crime waves as ideology, *Social problems*, 25: 531-543
- Freeman**, M. 1997, The James Bulger tragedy: Childish innocence and the construction of guilt, in *Governing Childhood*, ed A, McGillivray, Aldershot: Dartmouth, pp 115-134.
- Gillan**, A. 1999, He's been arrested 80 times, he's blamed for 1000 offences. Can anyone save him? *Guardian*, 25 March: 6-7.
- Hatchett**, G 1998, Why we can't wait: the juvenile court in the new millennium, *Crime and Delinquency*, 44(1): 83-88.
- Herald Sun**, 26 November 1993: 1
- Hunter**, M. 1999, Children's right and children's wrongs, *Community Care*, 25 March: 8-9.
- Levy**, A. 1999, Why children under 14 should not be tried as adults, *The Times*, 23 March: 39.
- Russel**, C.C.B. and Rigby, L. M. 1906, *The making of the criminal*, London: Macmillan.
- Sampson**, R.J. and Laub, J.H. 1993, *Crime in the making: Pathways and turning points through life*, Cambridge: Harvard University Press.
- Short**, J.E 1990, *Delinquency and society*, Englewood Cliffs: Prentice Hall.
- Smith**, D.J. 1995, *The sleep of reason: The James Bulger case*, London: Arrow.
- UK Mail** 1993, Comment: terrible parable four troubled times, 5 December: 22.
- Verlander**, H. 1993, When evil meets apathy, *Sunday Age*, 28 November
- KITEKINTÉS

E cikk átvételekor arra is gondoltunk, hogy fontos lenne a magyarországi média-megjelenést is elemezni az adott ügyről. Megnéztük a magyar újságokat - rádió- és televízióanyag nem volt -, és az derült ki, hogy a "színes" híreken túl nem volt érdemi érdeklődés és kommentár. Érdekes módon az egyetlen "elhasználási" területe az volt, hogy egyes hazai szakemberek a gyerekek bebörtönzésének tényét is felhasználták büntethetőségi korhatár leszállítását célzó törekvéseik alátámasztására. Az Európai Bíróság határozata, miszerint nem felel meg az európai normáknak és jogi szabályozásnak, valamint a gyermeki jogokról szóló előírásoknak a sok éves elzárás, talán a hazai szigorítást sürgetőket is meggyőzi. Nem arról van szó, hogy nem kell megfelelő kezelésmódot találni a gyermekkorú elkövetők esetében a korrekcióra, segítségnyújtásra, hanem arról, hogy nagyon pontosan kellene tudni, hogy mely módszerek és eszközök hatékonyak, és mindenekelőtt, hogyan lehet megelőzni, legalábbis minimalizálni ezeket a bűncselekményeket. (A Család, Gyermekek, Ifjúság szerk.)

*Dr. Chris Goddard a Monash Egyetem Szociális Munka tanszékének vezetője, valamint a Családon Belüli Erőszakot és Gyermekbántalmazást Kutató Intézet igazgatója, amely az Ausztráliaiak a Gyermekbántalmazás Ellen nevű szervezettel áll együttműködésben.

A cikk megjelent: Children Australia Volume 24, No. 2 , 1999

